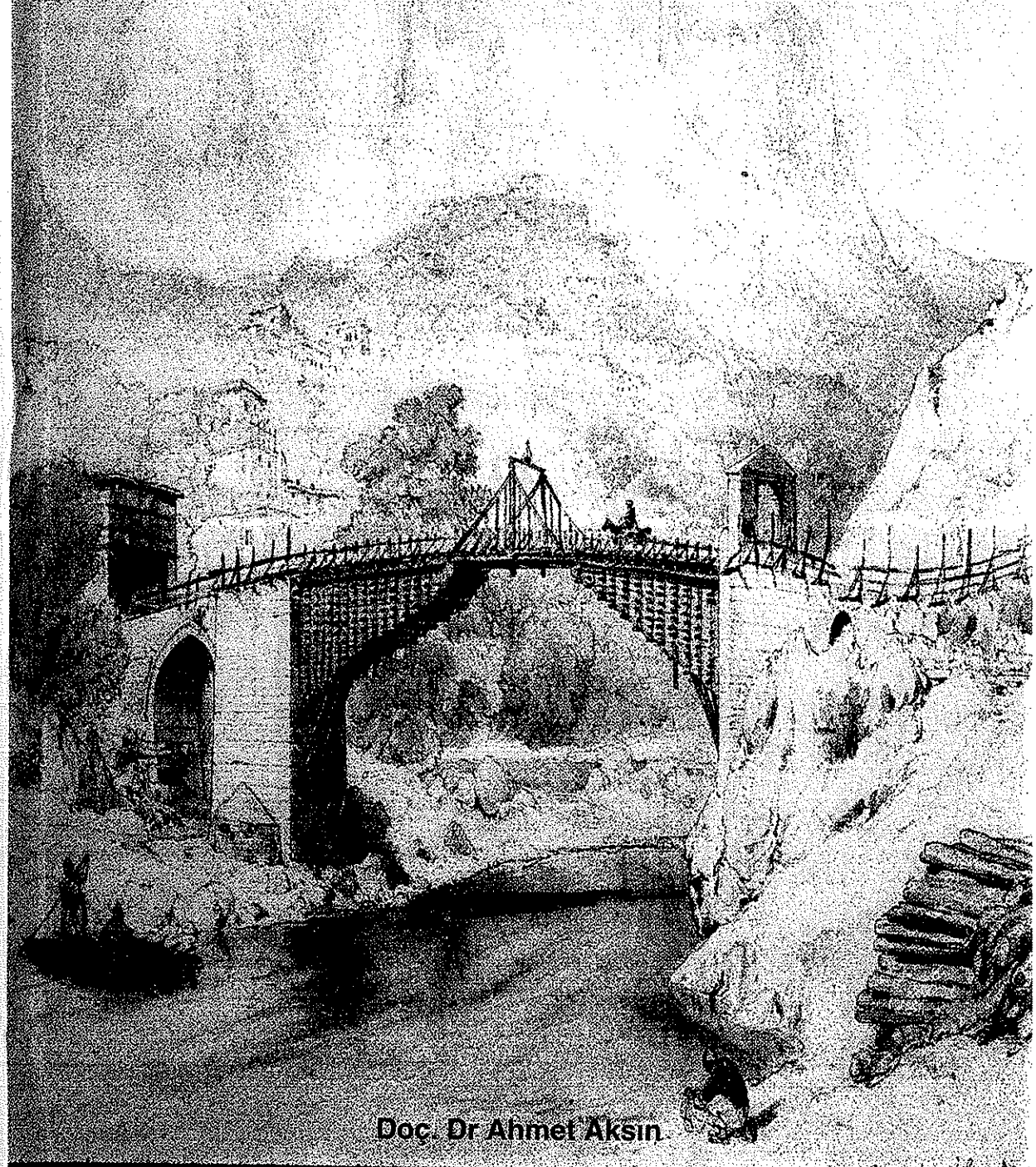

XIX. YÜZYILDA EĞİN

(İdari, Fiziki, Sosyal ve İktisadi Yapı)

Doç. Dr. Ahmet Aksin

KEMALİYE (EĞİN) KÜLTÜR TURİZM VE FOLKLÖR DERNEĞİ
KÜLTÜR YAYINI No 1

XIX. YÜZYILDA EĞİN

(İdari, Fiziki, Sosyal ve İktisadi Yapı)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Aksın

1.2. Hacı Osman Camii	48
1.3. Orta Camii (Kiremitçi Mustafa Ağa Camii)	48
1.4. Hacı Ömer Efendi (Dörtüol ağzı) Camii	48
1.5. Bahçe Camii.....	48
1.6. Tahta Camii	49
1.7. Taş Dibi Camii.....	49
1.8. Muşaga Camii	49
1.9. Metçikgi Camii	49
1.10. Mehmet Ağa Camii	49
1.11. Pat Köyü Camii	49
1.12. Gemürkab Köyü Camii	49
1.13. Geruşla Köyü Camii	49
1.14. Haponos Köyü Camii	50
1.15. Pedigan Köyü Camii	50
1.16. Seyyit Hasan Camii	50
1.17. Derviş Ahmet Efendi bin Süleyman Camii	50
1.18. Hacı Abbas Camii	50
1.19. İsmail Ağa Camii	50
1.20. Abçağa Camii.....	50
1.21. Vengük Camii	51
1.22. Ergü Camii	51
1.23. Salıhlü Camii	51
1.24. Geşo Camii (İbrahim Ağa Camii).....	51
1.25. Puşadi Camii	51
1.26. Selim Ağa Camii	52
1.27. Hacı Emin Mescidi.....	52
1.28. Vanlızade Mescidi.....	52
1.29. Yusuf Ağa Mescidi	52
2. Vakıflar	52
2.1. Sultan Mahmut Han – ı Sani Vakfı	53
2.2. Hacı Hüseyin Efendi Vakfı	53
2.3. Hacı Abbas Camii şerifi Vakfı	54
2.4. Orta Camii şerifi Vakfı	54
2.5. Sofuoğlu Vakfı	54
2.6. Hacı Emin Vakfı	54
2.7. Mehmet Ağa Camii şerifi Vakfı	54
2.8. Komuskan Vakfı	54

2.9. Derviş Ahmet Efendi bin Süleyman Camii şerifi Vakfı	54
2.10. Apçağa Camii şerif Vakfı	55
2.11. Pedigan Camii şerif Vakfı	55
2.12. Gemürgap Vakfı	55
2.13. Mehmet Arif Vakfı.....	55
2.14. İbrahim Ağa Camii Vakfı.....	55
3. Hanlar, Hamamlar ve Çarşılar	55
3.1. Hamamlar	56
3.2. Hanlar	56
4. Kilise ve Manastırlar.....	57
IV. Çeşmeler	59
1. Sertan Çeşmesi	59
2. Hacı Mehmet Ağa ibni İbrahim Çeşmesi.....	59
3. Malkoç Çeşmesi.....	60
4. Çarşı Çeşmesi	60
5. Salıhlü Köyü Çeşmesi.....	60
6. Aşağı Çeşme	60
V. Köprüler.....	60
VI. Okullar	61
1. Müslümanlara ait okullar	61
2. Gayr-i Müslimlere ait okullar.....	64
VII- Eğin Mimarisi.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNETİM TEŞKİLATLARI VE ŞEHİR GÖREVLİLERİ

I. Şehir Yöneticileri.....	69
1. Voyvoda.....	69
2. Mütessellim	72
3. Kaymakam	73
4. Şehir Kethüdası.....	73
5. Mahalle İmamları.....	74
6. Esnaf Yöneticileri	75
7. Defter Nazırı	76
8. Kadı.....	76
9. Naib.....	80
II. 19. Yüzyılın Sonlarında Eğin'deki Kurumlar ve Yöneticileri.....	81

1. 1883-84 Yılları.....	81
2. 1894-1895 Yıllarında Şehir Yöneticileri	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA EĞİN'İN SOSYAL YAPISI

I. Askeri Sınıf.....	87
II. Re'aya	88
1. Müslimler.....	88
2. Gayr-i Müslimler	89
III. Aile	91
IV. Eşkıyalık Hareketleri	93
V. Nüfus	96

BEŞİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA EĞİN'İN İKTİSADİ YAPISI

I. Esnaf Teşkilatı	121
II. Cizye	125
III. Fiyatlar	127
1. Buğday ve Arpa Fiyatı	128
2. Gayrimenkul Fiyatları	128
SONUÇ	132
BİBLİYOGRAFYA	136
I. Arşiv Kaynakları.....	136
1. Başbakanlık Arşivi.....	136
2. Vakıflar Genel Müd. Arşivi	136
3. Milli Kütüphane Şer'iyye Sicilleri Arşivi.....	137
4. Salmeler	137
II. Tetkik Eserler	138
DİZİN.....	143
HARİTALAR.....	151

ÖNSÖZ

Son dönemlerde Osmanlı Sosyal ve İktisadi tarihi ile ilgili araştırmaların yayınlanmasıyla Osmanlı tarihi açısından konunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Osmanlı şehirlerinin bütün yönleriyle ele alınıp incelenmesi yönündeki bu çalışmalar arttıkça, Osmanlı Devletinin siyasi tarihi yanında sosyal, iktisadi, demografik ve idari yapısı da büyük oranda aydınlanacaktır.

Biz bu araştırmamızda Doğu Anadolu'nun hem coğrafi olarak stratejik bir noktada bulunan ve hem de kültürel bakımdan önemli bir merkez olma özellikleri taşıyan Eğin'in (bugünkü adıyla Kemaliye) 19. yüzyıldaki idari, fiziki, sosyal ve iktisadi yapısını ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmayı yaparken başta arşivler olmak üzere konuyla ilgili yazılmış eserlerdeki Eğin ile ilgili çeşitli bilgileri değerlendirmeye gayret ettik. Her şeye rağmen yine de eksikliklerimiz mutlaka olacaktır.

Konuyla ilgili araştırmaya başladığım ilk günden bu yana bana destek olan, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim hocam

Prof. Dr. Mustafa Öztürk'e, kıymetli arkadaşım Doç.Dr. İbrahim Yılmazçelik'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca özellikle arşiv belgelerinin toplanması aşamasında büyük yardımları olan doktora öğrencim Salih Akyel'e, haritaların çiziminde emeği geçen arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Erdal Karakaş'a ve bu araştırmanın kitap haline getirilmesi hususunda yardımcı olan Kemaliye Kültür Turizm ve Folklor Derneği Başkanı sayın Şevket Gültekin'e sonsuz teşekkürler ediyorum.

Ahmet AKSİN

Elazığ-2002

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Df.	: Defter
E.K.	: Esas kayıt
E.Ş.S.	: Eğin Şer'iyye Sicili
S	: Sayı
s.	: Sayfa
S.K.	: Sıra Kaydı
V.A.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
D.CRD.	: B.O.A. Bab-1 Defteri Ceride Odası
A.MKT.	: B.O.A. Bab-1 Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalem
ML.VRD:	: B.O.A. Maliye Nezareti Varidat Defterleri

KAYNAKLAR

I. Arşivler

XIX.yüzyılın ilk yarısında Eğin konusundaki temel kaynağımız, arşiv vesikaları teşkil etmektedir. Bu kaynakların başlıcaları Şer'iyye Sicilleri, Başbakanlık Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleridir.

1. Milli Kütüphane Şer'iyye Sicilleri Arşivi

Kadılar,bulundukları bölgenin hukuki beledi görevlerini üstlenmişlerdir. İdari, ekonomik, ve askeri birçok işlerle ilgili olarak merkezden yazılan emirlerde kadıların da isimlerinin bulunduğunu görüyoruz. Bazen de emirler doğrudan kadıya yazılırdı. Bütün bu emir ve fermanlar ancak Şer'iyye Sicillerine işlendikten sonra geçerli olduğundan kadı ve naibler merkezden gönderilen her derecedeki resmi yazıları Şer'iyeye Sicillerine kaydederlerdi.

Bu siciller XV.asrın son senelerinden başlayarak XIX. asır sonlarına kadar gelen ve Türk tarihini, Türk sosyal hayatını toplamış olmaları itibarıyla Türk tarihinin ana kaynaklarından. Bundan dolayıdır ki bu siciller, o bölgenin en güvenilir kaynaklarından sayılmaktadır¹.

Şer'iyye Sicilleri bulundukları bölgenin iktisadi hayatına dair konularında da birinci elden kaynaktan sayılmaktaydı.Türk halkının hayat ve geçim tarzı, ithalat, ihracat konusu olan eşyalar,

¹ Ahmet Aksın "218 numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi" , *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.1, Elazığ 1999 s.2.

yörede yetişen tarım ürünleri, mevcut olan zena'at ve meslek grupları, halktan toplanan vergiler, devletin memurlarına ödediği tahsisatlar, hukuk ve ceza davalarındaki tazminatların miktarı ve cinsi, para, enflasyon ve devalüasyonun gerçek manadaki tarihi seyrini, şer'iyye sicillerinden rahatlıkla öğrenebiliriz².

Osmanlı idari teşkilatlarından kaza, sancak, Eyalet taksimatı, Beylerbeylik, Sancak beyliği, kadı ve naiblik, voyvodalık ve diğer görevlileri ve kurumları Şer'iyye Sicillerindeki kayıtlarından tafsilatlı olarak öğrenebiliriz³.

Askeri tarihimize ait tafsilatlı bilgileri yine şer'iyye sicillerinden öğrenebilmekteyiz. Mahallinde meydana gelen askeri olaylarla toplanması gereken asker sayısı ve birliklerin hangi yolu takip ederek nasıl gideceklerini iaşelerinin teminini ölüm, kalım, görevden ihraç, emeklilik, destek hizmetlerinin ne şekilde görüldüğü gibi askeri bilgileri öğrenebiliriz⁴.

Şehir monografileri çıkartılırken doğrudan şehirleri ilgilendiren belgeler Şer'iyye Sicillerine kayıt edilmişse de, bu çalışmalarda diğer arşiv kaynaklarından istifade etmek zorunludur⁵.

Çalışmamızın ana kaynaklarından olan ve bugün Milli Kütüphanede muhafaza edilmekte olan Eğin Şer'iyye Sicilleri ise şunlardır⁶:

² Ahmet Aksın, *a.g.m.*, s.3.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; "Şer'i Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Mecmuası*, Ankara 1935, s.367

⁴ Mustafa Kayıran; "Şer'iyye Sicillerinin Askeri Tarih Bakımından Önemi", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1983, s.131-139

⁵ İbrahim Yılmazçelik, *XIX:Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, (1790-1840), Ankara 1995 s.XX.

⁶ Ahmet Akgündüz; *Şer'iyye Sicillerinin Toplu Katoluğu*, İstanbul 1988, s.48

Tablo 1: Eğin Şer'iye Sicilleri

NO	TARİH (Hicri)	TARİH (Miladi)
1	1199-1220	1784-1806
2	1230-1256	1814-1840
3	1247-1252	1831-1837
4	1248-1256	1832-1840
5	1256-1258	1840-1843
6	1258-1264	1843-1848
7	1262-1262	1845-1846
8	1264-1273	1847-1857
9	1274-1283	1857-1867
10	1283-1285	1866-1869
11	1285-1286	1868-1870
12	1286-1287	1869-1871
13	1287-1289	1870-1873
14	1289-1290	1872-1874
15	1290-1293	1874-1876
16	1290-1291	1873-1875
17	1293-1296	1876-1879
18	1298-1299	1880-1882
19	1299-1300	1881-1883
20	1297-1301	1879-1884
21	1300-1301	1882-1884
22	1300-1301	1879-1885
23	1297-1302	1883-1885
24	1301-1302	1882-1885
25	1300-1302	1885-1885
26	1302-1302	1882-1885
27	1300-1303	1885-1888
28	1303-1305	1885-1888
29	1306-1308	1888-1890
30	1308-1310	1890-1893
31	1310-1312	1893-1895
32	1312-1315	1895-1898
33	1315-1318	1901-1904

34	1319-1321	1901-1904
35	1322-1327	1904-1909
36	1327-1329	1909-1911

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Osmanlı şehir hayatında büyük bir önemi olan ve şehir halkının ihtiyaçlarını karşılayan dini ve sosyal yapılarını karşılayan dini ve sosyal yapıların bağlı bulunduğu vakıflar, şehir monografi çalışmalarında büyük bir öneme sahiptir. Bundan dolayı Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden istifade edilerek Eğin ile ilgili belgeler tespit edilerek faydalanılmıştır.

3. Başbakanlık Arşivi

Başbakanlık Arşivinden özellikle Cevdet Tasnifinden Eğinle ilgili belgeler tesbit ettik. Bunun yanında Amedi, Mektubi kalemleri, İrade ve Yıldız tasniflerinden de faydalandık.

II. Salnameler

19. Yüzyıl boyunca Harput'a bir kaza veya sancak olarak bağlı bulunan Eğin ile ilgili olarak Mamuratü'l-Aziz salnamelerinde de oldukça detaylı bilgiler mevcuttur. Bu bakımdan çalışmamızda bu salnamelerden özellikle nüfus ile ilgili bilgilerden bir hayli fayda sağladık.

III. Seyahâtnameler

Dönemin Osmanlı şehirleri hakkında bilgi veren seyahâtnamelerde Eğin şehri için de önemli bilgiler tespit edebiliyoruz. Seyahâtnâmelerin büyük çoğunluğu yabancı seyyahların yazdıkları eserler oluşturur.

Türk ve İslâm seyyahların, Eğin kazası hakkında verdiği bilgiler az olmakla beraber, bunlar arasında en önemlisi Evliya Çelebi Seyahâtnâmesi büyük bir öneme sahiptir.

IV. Tetkik Eserler

Araştırmamızın ağırlık konusu XIX. yüzyılın ilk yarısını teşkil etmektedir. Eğin'in İdari ve İktisadi yapısı ile ilgili bölümlerde Yrd.Doç. Dr. Ahmet Aksın'ın *19.Yüzyılda Harput ve Erdal Karakaş'ın Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın Arapgir ve Kemaliye İlçeleri*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1996. Fiziki yapıyla ilgili olarak da Kemaliye Kaymakamlığının yayınlamış olduğu *Her Yönüyle Kemaliye* isimindeki eserlerden gerek metot gerekse kaynaklar bakımından istifade edilmiştir.

GİRİŞ

I- Eğin Tabiri

Bu kelimenin kökü yapısı söylenişi ve gelişimi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre, Eğin sözcüğü Ağın adındaki bir yöreden gelen oymağın bu ismi kurdukları şehre vermiş olmaları ve daha sonrada Eğin sözcüğüne dönüşmesinden doğmuştur. Eğin anlam itibariyle tamamen Türk kökenli bir sözcüktür. *Cennet gibi güzel bahçe* anlamına gelir. Buna göre Eğin sözcüğü Göktürk – Uygur Türk yazıtlarında ve kendi dillerinde Eğin “ yakaro saç gıdıkga ” biçiminde yer alır. Başka bir görüşe göre Eğin, Orta Asya’da Uz – Oğuz Türklerine ait bir yer adıdır. Bir başka görüşe göre de Eğin sözcüğünün Ermenice kaynak (akarsu) anlamında kullanılan “Akn – Ağn ” sözcüğünden türediği ileri sürülür⁷. Bir rivayete göre de Bizans istilasına uğramış olan şimdiki Kemaliye topraklarını gezen Prenses Eğine burasının cennet güzeli bir yer olduğunun görmüş, çok hoşuna gitmiş ve burada kurduğu şehre de kendi ismi olan “ Eğin ” i vermiştir⁸.

Kaşgarlı Mahmud, Eğin sözcüğünü; sırtın eğilen - kısmı olarak tanımlamıştır. Ayrıca, eni bir buçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez olarak tanımlıyor. Bununla, Suvar Oymağı alış – veriş eder şeklinde bir bilgi veriliyor⁹.

⁷ Faik Özaydın, *Kemaliye (Eğin)*, Ankara, 1970, s. 7.

⁸ Hidayet Pasin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan, 1962, s. 33.

⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvan – ı Lüğati't- Türk*, (Derleyen: Besim Atalay), C. I, Ankara, 1986, s. 77.

Eğin yukarıda kaynaklarıyla değinildiği üzere tamamen Türk kökenli bir sözcüktür. Bunu belirleyen en büyük kanıt ise bağrından fışkıran büyük su hazinesine Kadıgölü adının verilmiş olması diğer bir deyimle Türkçe bir isimle yıllar boyu hafızaları süslemiş olmasıdır.

II- Eğin'in Coğrafi Yapısı

Türkiye'nin doğusunda Munzur Dağları arasında saklı küçük bir yerleşim yeri olan Kemaliye'nin Osmanlı Devleti devrindeki ismi Eğin'dir. Çağlar boyunca Anadolu topraklarına egemen olmak için savaşan devletler arasında doğal bir sınır oluşturan Orta Anadolu'nun kuzey doğusunda Fırat'ın Karasu kolu üzerinde sağ kıyıda batı yönünde kurulmuştur. Doğudan Munzur silsilesi, batıdan ise Sarıççek dağları ile çevrili olup¹⁰. Fırat Nehrinin Doğu Toroslar içinde açmış olduğu dar ve derin vadinin genişlediği bir mevkide kurulmuştur. Yerleşim merkezi göl kıyısında 850 metreden başlamakta ve yamaç boyunca 1000-1100 metreler kadar yükselmektedir. Bununla birlikte Eğin'in yerleşim sahası daha çok vadi boyunca kuzeyden güneye doğru 12 km. boyunca uzanmaktadır¹¹Fırat Nehri'nin en büyük kolu olan Karasu, ilçe merkezinin doğusundan geçer. Bu su sulama konusunda bu güne kadar yerleşim yerine bir fayda sağlamamıştır. Ancak çevre ikliminde ve folklorunda büyük bir potansiyel olduğu da bir gerçektir. Eğin manilerinde, türkülerinde yüzyıllar boyu hep Fırat'ı dile getiren duygular işlenmiş, zengin bir Eğin edebiyatı oluşmuştur. Karasu yörede Fırat olarak

¹⁰ Besim Darkot; "Eğin Maddesi", İ.A. C. 4, İstanbul, 1988, s. 195.

¹¹ Erdal Karakaş; Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın- Arapgir ve Kemaliye İlçeleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 1996, s.20.

adlandırılır ve bilinir. Fırat adı hep Karasu olarak adlandırılmaktadır. Kazanın kurulduğu alanın arka yani batı kesimi oldukça dik olduğundan buralardan çıkan bir takım karstik kaynaklar eriyen kar ve yağmur sularının akışa geçerek Fırat nehrine ulaştığı bir takım derecikler ve kuru dere yatakları bulunmaktadır ki bunlardan birisi de Kadıgölü karstik kaynağıdır. Kasabanın batı kesimindeki Taşdibi Mahallesinden çıkan kaynak kazanın içme suyunu da karşılar. Ayrıca bu kaynak suyundan kanallar yapılmak suretiyle kazanın içindeki bahçeler de sulandığından suların Fırat Nehrine ulaştığı bir çok derecikler yer almaktadır. Bunlardan en büyüğü kasabayı doğu-batı doğrultusunda keserek Fırat Nehrine ulaşan Kadıgölü Deresidir¹². Derenin Fırat Nehrine karıştığı kesimdeki dik yamaç ve yatak çevresi yerleşmeye uygun değildir¹³.

İlçe toprakları içinde doğup Karasuya karışan su kaynaklarının en önemlileri ise merkez ilçeden kaynaklanan yukarıda bahsettiğimiz Kadıgölü ile Sırakonak Köyü suyu,

¹² 1305 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde (s.79) ve 1307 Tarihli Salnamede (s.83) Kadı Gölü suyu ile ilgili (aynı ifadeler kullanılmıştır) şu bilgiler verilmektedir: *...Kasabanın baş tarafında Kadı Gölü namıyla beş-altı değirmen idaresine kafi, bir ma'-i sâfi nüb'an idüib şehir bağçelerini iska ve bütün değirmenlerle çeşmeleri idare ve emla eyleyerek beldenin müesses olduğu mahal zımnında cereyan eden nehr-i firat'a mensub olur. Kadı Gölünün mecra'sı serapa (baştan aşağı) taşığa müsadif idüğünden Fırata insibab (dökülmek) idinceye kadar müsedamat-ı mütemadiye ile cereyanından bir nûr-ı seyyal (nur akan) şeklini peyda ider. Ve hatta nehre mensub olduktan sonra da bir hayli mesafe o reng-i nurânî ile akub gider ve bu ma'-i azimü'l-feyz şuhûr-i rebî' (bahar ayları) içinde sayf ve harifde (yaz ve sonbahar) akan mikdarının yirmi otuz misli derecesinde tezayid eyler....*

¹³ Erdal Karakaş; Merkezi Fonksiyonları açısından Ağın- Arapgir ve Kemaliye ilçeleri, Fırat Ün. S. Bil. Ens., (Basılmamış Doktora) Tezi, Elazığ 1996, s.31.(Bu eser sonraki dipnotlarda Ağın-Arapgir ve Kemaliye olarak kısaltılacaktır.)

Barasor derelerinin suyunu toplayan Ziyaret suyu ve Kekikpınar Köyünden kaynakayan Miran Çayı'dır. Munzur dağlarının batısında, Karasu vadisinde kurulmuş olan Eğin, vadisinin doğu yamacı, dik bir duvar gibi yükselir. Batı yamaçları ise hafif bir meyille genişleyen yerleşim birimlerinden sonra, yükselen sarp kayalar, Sarıçiçek yaylalarına çekilen bir set gibi devam eder¹⁴. Kasabanın doğu, batı ve üst kesimleri eğim sebebiyle erozyonun etkisi altındadır. Ve ana kaya yüzeyde bulunduğundan tarımsal yönden uygun değildir¹⁵. Dağlık ve taşlık arazisine karşın bol meyve yetişmektedir. Özellikle çekirdeksiz ve lezzetli olarak nitelendirilen dutu meşhurdur¹⁶.

III-Osmanlı Öncesi Eğin

Eğin'in eski çağların kaynaklarına göre M.Ö II. yüzyılı geçmez. Buraya yerleşen ilk unsurlar, Kafkasya üzerinden inen Orta Asya Türkleridir. Türk boylarının Fırat yolunu izleyerek hayvancılığa en uygun yaylalarda yerleşmiş olmaları bu görüşü kuvvetlendirmektedir¹⁷.

Asurlular döneminde bölge Asurlular'ın nazari hakimiyetindeydi. V. yüzyılda Grek - Pers devrinde Eğin ve Fırat Dicle vadileri genellikle Pers hakimiyetinde kalmıştır. M.Ö II. asrın sonuna kadar önce Selefküs ve sonra Grek - Pers karışımı bir kültür ve uygarlık olan Antiohyos'un tesirinde kalmıştır¹⁸.

¹⁴ Mehmet Şimşek; "Doğu Anadolu Coğrafyasında Kemaliye (Eğin)", *Her Yönüyle Kemaliye (Eğin)*, İstanbul, 1996, s. 71 - 72.

¹⁵ Erdal Karakaş; *Ağın- Arapkir ve Kemaliye* s.32.

¹⁶ Şemsettin Sami; *Kamûsu'l-Alam*, C.2, İst.1306, s.1019.

¹⁷ Sahir Kozakoğlu, *Tarihte Eğin*, Ankara, 1968, s. 10.

¹⁸ Sahir. Kozakoğlu, *a.g.e.*, s. 6.

Roma devri; Kartacalı Aniball'ın burada esareti Antiohyos'un mağlubiyeti ve özellikle Pontos Kralı Mitridat'ın bölgeyi işgaliyle başlamış ve bölge Ponpeios devrinde bir Roma eyaleti haline gelmiştir. Perslerin bölgeye V. asrın yarısından VI. asrın yarısına kadar hakim olmuşlardır. Bu devirde özellikle II. Yezdicerd bölgenin Hristiyanlaşmasını ve Bizans etkisine girmesini önlemek için mücadele etmiştir. Bu mücadelede Yezdicerd Bizanslılarla çok kanlı savaflara girişilmiş hatta bölgeye Mazdeizm dinini zorla kabul ettirmiştir¹⁹.

Bizans devri: Büyük Justiyenle başlar. Justiyen, Persleri bölgeden çıkarttıktan sonra büyük uygarlık ve teşkilatlandırma hareketlerine girişmiştir. Justiyen devri, ve bölgenin Hristiyanlaştırılması hareketi de VII. Asrın yarısına kadar devam etmiş ancak İslâmiyet'in zuhuru ve Arap Ordularının Küçük Asya'da harekete ve fetihlere geçmeleriyle bölge bu sefer İslâm - Arap tesirine girmiştir. Arap hakimiyeti II. asra Alparslan'ın Romanus Diogenus'u mağlup etmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemin özelliği Bizans ve Arap kültürünün bölgeye hakim oluşudur²⁰. 1058' den sonra yeni bir kavim bölgeye girmiş bulunuyordu. Bu tarihte İbrahim İnâl'in maiyetindeyken isyan ederek ayrılan bir kısım Türkmen boyları Kemah'tan sonra Eğin'i işgal ederek Malatya ovasına inmişlerdir²¹. 1100 yılına kadar yarım yüzyıl boyunca Eğin çeşitli Türk boylarının ve komutanlarının uğradığı kalelerden biri oldu. Bu tarihte ise, kale kesin olarak Gümüş Tigin eliyle Türk hakimiyetine katıldı. Bundan sonra bir süre Danişmentliler'in Malatya koluna tabii olan Eğin, 1106'dan itibaren Anadolu Selçuklu Sultanlığına

¹⁹ Sahir Kozakoğlu, *a.g.e.*, s. 7.

²⁰ Sahir Kozakoğlu, *a.g.e.*, s. 8.

²¹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 162.

bağlanmıştı. 1243 Köseadağ savaşından sonra Moğol hakimiyetine girdi. Bir süre de yerli Türkmen ve Moğol beyleriyle Mısır Memlûklularının etkisi altında kaldı. Bu dönem çok sıkıntılı geçmiş, insanlar göçe zorlanmıştır²². Eğin, daha sonra Anadolu Selçukluları, İlhanlı Devleti ve Akkoyunlular hakimiyetine geçti. Bu dönemler de çok sıkıntılı geçmiş insanlar yine göçe zorlanmıştır. Timur istilasından sonra, Çelebi Mehmet döneminde, 1413 - 1421 yılları arasında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

²²İsmet Parmaksızoğlu, "Eğin", *Türk Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 1966, s. 413.

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA EĞİN'İN İDARİ YAPISI

I. Osmanlılar Döneminde Eğin'in İdarî Taksimatı

Eğin'in idarî yapısına geçmeden önce Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi konusunda bazı bilgiler vermekte fayda vardır. Nitekim Eğin'in idarî yapısı hakkında yapacağımız değerlendirmeleri bu bilgiler ışığında olacaktır.

XIX. yüzyıla kadar klâsik Osmanlı yönetimi taşrada ahalinin yönetime katılmasını, demokrat ve özgürlükçü bir yerel yönetimi düşünmemiştir²³. Böyle bir mevzu yöneticiler arasında da söz konusu olmamıştır. Bu durum sadece Osmanlıya has bir durum olmayıp o dönemi universal olarak kapsayan bir durumdur. Ancak geleneksel devletin geniş bir bölgedeki idarî - mahallî görevini yerine getirmesi ve kontrolü kurması; her şeyden önce teknolojinin gelişmemesi, bürokratik kadroların darlığından dolayı imkansızdı. Bu nedenle klâsik devir Osmanlı yönetiminde taşra halkı; vergi konusunun saptanması, vergilerin toplanması gibi sorunlarda merkezî hükümet temsilcilerine yardım ediyorlardı. Bu durum merkezî yönetimin arzuladığı ve tesis ettiği bir mevzu idi²⁴. Nitekim Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sıkı bir şekilde uygulanan merkezi sistem vardı. Etkin karar organı olan yerel halk temsilcileri; o yerin zenginleri veya ruhanî reisleri değildi, onlar daha çok danışma görevini

²³İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840 - 1880)*, Ankara, 1999, s. 11.

²⁴İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 11 - 12.

yerine getiriyordu. Osmanlı Devleti'nde yerel idarecilerin tamamı merkezden atanıyorlardı. Bu şekilde devlet topraklarının tamamına hakim olmakla birlikte merkezî idarî sistemini oluşturuyordu²⁵. Fakat bu grupların yöneticilere yerel çıkarları kabul ettirdiği, ama daha çok devletle olan aracılıkları nedeniyle o yerin halkı üzerinde bir etki yarattıkları açıktır. Ayrıca seçim unsuru gibi demokratik bir kavramdan da bahsetmek yanlış olur. Nihayet güçlü bir vali, komutan ve kadının karşısında herkesin emir kulu olduğu da açıktır. Ne danışma olayının, ne de kabul ettirmenin kurumlaşmış sürekli bir hak olmadığı da açıktır²⁶.

Klasik dönemde Osmanlı şehrinin idaresi ve yargı görevi, ilmiye sınıfından olan kadılara bırakılmıştır. Kadı sadece şehrin değil civarındaki köy ve nahiyelerinde mülkî amiri ve idarecisi ve yargıcı idi. Kadı tayin olduğu bölgede belirli bir süre için görev yapan şer'î bir yöneticidir. Bunun dışında görev yapan örfî yöneticilerle birlikte Osmanlı' da taşra idaresi tesis olunmuştur.

Osmanlı Devleti'nde başlangıçtan itibaren varlığını gördüğümüz fakat I. Bayezid'le başlayan ve II. Mehmet'le birlikte bütün kurumları ile yerleştirilmeğe başlanan merkezî idare sistemi varlığını XVIII. yüzyıldan itibaren bölgesel idareler ağılık kazanmaya başlayacak ve bu sistem etkinliğini kaybetmeye başlayacaktır²⁷.

Timur istilasından sonra Çelebi Mehmet döneminde Osmanlı hakimiyetine giren Eğin uzun bir zaman Sivas Eyaleti'nin Arabgir sancağına bağlı olarak idare edilmiştir²⁸. 1775 yılında

²⁵Yaşar Yücel; "Osmanlı Döneminde Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 152, Ankara, 1974, s. 657

²⁶İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 12.

²⁷Yaşar. Yücel, *a.g.m.*, s. 658.

²⁸Besim Darkot; Eğin, *İ.A. C.4*, İst. 1988 s.195

Maden-i Hûmayûn Emanetinin kurulmasıyla Eğin idari olarak Diyarbekir Eyaletine mali bakımdan ise Maden-i Hümayun emanetine bağlı hale gelmiştir²⁹. Arabgir ve Eğin'in Sivas Eyaletinden ayrılması epeyce bir müddet anlaşmazlıklara yol açmıştır. Nitekim Haziran 1802 tarihli bir tahriratta, Eğin'in Maden-i Hümayun'a bağlı olduğu belirtilerek Erzurum ve Sivas valileri tarafından bir şey istenildiği takdirde verilmemesi tembih edilmektedir³⁰. Yine Aralık 1813 tarihli diğer bir belgede ise Eğin'in Keban Madenine merbut olduğundan bahisle Sivas vilayetince müdahale olunmaması istenmektedir³¹.

1837 yılında Maden-i Hûmayûn'a bağlı bir kaza iken 1846 yılında Harput Eyaleti'nin kurulmasıyla birlikte Eğin, bu tarihten itibaren Harput Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline geldi³². Bu statüsünü 1876 tarihinde Ma' muratü'l-Aziz Mutasarrıflığının kurulmasına kadar korumuştur. Bu tarihten itibaren Harput sancağına bağlı bir kaza olarak statüsünü devam ettirmiştir³³.

²⁹1775 tarihinden itibaren Keban ve Ergani madenleri *Maden-i Hümâyûn Emâneti*'ni oluşturmuşlar ve bu isimle idare edilmişlerdir. Bu tarihten itibaren Eğin'in de dahil olduğu bir kısım sancaklar malî açıdan bu emanete bağlanmıştır. Maden-i Hümayun Emanetini oluşturan sancaklara bakıldığında bunun bir kaç eyaleti havi olduğu görülecektir. Bu durum ileriki tarihlerde idarî açıdan bir kısım karışıklıkların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.

Maden-i Hümayun hakkında geniş bilgi için bakınız, Fahrettin Tızlak; *Keban ve Ergani Yöresinde Madencilik 1780-1850*, TTK.yayınları, Ankara,1997.

³⁰BOA; Cevdet Darphane ve Meskukat, No:2553.

³¹BOA; Cevdet Darphane ve Meskukat, No:5241

³²Ahmet Aksın; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s. 28 - 30.

³³Ahmet Aksın; Erdal Karakaş; "19. Yüzyılda Arapgir", *OTAM* dergisi 12. sayısında yayınlanacak makale, s. 4.

Diyarbakır Eyaletine bağlı olarak kurulan Maden-i Hümâyûn Emanetine bağlı olan kazalar çeşitli tarihlerde değişiklik göstermiştir.1837 tarihinde Harputla birlikte Maden-i Hümâyûn emanetine tabi olan kazalar şunlardı³⁴.

Tablo 2: Maden-i Hümâyûn Emaneti Kazaları

1-Harput	9-Çarsancak
2-Çemişgezek	10-Arabgir
3-Kemah	11-Gürcanis
4-Kuruçay	12-Palu
5-Ergani ma'a Nevahi	13-Eğil
6-Çermik	14-Çüngüş
7-Ebutahir	15-Siverek
8-Şiro	

Eğil'in de idari olarak içerisinde bulunduğu Harput'un Eyalet haline gelmesinden sonraki idari taksimatı ise şu şekildedir³⁵.

Tablo 3: 1846-1850 Tarihlerinde Harput Eyaletinin İdari Taksimatı

HARPUT SANCAĞI KAZALARI	1-Harput
	2-Çemişgezek
	3-Eğil
	4-Arabgir
	5-Malatya
	6-Şiro (Pötürge)
	7-Akçadağ

³⁴Ahmet Aksın; Erdal Karakaş; *a.g.m.* s.5

³⁵BOA, D.CRD., Genel 40719 , Özel 843 ; BOA, *Cevdet Dahiliye*; 14542 ; BOA. / ML.VRD, 2335.

MADEN-İ HÜMAYUN SANCAĞI KAZALARI	1-Maden-i Keban
	2-Maden-i Ergani
	3-Palu
	4-Çarsancak
	5-Eğil
	6-Çermik
	7-Çüngüş
	8-Ebutahir
	9-Hekimhanı
	10-Ergani
DERSİM SANCAĞI KAZALARI	1-Dersim
	2-Gürcanis
	3-Kuruçay
	4-Ovacık
	5-Mazgird
	6-Kozican
	7-Koçgiri
	8-Kemah
BEHİSNİ SANCAĞI KAZALARI	1-Behisni
	2-Hısnımansur
	3-Samsad
	4-Siverek
	5-Gerger

1845 tarihinde Diyarbakır'dan ayrılarak ayrı bir eyalet haline getirilen Harput Eyaleti için en önemli husus Maden-i Hümâyûn'un Harput Eyaletine dahil edilmesidir. Böylelikle Harput Eyaleti dört sancak ve otuz kazadan oluşan büyük bir

Eyalet haline gelmiştir. Eğin ise Maden-i Hümayun'dan çıkarılarak Harput Sancağına dahil edilmiştir.

Bu dönemler arasında Eğin kazasına bağlı olarak tespit ettiğimiz köy sayısı 57 olup, aynı kazaya bağlı nahiye sayısı ise 3 adettir. Yine aynı dönemde Eğin merkezde bulunan mahalle sayısı 12 adettir³⁶. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise köy ve mahalle sayılarının arttığı gözlemlenecektir.

II. 1815–1892 Yılları Arasında Eğin'e Bağlı Köyler

İdarî taksimatın en küçük birimi diyebileceğimiz köyler, idarî taksimatın yanında sosyal, kültürel, iktisadî ve etnik açıdan da büyük önem arz ederler. Nitekim Osmanlı toplumunun büyük bir kısmı tarımla uğraşmakta ve dolayısıyla köylerde oturmaktaydı. Bu bakımdan devletin ekonomik yükünü büyük oranda köyler karşılamaktaydı³⁷.

Türkçe'de yerleşme yerlerinin en küçüğüne verilmiş bir isim olan *köy*, Selçuklular devrinin sonlarından itibaren Anadolu'da bir çok yer adlarında da rastlanmaktadır³⁸.

Köy isimlerinin bilinmesi, idarî taksimat açısından olduğu kadar yer isimlerinin araştırılmaları açısından büyük önem arz etmektedir. Türk tarihi, kültürü ve yerleşme coğrafyası bakımından, iktisadî bakımından yer isimlerinin bilinmesinin büyük bir önem taşıdığı aşikardır. Çünkü hızla değişen hayat şartları, hızlı kentleşme, teknolojik gelişmeler bazı yerleşim yerlerinin tamamen ortadan kalkmasına, ya da kısa bir süre sonra yerleşim yerlerinin unutulmasına sebep olmaktadır. Bu da yeni

³⁶ E.Ş.S.; No:3, 4, 5.

³⁷ Ahmet Aksin, *a.g.e.*, s. 36.

³⁸ R. Rahmeti Arat, "Köy", *İ.A.*, C.6, İstanbul, 1988, s. 924.

nesillerin geçmişlerinden habersiz olmalarına ve kültürlerinden yoksun olarak yetişmelerine yol açmaktadır³⁹.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi elimizde bulunan belgelere dayanarak Eğin'de 19. Yüzyılın ilk yarısında 57 köy tespit ettik. Buna karşılık 19. y.y'ın son çeyreğine ait M. Aziz Salnamelerinde ise bu sayının daha da arttığı gözlenmektedir. Bu köyleri aşağıdaki listede vermeye çalışacağız

Tablo 4: 1815 – 1843 Yılları Arasında Eğin Köyleri⁴⁰

1	Abçağa
2	Abranik
3	Ağıl
4	Ağrik
5	Atma
6	Ayuşma
7	Bağıştaş
8	Bağçe
9	Başvartinik
10	Bedigan
11	Bekir
12	Bezmişen
13	Cancik
14	Çanakçı
15	Çebar
16	Çit
17	Dıralor

³⁹ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790 – 1840)*, Ankara, 1995, s. 142

⁴⁰ Bu tablo 3,4 ve 5 No'lu Eğin Şer'iyye Sicillerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

18	Dillu
19	Ekrek
20	Erdos
21	Ergü
22	Evarik
23	Gemurgap
24	Geruşla
25	Geşo
26	Gicegü
27	Halmüge
28	Haponos
29	Hinge
30	Horuç
31	İliç
32	Kendir
33	Komuskan
34	Kumkane
35	Mendürgü
36	Metçiki
37	Miçingah
38	Muşağa (Möşke)
39	Navril
40	Örik
41	Paşağı
42	Pedigan
43	Peğir
44	Rabat
45	Salihli
46	Sandık
47	Senahsi
48	Serkavil

49	Sing
50	Sorak
51	Şahinler
52	Şırzı
53	Şırzı Ekreği
54	Tarik
55	Tavuk
56	Urbek
57	Yakublu

Tablo 5 1310 (1892)Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesine göre Eğin'e tâbi köyler

1	Abçağa
2	Acuzi
3	Adi Uşağı
4	Ağdanud
5	Ağıl
6	Ağın (Nahiye Merkezi)
7	Ağrik
8	Andırı
9	Atma
10	Ayuşma
11	Bademli
12	Bağaştaş
13	Bağceçik
14	Bahâdin

15	Balluca
16	Beğköy
17	Bekir Karyesi
18	Ber-Yağan
19	Bezmiş
20	Cucikan
21	Çaltu Çayı
22	Çanakçı
23	Çir
24	Dilli
25	Dingidar
26	Doydum
27	Ekrek
28	Ençiti
29	Erdosı
30	Ergü
31	Eski Arabgir
32	Evarik
33	Gemuhu
34	Gemürkâb
35	Geruşla
36	Geşo
37	Gicegü

38	Gürani
39	Güşna
40	Haskeni
41	Hasdek
42	Havik
43	Hefdar
44	Hensik
45	Hevni
46	Holçin
47	Horuç
48	Hozakpur
49	Hörenek
50	Huka
51	Hûn
52	İliç
53	İn
54	İranik
55	Karapınar
56	Kefran
57	Kendir
58	Kohpenk
59	Kömikan
60	Küci

61	Levzane
62	Maşkır
63	Menayik
64	Mendirgi
65	Miçingah
66	Modanlı
67	Muşaga
68	Navril
69	Orta Yabanlı
70	Otar
71	Örik
72	Pağnik
73	Pame
74	Paşağı
75	Paşiklü
76	Pul
77	Puşadi
78	Puşani
79	Rabat
80	Salahlı
81	Samuka
82	Sanduk
83	Saracık

84	Selamlı
85	Senahsi
86	Serkavil
87	Sing
88	Sorak
89	Şıhlar
90	Şırzı
91	Şırzı Ekreği
92	Tafti
93	Tavuk
94	Vahşin
95	Vanegah
96	Venk
97	Venk
98	Yakublu
99	Yenice
100	Yukarı Yabanlı
101	Zabunbar

Görüldüğü üzere 19. yüzyılın ilk yarısında Eğin'e tabi 57 köy var iken 1892 yılında bu sayı 101'e yükselmiştir. Köyler arasında günümüzde Elazığ'ın Ağın, Erzincan'ın İliç ve Malatya'nın da Arabgir ilçelerine bağlı köyler olduğu dikkat çekmektedir. Bu husus Eğin'in 19. yüzyıl'ın sonlarında oldukça büyük bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir.

Yukarıda yazılı köylerin haricinde özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında Arabgir'e günümüzde ise Kemaliye'ye bağlı olan bazı köyler vardır ki bu köylerin Eğin'in kültür havzası içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bakımdan bu köylerin isimlerini vermemizin de faydalı olacağı kanaatini taşıyoruz.

Tablo 6: 19. Yüzyılda Arabgir'e Günümüzde Kemaliye'ye Bağlı Köyler

1	Aşutke
2	Ençiti
3	Çit
4	Hinge
5	Holmiye
6	Horuç
7	Huku
8	Karapınar
9	Maşkı
10	Mendirgi
11	Ocak
12	Öşnedan
13	Pat
14	Sosik
15	Tafti
16	Tarhanik

III. 1815 – 1843 Yıllarında Eğin'e Bağlı Nahiyeler

1815 – 1843 yılları arasını kapsayan Eğin Şer'iyeye sicillerinde sadece üç adet nahiye rastlayabildik; Eğin, Puşadi ve Abâdı Bunlardan Puşadi nahiye merkezinin toplam olarak 49 haneden oluştuğunu tespit ediyoruz⁴¹. Bu nahiyeğe bağlı 22 köy

⁴¹ E.Ş.S, No: 5, s. 89.

bulunmaktadır⁴². Bu nahiyeğe 16 kişiden oluşan bir kolluk kuvveti tayin olunmuş ve nahiyenin güvenliği daha önce aynı yerde bekçi olarak bulunan iki kişiye bırakılmıştır ⁴³. Ayrıca nahiye Eğin'e misafir olarak gelen devlet görevlilerinin veya askerlerin ağırlanması işini de görmekteydi. Bu iş için ise gelen her memurun yol harcırahından belli bir miktar para alınmaktaydı ⁴⁴. Puşadi nahiyesinde Tavuklu köyünde Hacı Abbas Camii Şerif'i vakfı⁴⁵, Haponos Ekreği köyünde İsmail Ağa Camii şerifi, Sergevi köyünde Camii şerif vakfı, Salihli köyünde Seyyid Hasan Camii şerif'i, Erdos Köyünde Mehmet ağa Camii şerif vakfı, Sultan Mahmut Han-ı Sani vakfı bulunmaktadır.

Eğin ve Abâdı nahiyesi hakkında mevcut kaynaklarda fazla bilgiye rastlayamadık. Fakat Eğin nahiyesi Eğin'in merkez nahiyesi olduğunu sicillerden öğrenmekteyiz.

⁴² E.Ş.S; No: 5, s. 63.

⁴³ E.Ş.S; No: 5, s. 63.

⁴⁴ E.Ş.S; No: 5, s. 63.

⁴⁵ V.A., Df. 742, sf. 851.

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA EĞİN'İN FİZİKİ YAPISI

I. Mahalleler

1. 1815 – 1843 Yıllarında Eğin'in Mahalleleri

Şehirleri fiziki olarak meydana getiren birimlerin başında mahalleler gelir. Çünkü ya dini bir yapının etrafında, ya da aynı din, mezhep ve ırktan olanların bir arada yaşama arzusu sonucunda teşekkül eden mahalleler, şehrin fiziki yapılarını belirleyen unsurlardır⁴⁶. Bunun yanı sıra mahalle şehrin sadece fizikî olarak tanımlanabilecek bir ünitesi olmaktan çok daha fazla bir değer ifade eder. Osmanlı şehirlerinde, sosyal dayanışma ve mali yardımlaşmanın temelleri de mahallelerde atılmıştır. Türklerin şehircilik anlayışlarını, İslâm dinine girmelerinden sonraki devrede ancak mahaller vasıtasıyla öğrenebiliyoruz. Türkler İslâm şehir tipinin üç ana ögesi camii, Pazar ve hamamı, Orta Asya şehir tipinin üç ögesi iç kale, şehristan ve rabat ile birleştirmişler ve diğer unsurlar olan mahalle, bedesten ve çarşı İslâm sonrası Türk şehirlerinin en belirgin özelliklerini oluşturmuştur⁴⁷.

⁴⁶ Rifat Özdemir; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1998, s. 75.

⁴⁷ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790 – 1840)*, Ankara, 1995, s. 26.

Osmanlı kentleri genelde beş ile yüz arasında ailenin yaşadığı mahallelere bölünmüştü ⁴⁸. Biz Eğin de bu sayıyı 10 – 50 civarında tespit ettik.

Mahalleler sakinlerinin vergilerinin saptanmasında da belirli bir rol oynuyorlardı. Çoğunlukla aynı mahallede aynı dinden, etnik kökenden ya da mezhepten olanlar yaşırdı. Bununla birlikte bir mahalleye yabancı insanların gelip yerleştiği ve bunun sonucunda mahallenin başlangıçtaki niteliğinin zamanla değişikliğe uğradığı da olurdu. Bir birine komşu ailelerin çoğu akraba idi. Mahalle sakinleri mahallelerine giren çıkanları denetlemeye çalışırlardı. Bu yüzden arabaların geçmesine imkan veren genişçe sokakların sayısı oldukça azdı. Bazı kentlerde bir birinden duvarlarla ayrılmış mahalleler de görülmüştür. Mahallelerin dış dünya ya bu ölçüde kapalı kalmasının nedeni zanaatkar ve tüccarların çoğunun evi ile işinin ayrı ayrı yerlerde olması idi. Özellikle büyük kentlerde iş semtleri de vardı. Hanların kapalı çarşıların çoğu çeşitli vakıflara ait dükkanlarla dolu sokakların bulunduğu bu semtlerde sürekli oturan insan çok azdı⁴⁹. Tüm bu özellikleri içerisinde taşıyan Eğin kazasının mahallelerinin Osmanlı fethinden önceki sayısı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak incelediğimiz döneme ait Şer'iyye Sicilleri ve Salnamelerde detaylı bilgileri bulmak mümkündür.

Bu kaynaklardan tarihi dönemler içerisinde tespit ettiğimiz Eğin'in mahalleleri aşağıdaki tablolarda görüldüğü şekildedir.(Tablo 7-8)

⁴⁸ Suraiya Faruqi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla)*, İstanbul, 1998, s. 165.

⁴⁹ S. Faruqi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla)*, İstanbul, 1998, s. 166.

Tablo 7 : 19. Yüzyılın İlk Yarısında Eğinde Bulunan Mahalleler⁵⁰

1	Tavitoğlu	G.Müslim
2	Şişmanoğlu	G.Müslim
3	Köybaşı	G.Müslim
4	Boyacıoğlu	G.Müslim
5	Ariki	G.Müslim
6	Orta Tepe	Müslüman
7	Çavuşoğlu	Müslüman
8	Gücan	Müslüman
9	Bahçe	Müslüman
10	Dört yolağzı	Müslüman
11	Orta Camii	Müslüman
12	Taşdibi	Müslüman
13	Debbağ	Müslüman
14	Kurgancı	Müslüman
15	Peçik	Müslüman
16	Eskici	Müslüman
17	Mahallat	G Müslim
18	Aşağı Mahallesi ⁵¹	Müslüman
	1 Hisakoğlu İstefan	G.Müslim

⁵⁰ Bu mahalleler'in tespiti 2, 3 ve 5 No'lu Eğin Sicillerinden yapılmıştır

⁵¹ E.Ş.S.; No: 5, s. 69, Aynı belgede bu mahalleye bağlı başka mahalle isimleri de verilmiştir. Bu takdirde Aşağı Mahalle bugün ki semt idari birimine denk gelen bir idari yapı konumundadır.

2 Kassapoğlu Hukas	G.Müslim
3 Kürekçiğlu Mağdili	G.Müslim
4 Kassapoğlu Bedros	G.Müslim
5 Yenikomşu Nikğos	G.Müslim
6 Arapoğlu	Müslüman
7 Kesişoğlu	Müslüman
8 Eskicioğlu	Müslüman
9 Kalenderoğlu	Müslüman
10 Semercioğlu	Müslüman

Bu mahallerin bazıları hakkında incelediğimiz belgelerde çeşitli bilgiler mevcuttur; Örneğin Anadolu kentlerindeki debbağ hanelerin mekansal düzenlerine ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Bir çok yerleşimde debbağhane denen mahalleler vardır. Fakat tabaklama sürecinde çıkan kokuların bu mahallelerdeki yaşamı tatsızlaştırması nedeniyle kent büyüdükçe debbağhanelerin yeri genellikle değiştirilirdi. Debbağhane diye bilinen kalabalık mahallelerde debbağlar dışında pek çok kişinin yaşadığı bilinmektedir⁵². Eğin de bir debbağ mahallesinin bulunduğu kayıtlarda sabittir⁵³. Yine bu mahallelerde zimmiler ile müslimler arasında mülk alışverişleri de vardır⁵⁴.

Eğin'in ilk mahallelerinin hangisi veya hangileri olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak ilk yerleşme yeri olarak bugün kalıntıları hemen hemen yok olmuş olan ve Taşdibi

mahallesinin üst kesiminde yer alan Kale'nin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kalenin aşağı kesiminde bulunan en eski tarihi yapı 1635 yapım yılı ile Taşdibi Camiidir⁵⁵. Fakat bu caminin kendisinden önce yapılmış bir caminin yerine tekrar inşa edilmiş olabileceği ihtimali üzerine görüşlerin olması⁵⁶ ilk gelişen mahallenin burası olma ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir. Yerleşmelerin kuruluş mevkileriyle su kaynakları arasındaki yakın ilişki bu mahallede açıkça görülmektedir. Zira bugün de kasabanın içme suyunu sağlayan Kadı Gölünün kaynağının da caminin hemen alt kısmında bulunması bu ihtimali daha da güçlendirmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında gelişen ilk mahalle Taşdibi Mahallesidir diyebiliriz. Taşdibi Camisinden sonra en eski cami 1654 yılında inşa edilmiş ve Dört yolağzı Mahallesinde bulunan Dört yolağzı Camisidir ki bu cami de her iki mahallenin birlikte geliştiği veya Dört yolağzının, Taşdibi Mahallesinden sonra gelişmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir⁵⁷.

2. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Eğin'in Mahalleleri

1312 (1894/95) yılına ait Mamuratü'l-Aziz salnamesinde Eğin merkezindeki mahalleler nüfus ve hane sayıları belirtilerek verilmiştir. Bu salnamedeki verilere bakıldığında mahalle sayısının 38'e çıktığı görülmektedir. Konuya açıklık getireceği düşüncesiyle bu tabloyu vermeyi uygun görüyoruz.

⁵² S. Faroğlu, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul, 1993, s.198.

⁵³ E.Ş.S.; No: 3, s. 10.

⁵⁴ E.Ş.S.; No: 3, s. 47.

⁵⁵ Erdal Karakaş; *Ağın-Arapgir ve Kemaliye*, s. 93.

⁵⁶ M.H. Pasin ; Ş. Çevik; *Erzincan Tarihi, Tarihi, Coğrafyası, Folklorü*, İst. 1962, s.158. (Zikreden Erdal Karakaş; *Ağın-Arapgir ve Kemaliye*, s. 93.)

⁵⁷ Erdal Karakaş; *Ağın-Arapgir ve Kemaliye*, s. 93.

Tablo 8 : 1894-95 Yılında Eğin'in Mahalleleri, Nüfusları ve Hane Sayıları⁵⁸

Sıra	MAHALLE	Toplam Nüfus	Müslim Toplam	G.Müslim Toplam	Toplam Hane
1	Dört yolağzı	212	181	31	31
2	İshak Paşa	149	149	-	30
3	Halil Ağa	128	128	-	12
4	Terkan	49	49	-	12
5	Cizyedar	71	71	-	28
6	Sofizade	124	124	-	27
7	Şahsuvar	107	107	-	13
8	Genç Ağa	65	65	-	42
9	Kemerci	215	215	-	76
10	Arapoğlu	399	65	334	60
11	Mehdi	35	35	-	15
12	Hacı Yusuf	68	68	-	19
13	Orta Cami	10	10	-	2
14	Bakur dere	193	193	-	77
15	Naib	366	366	-	30
16	Konak	148	148	-	31
17	Kara Ali	148	148	-	13
18	Canik	309	309	-	17
19	Memiş Efendi	87	87	-	79
20	Taşdibi	377	377	-	17
21	Bulut	101	101	-	21
22	Seyid Ali	139	139	-	29
23	Çulluk	114	114	-	118
24	Arik-i Süfla	579	172	407	90
25	Arik-i ulya	429	429	-	52

26	Koçan	247	247	-	82
27	Enbiya	333	333	-	52
28	Bağçe	292	292	-	38
29	Esnaf	183	-	183	72
30	Süfla	389	-	389	47
31	Tutum	259	-	259	85
32	Kasaboğlu	434	-	434	67
33	Misakoğlu	369	-	369	61
34	Emçodor	354	-	354	61
35	Kavas	486	-	486	103
36	Kazgancı altı	307	-	307	62
37	Tapur	481	-	481	91
38	Kazgancı üstü	1556	-	1556	301
	Şehir Toplamı	10312	4722	5590	2063

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi toplam 38 mahallenin içerisinde en fazla hane ve nüfus sayısına sahip mahallesi yalnızca Gayr-i Müslimlerin oturduğu Kazgancı üstü Mahallesidir. Eğin şehrinin neredeyse %15'i bu mahallede ikamet etmektedir. Bunun yanında mevcut 38 mahallenin 10 tanesinde sadece Gayr-i Müslimler 26 tanesinde ise yalnızca Müslümanlar ikamet etmektedirler. Öte taraftan 2 mahallede ise Müslüman ve Gayr-i Müslimler birlikte oturmaktadırlar.

Müslüman nüfusun yaşadığı mahallelerden Arik-i Süfla Mahallesi de en fazla nüfus barındıran Müslüman mahallesi olarak görülmektedir. Müslüman mahalleler içerisinde en fazla hane sayısının 118 hane ile Çulluk Mahallesi olarak görülmesine karşın bu rakamın Salnameye yanlış yazılabileceği kanaatini taşıdığımızı söylemeliyiz. Zira 114 nüfuslu mahallede 118 hane olması demek her haneye 1 kişi düşmesi demektir ki bu pek

⁵⁸ 1312 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi, s: 278+60.

mantıklı bir oran değildir. Bu sayının 18 olabileceği ihtimali yüksektir.

II. Kaleler

1. Eğin Kalesi

Hangi tarihte inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Evliya Çelebi Eğin'i ziyareti sırasında kayalık Eğin kalesinin vasıflarını anlatmaktadır. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre Eğin kalesi Fırat nehri kenarında bir tepe üzerinde olup dört köşedir. İç şehir çok fazla süslü değildir. Fıratın su yolu vardır. Yeterli miktarda cephanesi bulunmaktadır. Kalede tamir edilmiş, toprakla örtülü evlerinin de bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca kale ağası, dizdar, kale erlerinin de bulunduğunu da belirtmektedir⁵⁹.

Diğer taraftan Eğin Kalesi herşeyden önce bütün kaleler gibi Savunma amacıyla uygun bir mevki üzerine inşa edilmiştir. Nitekim kale hem vadinin kuzey ve güneyini kontrol altında tutabilme hem de rahatca savunma yapabilme imkanına sahip bir mevkide kurulmuştur.

Kaleden ne zaman inildiği hakkında kesin bir tarih bilinmemekle beraber, 17. yüzyılın ortalarında Eğin'i ziyaret eden Evliya Çelebinin anlattığına göre *Kalenin aşağısındaki şehirde bin adet toprakla örtülü ev vardır* ⁶⁰ ibaresinden hareketle, şehrin bu tarihlerden önce kaleden tamamen çıktığını söylememiz mümkündür. Öte taraftan Güvenlik açısından emniyetin olmadığı Osmanlı öncesi dönemde şehrin kale dışında gelişmemiş olma ihtimali de oldukça kuvvetlidir. Osmanlı egemenliğinden sonra

⁵⁹ Evliya Çelebi; *Seyahatname*, Üçdal Neşriyat, C III-4, İstanbul 1986, s. 169.

⁶⁰ Evliya Çelebi *Seyahatname*, Üçdal Neşriyat, C.3-4, İst.1986, s. 169.

oluşan huzur ve güven ortamı sayesinde şehir halkının kale dışına taşınması daha da kolaylaşacaktır⁶¹.

Osmanlı döneminde kalenin faaliyette olmasının tek nedeni oldukça sarp ve geçiş noktası üzerinde bulunan alanın kontrolünü daha rahat sağlama isyan ve benzeri hareketlere erken müdahalede bulunabilme gayesidir.

2. Çağl Kalesi

Eğin Kazasının Abrenk Köyünde bulunan bu kale İstanbul'dan Bağdat'a kadar uzanan yol üzerinde (Sultan Murad Caddesi) gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır⁶².

III. Dini ve Sosyal Yapılar

1. Camii ve Mescitler

Türk-İslâm şehirlerinde fiziki bakımdan en önemli unsur camiiler ve mescitlerdir. Müslüman ahali bu camii ve mescitler etrafında ikamet etmeyi tercih etmişlerdir. Bundan dolayı mahalleler oluşmakta ve genellikle bu mahallelere o semtte bulunan camii veya mescidin adı verilmekteydi ⁶³. 1310 (1892-93) tarihli salname kaydında Eğin kazasında 55 köylerinde 41, adet cami ve mescid olduğu belirtilmektedir⁶⁴. Öte taraftan 1312 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salmesinde Eğin ve köylerindeki camilerin adları ve bulundukları yerler ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu Salmamede camilerin yalnızca minareli olanları verilmiştir. Biz bu bölümde gerek Şer'i Sicillerde ve Vakfiyelerde gerekse

⁶¹ Erdal Karakaş; Ağın-Arapgir ve Kemaliye, s. 122.

⁶² Mehmet Şimşek; Her Yönüyle Kemaliye; İstanbul 1996, s.584.

⁶³ Ahmet Aksın, a.g.e., s. 130.

⁶⁴ 1310 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salmesi, Vilayet Matbaası 1310, s.70.

Salnamelerde tesbit ettiğimiz camilerin isimlerini vermekte fayda görüyoruz. Neticede Osmanlı hakimiyetine girdikten, bugüne kadar geçen süre içerisinde bütün camileri günümüze intikal etsin etmesin vermeye çalışacağız.

1.1. Zülfikar Ağa Camii⁶⁵

Zülfikar oğlu Mehmet tarafından Taşdibi Mahallesinde yaptırılmıştır.

1.2. Hacı Osman Camii⁶⁶

Kömürcü mahallesinde bulunmaktadır.

1.3. Orta Camii (Kiremitçi Mustafa Ağa Camii)⁶⁷

Orta Camii Mahallesinde Kadı Gölü suyunun yanında bulunmaktadır.

1.4. Hacı Ömer Efendi (Dört Yol ağzı) Camii⁶⁸

Dört yol ağzı mahallesinde çarşıbaşı mevkisinde bulunmaktadır. Hacı Ömer Efendi tarafından 1658 yılında yapılmıştır. 5 Ramazan 1247 tarihinde cami imamı Ali Efendidir.

1.5. Bahçe Camii

Bahçe mahallesinde bulunmaktadır. 1836 yılında Zülfikar oğlu Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

⁶⁵ V. A.; As. Sivas Evvel, No 399, E.K 200, S.K 1000.1312 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1312, s.10

⁶⁶ 1312 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1312, s.10

⁶⁷ V.A.; Sivas Evvel As, No, 851, E.K 200, S.K 671.; E.Ş.S.; No: 3, s. 15.; 1312 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1312, s.10

⁶⁸ V.A.Sivas Salis M.No:525 EK 200, SK 2176

1.6. Tahta Camii⁶⁹

Orta Camii mahallesinde bulunmaktadır.

1.7. Taş Dibi Camii

Taş Dibi mahallesinde bulunmaktadır. Zülfikar Ağa tarafından 1635 tarihinde yaptırılmıştır.

1.8. Muşaga Camii⁷⁰

Eğin kazasına bağlı Muşaga bu günkü adıyla Koca Çimen köyünde bulunan camiidir.

1.9. Metçikgi Camii⁷¹

Eğin kazasına bağlı Metçikgi köyündeki Camiidir.

1.10. Mehmet Ağa Camii⁷²

Eğin kazasının Puşadi nahiyesinde Erdos bugünkü adıyla Bürüncek köyünde yaptırılan camiidir.

1.11. Pat Köyü Camii⁷³

Eğin kazasının Pat köyünde bulunan camiidir.

1.12. Gemürkab Köyü Camii⁷⁴

Eğin'in Gemürkab köyündeki camiidir.

1.13. Geruşla Köyü Camii⁷⁵

Eğin kazasının Geruşla köyünde bulunan ve 1755 yılında yapılan camiidir.

⁶⁹ E.Ş.S.; No: 3, s. 15.

⁷⁰ V.A.; Sabias. No. 717, E.K, 200, S.K 2228.

⁷¹ V.A.; Rabi Sani As., No. 1491, E.K 200, S.K 1807.

⁷² V.A.; Sivas As., No 717, E.K, 200, S.K. 2176.

⁷³ V.A.; E.K 200, S.K 3393.

⁷⁴ 1312 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1312, s.10

⁷⁵ V.A.; Vakfın Nev'i Z.K: 102 / 10, E.K 200, S.K 2182.

1.14. Haponos Köyü Camii⁷⁶

Eğin kazasının Haponos köyünde bulunan camiidir.

1.15. Pedigan Köyü Camii⁷⁷

Eğin kazasının Pedigan köyünde bulunan camiidir.

1.16. Seyyit Hasan Camii⁷⁸

Eğin kazasının Puşadi nahiyesine bağlı Salihlu Köyünde bulunana camiidir.

1.17. Derviş Ahmet Efendi bin Süleyman Camii⁷⁹

Eğin kazasının Kender Süfla köyünde bulunan camiidir.

1.18. Hacı Abbas Camii⁸⁰

Eğin kazasının Puşadi nahiyesinde Tavukli köyünde bulunan camiidir.

1.19. İsmail Ağa Camii

Eğin kazasına tabii Haponos Ekreği köyünde bulunan camiidir.

1.20. Abçağa Camii⁸¹

Eğin kazasının Abçağa köyünde bulunan camii 1627 yılında Malkoç Osman Ağa tarafından iki katlı olarak yaptırılmış, minaresini Dayı Ağa tarafından 1694 yılında inşa edilmiştir. Bu camii, zaman içinde ihtiyaca cevap veremediğinden 1853 yılında yeniden yapılmıştır.

⁷⁶ V.A.; Sivas Sani., No 144, E.K 200, S.K 927.

⁷⁷ V.A.; Sivas Evvel No 168, E.K 200, S.K, 1649.

⁷⁸ V.A.; Sani Salis As., No 1738, E.K 200, S.K 950.

⁷⁹ V.A.; Müceddet Sani As., No 1920, E.K 200, S.K 1733.

⁸⁰ V.A.; Ana. As. Evvel, No. 557, E.K 200, S.K 583.

⁸¹ V.A.; Sivas As. No 998, E.K 200, S.K, 1609.; Cevdet Evkaf; No:14939 (Temmuz 1795); Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*, İstanbul 1996, s.555.

1.21. Vengük Camii⁸²

Eğin kazasının Vengük köyünde bulunan camii; 1799 yılında inşa edilmiştir.

1.22. Ergü Camii⁸³

Eğin kazasının Ergü köyünde bulunan camii, 1819 yılında Beğ ailesinden Siirt Valisi olarak görev yapan Sert Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır.

1.23. Salihlü Camii⁸⁴

Eğin kazasının Salihlü köyünde bulunan camii, 1844 yılında Arif Ağa tarafından yaptırılmıştır.

1.24. Geşo Camii (İbrahim Ağa Camii)⁸⁵

Eğin kazasının Geşo köyünde bulunan camii kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. II. Mahmud döneminde 1812 yılında onarım görmüştür.

1.25. Puşadi Camii⁸⁶

Caminin adının ne olduğunu tesbit edemedik. Ancak 1855 tarihli bir kayıta Hacı Ahmet Ağa isimli bir zat tarafından yaptırıldığı zikredilmektedir.

⁸² Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*, İstanbul 1996, s.567.

⁸³ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*, İstanbul 1996, s.572.

⁸⁴ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*, İstanbul 1996, s.597.

⁸⁵ Cevdet Evkaf; 9578 (Kasım 1779); 29681 (Mayıs 1795); 13386 (Mart 1798); 32551 (Ağustos 1859); Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*, İstanbul 1996, s.614.

⁸⁶ Cevdet Evkaf; 26316 (Eylül 1855)

1.26. Selim Ağa Camii ⁸⁷

Eğin kazasının Başvartinik köyünde bulunan camii 1892 yılında Saraylı Selim Ağa'nın onarmasıyla kendi adına bu ismi almıştır. Camii üzerinde kitabe taşları olarak üç belge bulunur.

1.27. Hacı Emin Mescidi

Ariki mahallesinde bulunmaktadır. 1779 tarihinde yaptırılmıştır.

1.28. Vanlızade Mescidi

Ariki mahallesinde bulunmaktadır. Vanlıoğlu Hacı Ali tarafından 1831 yılında yaptırılmıştır.

1.29. Yusuf Ağa Mescidi ⁸⁸

Eğin içerisinde bulunan bir mescittir. Ancak hangi mahallede olduğunu tespit edemedik.

2. Vakıflar

Vakıf kelimesi Arapça bir mastar olup lügatlere göre durdurmak, alı koymak manasına gelir. Bu deyim genellikle terk, emanet, depo fikirlerini ifade etmekte ve günlük anlamda mukaddes bir şey dindarlık duygusu ile insanlığın ihtiyaçlarına veya halkın ibadet hizmetlerine adanmış bir obje düşüncesi taşımaktadır. İslami açıdan vakıf; bir kimsenin sahip olduğu gayr-i menkulün gelirlerini ödünç verme şeklinde fakirlere ve içtimai

⁸⁷ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*; İstanbul 1996, s.629.

⁸⁸ Cevdet Evkaf; 22198 (Temmuz 1844)

ihtiyaçlarının giderilmesine tahsis etmesidir. Vakıf, hukuki bir akittir ⁸⁹

İslam'da vakıf; faydası Allah'ın kullarına ait olacak ve Allah'ın mülkü hükmünde sayılacak surette bir bina arsa ve aletleri ferdi mülk olmadan çıkarmaktır. Vakıf resmi olarak kaydedilirdi. İleri sunulan şartlara göre vakıf işlerini yönetmek için tayin edilen kimse mütevellî idi. Bunların vakfa ait işlerini kontrol eden daha yüksek görevdekine *nazır* denirdi. Vakıf olan binaların gelirini toplayan kimse *cabi* idi. Vakfın gelirinden verilen aylık ve tayına *vazife* denirdi. Vakf edenin *takdiri* ve kadının tescilinden ibaret şer'i senede *vakfiye* bir malı kar beklemeden vakfa vermeye bağış denilirdi ⁹⁰. İncelediğimiz dönemde Eğin'de bulunan vakıfları genellikle Vakıflar arşivinden tespit ettik. Bu vakıfların isimleri ve bulundukları yerler şu şekildedir.

2.1. Sultan Mahmut Han – ı Sani Vakfı ⁹¹

Eğin kazasının Puşadi nahiyesinde kurulmuş olan vakıftır.

2.2. Hacı Hüseyin Efendi Vakfı ⁹²

Orta mahallede Hacı Hüseyin Efendi'nin inşa eylediği vakıftır.

⁸⁹ Bahattin Yediyıldız, "Müesseseler-Toplum Münasebetleri Çerçevesinden XVIII. Asır Türk Toplumuna ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Ankara, 1982, s. 25 – 26.

⁹⁰ Hilmi Ziya Ülken, " Vakıf Sistemi ve Türk şehirciliği ", *Vakıflar Dergisi*, S. 9, Ankara, 1971, s. 16.

⁹¹ V.A.; Cennet mekan, No 37, E.K 200, S.K 920.

⁹² V.A, Müceddet, E.K 200, S.K 545.

2.3. Hacı Abbas Camii şerifi Vakfı⁹³

Eğin muzaffatından Puşadi nahiyesinde Tavuklu köyünde bulunan vakıftır.

2.4. Orta Camii şerifi Vakfı⁹⁴

Eğin kazasının Orta Mahallesinde kurulan vakıftır.

2.5. Sofuoğlu Vakfı⁹⁵

Eğinde kurulmuş olan vakıftır.

2.6. Hacı Emin Vakfı⁹⁶

Eğin'de Ariki mahallesinde kurulan vakıftır.

2.7. Mehmet Ağa Camii şerifi Vakfı⁹⁷

Puşadi nahiyesinde Erdost köyünde kurulan vakıftır.

2.8. Komuskan Vakfı⁹⁸

Eğin kazasına tabii Komuskan köyünde vaki mescid-i şerif için asakiri şahane tabur imamlarından İbrahim efendinin 1500 kuruş nakid ile kurduğu vakıftır.

2.9. Derviş Ahmet Efendi bin Süleyman Camii şerifi Vakfı⁹⁹

Eğin kazası kurasından Kender Sufla köyünde kurulan vakıftır.

⁹³ V.A.; Ana. As. Evvel, No. 557, E.K 200, S.K 583.

⁹⁴ V.A.; Mazbut 937/ 2961, E.K 200, S.K 2344.

⁹⁵ V.A.; E.K 200, S.K 2340.

⁹⁶ V.A, E.K 200, S.K 2340.

⁹⁷ V.A.; Sivas As. No 1041, E.K 200, S.K 2269.

⁹⁸ V.A.; No. 595, s. 49 / 48, E.K 200, S.K 1253.

⁹⁹ V.A.; Müceddet Sani M., No 1920, E.k 200, S.K 1733.

2.10. Apçağa Camii şerif Vakfı¹⁰⁰

Eğin kazasına tabii Apçağa köyünde kurulan vakıftır.

2.11. Pedigan Camii şerif Vakfı¹⁰¹

Eğin kazasında Pedigan köyünde kurulan vakıftır.

2.12. Gemürgap Vakfı¹⁰²

Eğin'in Gemurgap köyünde kurulmuş olan vakıftır.

2.13. Mehmet Arif Vakfı¹⁰³

Bu vakfın nerede ve ne için kurulduğunu tesbit edemedik. Ancak Eğin'in içinde faaliyet gösteren bir vakıftır.

2.14. İbrahim Ağa Camii Vakfı¹⁰⁴

Eğin'in Geşo köyündeki aynı isimli caminin vakfıdır.

3. Hanlar, Hamamlar ve Çarşılar

Eğin'deki han ve hamamların isimlerini elimizdeki mevcut kaynaklardan tespit etmeye çalıştık. Çeşitli salnamelerde han ve hamamların sayıları ile ilgili biri biriyle uyuşmayan sayılar olduğunu tespit ettik. Örnek vermek gerekirse 1298 tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde Han sayısı verilmemiş ve 6 Hamam olduğu belirtilmiştir. 1288 tarihli Diyarbakır Salnamesinde ise 2 Hamam ve 12 Han olduğu belirtilmiştir. 1312 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salnamesinde ise 2 Hamam ve 14 Han

¹⁰⁰ V.A.; Sivas As. No 998, E.K 200, S.K 1609.

¹⁰¹ V.A.; Sivas Evvel As., No 115, E.K 200, S.K 1649.

¹⁰² V.A, Z.K: 731 / 580, E.K 200, S.K 3407

¹⁰³ Cevdet Evkaf; 1325 (Nisan 1843)

¹⁰⁴ Cevdet Evkaf; 9578 (Kasım 1779)

ismi ve mevkileri ile beraber verilmiştir. Bu Salnamedeki bilgilere göre Eğin' deki Han ve Hamamlar şunlardır¹⁰⁵

3.1. Hamamlar

Eğindeki hamamlar Pazar, Pazartesi ve Perşembe günleri Müslüman kadınlara, salı çarşamba ve cumartesi günleri de reaya kadınlarına açıktı. Ayrıca yedi yaşından büyük çocukların hamama girmelerine ise büyükleri karar verebilecekti¹⁰⁶. Carhles Teksle ise eserinde hamamda kullanılmak için mavi renkte bez dokurlar, bu havlu yahut peşkilleri kadınlar örtü olarak kullanırlardı diye bahsetmektedir¹⁰⁷. Eğin'de bu dönemde tespit edebildiğimiz iki adet hamam vardır. Bunlar

Aşağı Hamam	Dört Yol ağzı Mahallesinde
Yukarı Hamam	Taşdibi Mahallesinde

3.2. Hanlar

Yukarıda çeşitli salnamelerdeki Han sayılarını vermiştik. Burada 1312 tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde isimleri ve mevkileri yazılı olan 14 adet hanın isimlerini vereceğiz¹⁰⁸

1. Sofuzade Hanı	Söğütlü Meydanında
2. Sofuzade Hanı	" "
3. Evliyazade Hanı	Hatipoğlu Meydanında

¹⁰⁵ 1312 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası, 1312, s. 45,46

¹⁰⁶ E.Ş.S.; No:5, s.48.

¹⁰⁷ Şarl Teksle, *Küçük Asya*, C. 3, İstanbul, 1923, s. 113.

¹⁰⁸ 1312 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası, 1312, s. 45,46

4. Şahîzade Hanı	Çarşı dibinde
5. Hacı Bakioğlu Hanı	Köprü başında
6. Hatipoğlu Hanı	" "
7. Alemdarzade Hanı	Belediye Da'iresi kurbunda
8. Edhem Ağa Hanı	" " "
9. Erbaudzade Hanı	" Dört Yol ağzında
10. Adik Ağazade Hanı	" " kurbunda
11. Gül Ağazade Hanı	Kömür Meydanında
12. Hekimoğluzade Hanı	Kazgancı üstünde
13. Hekimoğluzade Hanı	" "
14. Arnabud Hanı	Sanus Kışlası Mahallinde

Bazı han isimlerinin mevkileri ile beraber iki kez yazıldığı görülmektedir bunun sebebini bilemiyoruz. Ancak aynı isimle iki ayrı han olma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir.

4. Kilise ve Manastırlar

Eğin Kazası Müslim ve Gayr-i Müslimlerin birlikte yaşadığı şehirlerden biri olduğundan bu şehirde de Gayr-i Müslimleri ait çeşitli ibadethaneler, manastır ve okullar bulunmaktaydı. 1310 tarihli Mamuratü'l Aziz salnamesinde bu yapılarla ilgili şu bilgiler verilir *Eğin kasabasının canib-i garbinde asaâr-ı atikadan Meryem Ana ve kasabanın vasatında Surp Kiyork kiliseleriyle kasabaya yarım saat mesafede Surp Kuznor ve beş saat mesafede Surp Perkiç namlarıyla atik manastırlar vardır.*¹⁰⁹

Yine 1312 (1894-95) tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesinde ise bu yapılar ile ilgili daha geniş bilgiler bulmak mümkündür. Zira

¹⁰⁹ 1310 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1310, s.70.

bu salnamada gerek şehir merkezinde ve gerekse köylerde bulunan bütün dini yapılar liste halinde verilmektedir. Ayrıca 1310 tarihli Salmamade bahsedilen 2 manastır da bu salnamede kilise olarak gösterilmektedir. Toplam 33 adet olarak verilen kiliseler şunlardır¹¹⁰.

Kilise adı	Bulunduğu yer
1. Aybus Yorgos	Venk Karyesi
2. Yovani Hristimus	Şırzı "
3. Aybus Yorgos	Muşaga "
4. Aybus Nikolas	Sorak "
5. Meryem Ana	KazgancıÜlya Mahallesi
6. Hızır İlyas Kilisesi	Kazgancı Süfla "
7. Sunişan	Apçağa Karyesi
8. Meryem Ana	Gemürkab "
9. Lusavet Kirkor	ülya Mahallesi
10. Suserkis	İliç Karyesi
11. Hızır İlyas	İliç "
12. Meryem Ana	Navril "
13. Usib Kirkor	" "
14. Tamyanus	Geruşla "
15. Meryem Ana	Geruşla "
16. İrlud	 "
17. Sürp Serkis	Ağın Nahiyesi
18. Zeb Fekazmur	Vahşin Karyesi

¹¹⁰ 1312 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salmamesi , Vilayet Matbaası 1312, s.27,28.

19. Lusvriç	Güşna "
20. Meryem Ana	Güşna "
21. Hızır İlyas	İn "
22. Meryem Ana	İn "
23. Surp Serkis	İn "
24. Meryem Ana	Horuç "
25. Surp Nişan	 "
26. Surp Kirkor	Haskeni "
27. Meryem Ana	Maşkır "
28. Surp Serkis	Maşkır "
29. Hızır İlyas	Samuka "
30. İryud	Ençiti "
31. Kirkor	Ençiti "
32. İryud	Girani "
33. Ser Urub	 "

IV. Çeşmeler

1. Sertan Çeşmesi ¹¹¹

Maden – i Humayun'un caddesinde bulunmaktadır.

2. Hacı Mehmet Ağa ibni İbrahim Çeşmesi¹¹²

Eğin'in Ürik köyünde kasap ustası merhum adına yaptırılmıştır

¹¹¹ E.Ş.S.; No: 3, s. 6.

¹¹² V.A, Umum Anadolu Sanı, No 398, E.K 17, S.K 636.

3. Malkoç Çeşmesi¹¹³

Eğin Kazasının Apçağa köyünde bulunan çeşme Dayı Ağa tarafından 1860 yılında yaptırılmıştır.

4. Çarşı Çeşmesi¹¹⁴

Eğin Kazasının Apçağa köyünde bulunan çeşme Kitabesinden anlaşıldığına göre Hacı Ömer Ağa tarafından 1627 yılında yaptırılmıştır.

5. Salihlü Köyü Çeşmesi¹¹⁵

Eğin Kazasının Salihlü köyünde bulunan çeşmeyi Arif Ağa isimli zat 1890 yılında yaptırmıştır.

6. Aşağı Çeşme¹¹⁶

Eğin Kazasının Haponos Ekreği köyünde bulunan çeşmeyi Hacı Mustafa Paşa 1805 yılında yaptırmıştır.

V. Köprüler

Bir adet köprü tespit edebildik. Ergü ve Bekir köyleri yolu üzerinde bulunan bu köprünün ismi Timur Kapudan Han Köprüsü dür ¹¹⁷.

¹¹³ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*; İstanbul 1996, s.592.

¹¹⁴ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*; İstanbul 1996, s.592.

¹¹⁵ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*; İstanbul 1996, s.597.

¹¹⁶ Mehmet Şimşek; *Her Yönüyle Kemaliye*; İstanbul 1996, s.617.

¹¹⁷ E.Ş.S.; No:3, s. 6.

VI. Okullar

1. Müslümanlara ait okullar

Eğin Şehri ve Köylerindeki okulların tespitini ancak Salnamelerdeki bilgilerden edinebiliyoruz. Özellikle 1312 (1894-95) Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde bu okulların tam listesi verilerek beraberinde nerede olduğu ve öğrenci sayıları da verilmiştir¹¹⁸. Biz bu listeyi konuya açıklık getirmesi bakımından aşağıda veriyoruz .

Tablo 9: Eğin Merkez ve Köylerindeki Okullar ve Öğrenci Sayıları

Sıra	Okulun yeri ve Seviyesi	Erkek	Kız
1	Eğin Kazası Mekteb-i İbtidaiyesi	75	0
2	Yağmurdere " "	41	14
3	Dört yolağzı Mah. " "	28	10
4	Taşdibi Mah " "	30	5
5	Naib Mah. " "	16	5
6	Gümrükçü Mah. " "	22	10
7	Kara Ali Mah. " "	16	8
8	Arik-i Süfla Mah. " "	25	1
9	Arik-i Ülya Mah. " "	22	0
10	Koçan Mah.. " "	8	8
11	Enbiya Mah. " "	25	0
12	Bahçe Mah. " "	50	0

¹¹⁸ 1312 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, s.16

13	İliç Karyesi	" "	51	0
14	Bekir	" " "	42	0
15	Geruşla	" " "	25	0
16	Gemürkab	" " "	26	0
17	Ergü	" " "	23	0
18	Hapanos	" " "	31	9
19	Hapanos Ekreği	" " "	30	0
20	Kendir	" " "	16	0
21	Şırzı	" " "	15	0
22	Şırzı Ekreği	" " "	10	0
23	Miçingah	" " "	17	6
24	Geşo	" " "	70	14
25	Muşaga	" " "	3	6
26	Gicegü	" " "	21	2
27	Evarik	" " "	44	11
28	Yakublu	" " "	21	5
29	Serkavil	" " "	41	14
30	Hefdar	" " "	31	8
31	Haskeni	" " "	9	0
32	İliç	" " "	14	0
33	Bağıştaş	" " "	17	9
34	Bezmişen	" " "	5	0
35	İranik	" " "	11	0

36	Navril		5	0
37	Kazgancı Mah.	" "	25	6
38	Uzunkil	" "	17	0
39	Tatarağası	" "	20	12
40	Hacı Yusuf	" "	19	8
41	Vahşin Karyesi	" "	31	0
42	Hozahpur	" " "	9	4
43	Pad	" " "	21	5
44	Ençiti	" " "	10	4
45	Sosik	" " "	0	0
46	Andırı	" " "	12	0
47	Cucikan	" " "	12	0
48	Sing	" " "	17	10
49	Tafti	" " "	11	9
50	Pul	" " "	15	9
51	Mendirgi	" " "	8	9
52	Pağnik	" " "	13	9
53	Eski Arabgir	" " "	13	7
54	Selamlı	" " "	17	5
55	Saraycık	" " "	18	6
56	Zabulyar	" " "	25	9
57	Şehtir	" " "	15	9
58	Menayık	" " "	9	9

59	Ağdunud " " "	5	0
	TOPLAM	1278	275

2. Gayr-i Müslimlere ait okullar

Bu okulları da yukarıda belirttiğimiz şekilde 1312 tarihli salnameden elde edebiliyoruz. Eğinde Rumlara ait 4, Ermenilere ait 11 ve Protestanlar'a ait 2 okul olmak üzere toplam 17 adet okul bulunmakta ve bu okullarda toplam 904 öğrenci eğitim görmektedir.

Tablo 10: Eğin merkez ve Köylerindeki Gayr-i Müslimlere ait Okullar

Sıra	Okulun Yeri ve Seviyesi	Erkek	Kız
	Rumlara ait Okullar		
1	Vank Karyesi Mekteb-i İbtidaiyesi	6	17
2	Maşkı " " "	29	17
3	Şırzı " " "	12	7
4	Sorak " " "	11	2
	Protestanlara ait Okullar		
5	Tutumluoğlu Mekteb-i İbtidaiyesi	29	0
6	Ağın Nahiyesi Mekteb-i İbtidaiyesi	9	8
	Ermenilere ait Okullar		
7	Süfla Mahallesi Mekteb-i İbtidaiyesi	7	18
8	Ülya Mah. " " "	167	75
9	Ençiti Karyesi " " "	241	10
10	Gemürkab " " "	60	10
11	Geruşla " " "	29	5
12	Ağın " " "	10	8
13	Vahşin " " "	17	5
14	Güşna " " "	16	6
15	İn " " "	11	6
16	Maşkı " " "	17	8
17	Samuka " " "	19	12
	Toplam	690	214

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere okula giden 1553 Müslüman ve 904 Gayr-i Müslim olmak üzere toplam 2457 çocuk vardır. Eğin'in bu tarihteki nüfusunun 42500 olduğunu göz önüne alırsak bu nüfusun yaklaşık % 5'i okula gitmektedir. 10000 civarında bir nüfusa sahip Gayr-i Müslimlerin neredeyse %10'u okula giderken 32000 nüfusa sahip Müslümanlar da ise bu oran %5 dir. Gayr-i Müslim nüfus içerisinde okula gidenlerinin oranlarının böyle yüksek olmasında şüphesiz bu dönemlerde Osmanlı Devleti topraklarında yürütülen misyonerlik çalışmalarının etkisi de vardır.

VII- Eğin Mimarisi

Araziyi ekonomik kullanma, sert kara iklimi gibi etkenler kübik, masif yapı biçimini, yatayda yayılan tek katlı plan yerine düşeyde yükselen üç, dört katlı plan düzenini zorunlu kılmıştır. Eğimli araziye yaslanan evlerde her kat kendi seviyesinde sokak veya bahçeye açılarak üst üste olmasına karşın dış çevre ile doğrudan ilişki kurabilir. Sosyal ve etnik farklılık gözetilmeksizin her evde yazlık ve kışlık oturma odaları Divanhâne (Sofanın oturma bölümü), konuklar için Selamlık ve Kahve ocağı, Tandır yeri (Mevsimlik yiyeceklerin hazırlandığı büyük mutfak), günlük mutfak, kiler, soğuk depo, hela, ahır ve samanlık gibi mekanlar yer alır. Zengin evlerindeki farklılık ise bu mekanların sayısı, katlara dağılımı ve boyutlarında gözlenir. Evin *direkli oda* denilen selamlık odaları ayrı giriş ve servis mekanlarıyla evin diğer bölümünden ayrılmıştır. Eğin evlerinde tüm oturma mekanları manzaraya, yani Fırat'a bakar. Eğimli arazide set set yapılan bu evlerin bir birlerinin manzarasını kapatmasını önler. Bu manzaraya bakan doğu yönünde evin diğer cephelerine oranla çok sayıda pencere vitraylı tepe pencereleri her katta daha ileriye taşan cumbalar yer alır. Ayrıca, oturma mekanları arasındaki

hiyerarşiyi bile bu cephedeki çıkma düzeni ile kavramak mümkündür. Yaz boyunca oturulan ortak mekan divanhâne, cephede dışarıya en fazla çıkma yapar, bunu selamlık ve odalar takip eder. Aynı cephede simetrik biçimlenme de dikkati çeker¹¹⁹. 1310 tarihli Mamuratü'l-aziz Salnamesinde Eğin evleri ve mimari özellikleri ile ilgili şu bilgiler verilir:

*...her hane muntazam bir şekilde bir kaç katlı olarak yapılmış ve tanzim edilmiştir. Sokakları inişli yokuşlu ise de genellikle güzel görünen kaldırımlar yapılmış ve her tarafa çokca sular akıtılarak nefis bir görüntü elde edilmiştir. Hanelerin yapılış tarzı Der-saadet (İstanbul) binaları tarzında olup özellikle Fırat Nehri vasıtasıyla Circanis'ten büyük çam ve ceviz ağaçları getirilerek istenildiği gibi kereste imal edildiğinden mekânlardaki taban ve tavan ve kapı ve sa'ir tahta ve ağaç işçiliği dikkat çekici bir özellik arzeder...*¹²⁰

¹¹⁹Berrin Alper; "Kemaliye Evleri", *Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu*, Elazığ, 1992, s. 95 - 97.

¹²⁰ 1310 Tarihli Mamuratü'l- Aziz Salnamesi , Vilayet Matbaası 1310, s.69-70.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNETİM TEŞKİLATLARI VE ŞEHİR GÖREVLİLERİ

Klasik Osmanlı Devletinin yönetim şekli,eyalet ve sancak idaresi prensibine dayanmaktadır. Osmanlı Devletinin toprakları eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar da nahiye ve köylere bölünmüştü. Sancakta, iki yetkili görev yapmaktadır. Bunlardan birincisi Beyler Beyi, Sancak Beyi, ikincisi ise, Kadı 'dır. Padişah tarafından iki görevli sancağa gönderilmektedir. Birincisi; idari ve askeri görevleri yürüten mutasarrıf veya mütesellim, ikincisi yargı görevini yürüten Kadı veya onun yerine vekalet eden Naibdir¹²¹.

Klasik Osmanlı idari yapısı içinde Beyler Beyi, kendisine verilen eyaletin hem mülki, hem de askeri şefi olup "Paşa Sancağı" adı verilen ve eyalet merkezi olan Sancaklardaki şehirlerde oturmuştur. Kuruluş ve gelişme döneminde beylerbeyinin sancak beyleri üzerinde özellikle askeri denetimi söz konusu olup yönetim bakımından paşa sancağından "Bey" olmaktan başka bir yetkisi bulunmamasına rağmen, 1550 yılından itibaren bu durum değişmeye başlamış ve kapu halklarının artmalarına paralel olarak sancakların iç yönetimine de karışmaya başlamışlardır.bu sırada Tımar sisteminin bozulup yerini iltizamla idareye bırakması ülke yönetiminde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir¹²² . 17. yüzyıldan itibaren Sancak idaresinde önemli değişiklikler görülmeye başlanmıştır.Tımar

¹²¹ Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara ,Ankara 1998,s.136

¹²² İbrahim Yılmazçelik, XIX. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır, Ankara 1995. s. 173.

sisteminin bozulup yerini iltizama bırakması, bunun yanında vezir rütbesini almış kişilerin çoğalması bunlar için unvanlarına uygun görevlerin bulunmamasına yol açmıştır. Vali olması gerekirken boş eyalet bulunmadığı için atanması yapılmayanlara durumuna göre birkaç sancağın geliri arpalık olarak verilmeye başlanmıştır. Kendilerine "arpalık" olarak sancak gelirleri verilen kimseler buraların idarelerini "Mütesellimler" vasıtasıyla yürütmeye başlamışlardır. 18. yüzyılda bu sisteme iyice oturmuş, birçok sancak arpalık olarak başkalarınca yönetilir olmuştur¹²³

Osmanlı Devletinin idari yapısı yavaş yavaş bir gerileme dönemine girmiştir. Bu bozulmanın önüne geçebilmek için çeşitli önlemler her dönemde düşünülmüş. 19. yüzyılın başlarından itibaren yöneticiler seçilirken taşra yönetiminde tecrübe kazanılmış hak ve adalet üzerine idarecilik yapacak dindar kimseler arasından seçilmesine özen gösterilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan kadıların da görev yerlerine gitmelerine dikkat edilerek yerlerine naib göndermelerine engel olunmaya çalışılmıştır¹²⁴.

II. Mahmud döneminde ise, eski mülki taksimatın 1836 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Bu tarihe gelinceye kadar Osmanlı idari yapısında

1. Mukata'a Hazinesine bağlı olup, idarecileri bu hazinece atanan eyalet ve sancaklar

2. Bu yerler dışında kalan ve her yıl tevcihi yapılan eyalet ve sancaklar vardır¹²⁵.

¹²³ Musa Çadırcı; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997, s.11.

¹²⁴ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999, s.78.

¹²⁵ İbrahim. Yılmazçelik; *a.g.e*, s.174.

1826 yılında II. Mahmud zamanında yeniçeri askeri teşkilatının kaldırılmasından sonra kurulan Redif Askeri Birliklerindeki askerlerden daha verimli bir şekilde faydalanmak amacıyla düzenlemeler yapılırken Valilik unvanı Müşir olarak değiştirilmiş, Müşirlere hem askeri hem de mali-idari yetkiler verilmiştir. Ancak istenilen sonuç alınamamış. Redif askerinin eğitimleri derebeylerine bırakılmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Müşirler, sancak yöneticilerini seçerken de yerel beyler arasından seçim yapmak durumunda kalmıştır. Böylece hem subay hem de yönetici sıfatını alan bu yerel beyler nüfuzlarını kullanarak suistimale devam etmişlerdir¹²⁶.

Tanzimat'ın ilanıyla Müşir unvanı kaldırılarak Vali unvanı tekrar kullanılmaya başlanmıştır. 1842'den itibaren iltizam usulüne dönülmüş eyaletlerin mali işleri defterdarlara bırakılmıştı. Ülke yönetiminde Eyalet-Sancak-Kaza şeklinde bir örgütlenme yapılmış, Sancak yönetimi Kaymakama, Kazanın ki ise Kaza Müdürüne verilmiştir. Eyalet merkezlerinde oluşturulan Büyük Meclislere tanınan geniş yetkiler valilerin alınan kararları uygulayan bir üst düzey görevli almalarına yol açmıştır.¹²⁷

I. Şehir Yöneticileri

1. Voyvoda

Voyvodalar kendilerine verilen sancaktan küçük gelir bölgesinin hem yöneticileri hem de hazine gelirlerini toplayan tahsildarlarıydı. Kent veya kasabanın güvenliğini sağlamak istendiğinde asker toplayıp sefere katılmakla yükümlüydüler. Kısacası sancakta mütesellimin yaptığı hizmetleri, kendilerine

¹²⁶ Ahmet Aksın, *a.g.e*, s.79.

¹²⁷ Ahmet Aksın, *a.g.e*, s.80.

verilen gelirleri yüksek sınırları dar bölgede voyvodalar yerine getirmektedirler. Bunların yönetimine bırakılan yerlere valiler ve mütesellimler karışamazdılar. Ancak kural böyle olmakla beraber çoğu yerde vali ve mütesellimlerin voyvodalık işlerine karıştıkları görülmektedir¹²⁸. Eğin'de ise bu durumun farklı olduğunu görmekteyiz. Zira Eğin, 1775 tarihinde kurulan Maden-i Hümayun Emaneti merbutatından olduğu için Voyvoda tayini, Maden-i Hümayun Emni ve aynı zamanda Diyarbekir Valisi olan kişi tarafından Padişah adına yapılmaktaydı¹²⁹.

İncelediğimiz dönemde Arabgir ve Eğin Voyvodalıklarının 25 Mart 1840 tarihine kadar beraber yürütüldüğünü görmekteyiz. Eğin ve Arabgir Voyvodası Arabgirde oturmakta ve Eğin'e de vekil tayin edilmektedir¹³⁰. 25 Mart 1840 tarihli bir buyuruldu kaydında Arabgir ve Eğin Voyvodalığının biri birinden ayrıldığı

¹²⁸ Musa Çadırcı, a.g.e., s.31.

¹²⁹ İbrahim Yılmazçelik; "Mali ve İdari Bir Birim Olarak Diyarbakır Voyvodalığı" XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye sunulan bildiriler, C.III, s.2032.

¹³⁰ E.Ş.S.No:5, s.7. Şerî'at-si'âr Eğin kazası nâibi faziletli efendi zîde fazluhû ve mefâhîrül-emâsil ve'l-ekrân voyvoda vekili izzetli Ahmed Ağa zîde kudrehû vücûh-i memleket ve erkân-ı vilâyet ve muhtârân bi'l-cümle ahâli inhâ olunur ki kazanız voyvodası bulunan dergâh-ı mu'allâm kapucibaşlarından Ali Bey muttasif ve himâye-i fukarâ maddesinde kemâl-i ikdâmı bulunduğu ihbâr olduğundan kaza-i mezkûr voyvodalığı kemâkân uhdesine ibkâ kılınmış ve sen ki vekil-i mûmâ-ileyhsin zikr olunan Eğin kazası voyvodalığı vekâleti mir mûmâ-ileyh tarafından senin uhdeneye ibkâ olunmuş olduğu ma'lûmun olduğunda kemâ fi's-sâbık zabt-ı memleket ve fukarâ maddesine ri'âyet ederek cümleden taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhiye da'avât-ı hayriyye isticlâbına mübâderet eylesiz ve siz ki muhâtabûn-ı sâiresiz bundan böyle dahi ağa-yı mûmâ-ileyhimi voyvoda vekili bilip levâzım-ı mutâva'at-kârı bi'l-icrâ saltanat-ı seniyyenin vakt u zamânıyla bi'l ittifâk rüyet ve tesviyesine dikkat ve ekrâd tâifesinden bazı hasarât aralıkda ol havâliye sarkıntılık ederek ahâli-i fukaraya mazarrat edegeldikleri rivâyet olunduğuna ve bu makûlelerin cümle ittifâkıyla men'i ve def'i lâzımeden bulunduğu binâen fimâba'd o makûle ekrâd oralarda ahâli-i fukaraya sarkıntılık etmek dâ'iyesinde olur ise lazım gelen ittifak ve bir-re'âya cümleliz el birliği ile voyvoda vekili ile beraberce ikdâm ve gayret ederek o misillülerin men'ü def'-i vesâilinin istihâline müsâra'at ve cümleliz....

görülmektedir. Bu buyurulduda şöyle denilmektedir. ... Şerî'at-si'âr Eğin nâibi faziletli efendi zîde fazluhû ve mefâhîrül-emâsil ve'l-ekrân bu defa müstakilen voyvoda nash ve ta'yin kılınan izzetli Abdurrahman Bey zîde kadruhu vücûh-i vilâyet ve erkân-ı memleket ve sâir iş erler zîdet-kâdrühüm inhâ olunur ki kazâ-i mezbûr Arabgir voyvodalığına ihsânen Ali Bey uhdesine muhavvel olunarak tarafından vekâlet sûretiyle idâre olunmakda ise de bir voyvoda iki kazâyı idâre eylemek müte'assirü'l-inkân ve tahkikimize göre vekil-i mûmâ-ileyh dahi lâıyıkıyla hadd ü akd-i umûrâ liyâkatı olmadığı nümâyân olduğundan zikr olunan Eğin voyvodalığı Arabgir voyvodalığından bi'l-ifrâz elli altı senesi martından itibaren fukarâ perverdîgâr birine ihâlesi lazım gelmiş ve mûmâ-ileyh Abdurrahman Bey her cihetle bu husûsun idâresine layık ve evsâf-ı mezkûreye mutâbık olduğundan uhdesine ihâle ve tefviz kılınarak gönderilmiş olmakla siz ki muhâtabûn-ı mûmâ-ileyhimsiz mîr mûmâ-ileyhi sene-i merkûme martından itibâren kazanızda voyvoda bilerek şer'-i şerîfe ve kânûn-ı münîfe mutâbık emr ve rüyete mutâba'at ve her cihetle kendisiyle merâsimi itilâfî ve muvânesete mübâderetle umûr-ı mühimme ve mesâlih-i sâireyi el birliği ve gönül ittihâdıyla rü'yet ve tesviyeye mu'âvenet ve müsâberet eylesiz....

Görüldüğü üzere bu tarihten itibaren Abdurrahman Bey Eğin Voyvodalığına müstakilen atanmıştır. Yeni Voyvoda'nın dikkat etmesi gereken kurallar ve kendisinden beklenen işler ise bu buyurulduda şu şekilde belirtilmiştir.

...umûr-ı fukarâ ve ra'ıyyete sarf-ı kıyâm ve hareket ve Astâne-i devletimde olan zu'afânın mezâlim ve te'addiyâtından vikâyesi ve mesâlih-i saltanat-ı seniyyeden herkes layıkında rü'yet ve idâresi ve emvâl-i mürettebe-i miriyyenin vakt u zamânıyla tahsîl ve tesviyesi hususlarına bezl-i tuvâne ve tâkat ve seferin Arabgir voyvodası Ali Bey'le rü'yeti lazım gelen muhâsebenin dahi fasl u rü'yetiyle memuriyetle müteferri olan keyfiyyâtı zuhûr etdikçe tarafımıza iş'âra müsâra'at ve cânib-i halîlü'l-meyâmin-ı hazret-i pâdişâhî için herkesden hayır duâ isticlâbına sarf-ı mâ-hasal gayret eylemek bâbında memuriyeti hâvî Divân-ı müşîr-i eyâleti Diyarbekir ve Rakka ve nezâret-i Maden-i Hümayûn işbu buyuruldu tahrir ve ısdâr ile ba's ve tisyâr olunmuştur bi-mennihi ta'âlâ vusûlünde gerekdir ki ber-mücib-i buyuruldu amel ve hareket ve hilâfından hazer ve mücânebet eylesiz deyi....

Abdurrahman Bey bu görevinden, vergi tahsilinde usulsüzlük yaptığı için 14 Şubat 1842 yılında azledililerek alınmış ve yerine Esseyid Ahmed Efendi atanmıştır¹³¹.

2.Mütesellim

XVII.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Valiler bazen de Sancak Beyleri görevleri başına gelinceye kadar, vekaleten oraların idaresini geçici bir süre için adamlarından birisine veriyorlardı. Bunlara "Mütesellim" deniyordu. XVIII.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mütesellimliğin durumunda bazı değişiklikler olmuştur. Özellikle 1627 tarihinden sonra birçok Sancak , Bey ve Paşalara mansıplarıyla uygunluk göstermezse, kendileri göreve gitmeyerek, adamlarından birine bu görevi verdiriyorlardı. Bu şekilde atanarlara da "Mütesellim" deniyordu. Bunlar sancağın mali ve idari işlerini yürüttükten sonra, sancağın gelirlerinden bir miktarını kendilerine alıyorlar veya iltizam yoluyla bir miktar geliri mutasarrıfa yollayıp kalanını kendileri alıyorlardı. İncelediğimiz dönemde, muhafızlık veya başka bir görevde bulunan vezir rütbeli paşalara genellikle *ber-vech-i arpalık* olarak verilen kaza veya yönetimi *Hazine-i Hümayun'a* bırakılan kaza mali ve idari açıdan yöneten kişilere de *Mütesellim* denilmektedir.¹³²

Eğin kazasına da bu şekilde, mütesellim atandığını görmekteyiz. Eğin'e 1258 tarihinde atanmasına rağmen kazaya gelemeyen Voyvoda yerine Ahmet Efendi isminde bir mütesellim tayin kılmiştir. Eğin kazasında yardım için toplanan para, harp masraflarına karşı kesilmiş olan sikkeler, pahalı evler, gümrük ihtisab dairesinin aldığı vergi, koyun adetleri, devlet hazinesinin

131 E.Ş.S. No:5, s.50.

132 Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s.149.

evlerini tahsilini vb. gibi işleri Mütesellim Ahmet Efendinin görevleri arasındadır. Ayrıca, kazanın huzur ve güvenliğini de sağlamak zorundaydı¹³³.

3.Kaymakam

Tanzimat öncesi sancak yöneticisi olan mütesellimlik kurumunun görevlerini üstlenen kaymakamlık, günümüze kadar aynı isimle varlığını korumuş bulunmaktadır. Tanzimat öncesi, vali yada mutasarrıfların geçici bir süre için yerlerine atadıkları kimselere verilen isimdir. Kaymakamlar, doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı olup, atanma ve diğer özlük işleri burada yapılır. Fakat valilere karşı sorumlulukları olup bağımsız olarak önemli kararlar alıp yürütme yetkileri sınırlıydı¹³⁴.

Eğin kazasında bin iki yüz kırk dokuz senesi Recebül-müreceb'i guresinde Osman Efendi ismindeki kişi kaymakam olarak atanmıştır¹³⁵. Kaymakam Efendinin iki yüz kırk beş senesinden baki kalan bedeli ihtisabı 150 kuruştur¹³⁶.

4. Şehir Kethüdası

Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri devletle halk ilişkilerini sağlamak için, her şehirde birer şehir kethüdası bulunuyordu. Bazı şehirlerde "Şehir Kethüdası" bazılarında ise "Şehir Emni" ünvanı kullanılıyordu¹³⁷.

133 E.Ş.S.; No:5, s. 56.

134 Musa Çadırcı, *a.g.e*, s.236.

135 E.Ş.S.; No:3, s. 8.

136 E.Ş.S.; No:3, s. 13.

137 Musa Çadırcı, *a.g.e*, s. 82.

Halkın seçimi ile göreve gelen şehir kethüdalarının seçilmeleri, görev ve sorumlulukları Osmanlı Devletini zaman zaman rahatsız etmiştir. Bu yüzden III. Mustafa (1754-1774) zamanında Sadrazam Muhsin Zade Mehmed Paşa tarafından şehir kethüdalığı kurumu belli bir nizama bağlanmıştır. 1786 yılında yayınlanan fermanda şehir Kethüdalarının ahair ve reaya tarafından seçilmesi vali, kadı ve zabitlerin karışmaması, kimseden bir akçe alınmaması, seçilen şehir kethüdasının herhangi bir belgeye muhtaç olmadığı, nefisler için fukaradan para almamaları ve aldırılmamaları hususlar tekrar kabul edilerek nizama bağlanmıştır¹³⁸.

Mali açıdan kimin ne kadar vergi vereceği kimin muaf olduğunun tespit edilmesi gibi görevleri vardı. Eğinde şehremini Bekir Ağanın zimmetinde olan akçe yekünü 3228 akçedir¹³⁹. Sadullah Paşa'dan, Eğin Kazasında biriken fazla şeylerden tartılmış olan kantar bedelinden iki bin beş yüz elli kuruş yerli yerinden tahsil olunmak için şehremini Bekir Ağanın emridir¹⁴⁰.

5. Mahalle İmamları

Klasik Osmanlı şehirlerinde mahalleler, şehirleri meydana getiren en küçük yapı taşları olup, her mahallede bir cami veya mescid ile bir mektep bulunmaktaydı. Cami veya mescid imamları, dini görevlerinin yanında mahalleyi ilgilendiren her türlü meselede uğraşmaktaydılar. Padişahın beratı ile atanan imamlar; imammın adı, görev yapacağı yer, günlük alacağı "vazife" denilen maaşları berat-ı şerif de bunlar hep yazılıydı.

¹³⁸ Rifat Özdemir, *a.g.e.*, s. 152.

¹³⁹ E.Ş.S.; No:5, s. 90.

¹⁴⁰ E.Ş.S.; No:5, s. 82.

İmamlar, defter nazırlığı ile muhtarlık teşkilatının kurulmasına kadar, mahallede doğanların, ölenlerin, evlenenlerin, boşananların, ev değiştirenlerin işleriyle ilgilenmek mahallede içki içenlerin, sazlı sözlü alem yapanların, tesettüre uymayarak genel ahlaka aykırı davranışların engellenmesi, mahallelerin temiz tutulması gibi çeşitli görevleri yürütüyorlardı¹⁴¹.

6. Esnaf Yöneticileri

Çağına göre güçlü bir devlet teşkilatı kurulmuş olan Osmanlı Devletinin idaresi altında yaşayan toplulukların şehir ve kasabalarda faaliyet gösteren esnaf teşkilatlarını, yaşayış, üretim, tüketim, ve karşılıklı olarak yaptıkları alış-veriş ilişkilerini belirli kaide ve kurallara bağlamayı da ihmal etmemiştir¹⁴².

Eğinde Debbağ, Terzi, Kuyumcu, Bakkal v.b. gibi değişik iş kollarında faaliyet gösteren esnaf grupları bulunmaktadır. Bu esnaf grupları, ananevi kurallara göre "Ahi" veya "Lonca" teşkilatlarına bağlıydı.

Her esnaf teşkilatının başında devlet yöneticileri ile esnaf arasında veya esnafın ürettiği malın kalitesini kontrol eden, mahkeme ile yöneticilerin verdiği resmi narha esnafın uyup uymadığını gözetleyen esnafın dini ve mesleki eğitimde önderlik eden, esnafın kendi mesleklerine özgü geleneklere uymasını sağlayan, meslekten olmayan yabancı kişilerin mesleğe girmesini engelleyen, devletin esnaftan istediği vergi zahire ve teçhizatın toplanmasını yardım eden jurnal teşkilatı kurduğu vakit gerekli bilgileri jurnal katiplerine götüren v.b. gibi esnafla ilgili birçok görevi yerine getiren bir yönetici bulunmaktaydı. Bu yöneticilerin

¹⁴¹ Rifat Özdemir, *a.g.e.*, s.174.

¹⁴² Rifat Özdemir, *a.g.e.*, s.175.

unvanları, temsil ettikleri , esnafın yaptığı işe göre değişmekteydi. Örneğin; Ahilik geleneğine bağlı olan Debbağ esnafının yöneticilerine "Ahi Baba" Kuyumcu, Ekmekçi v.b. esnafının yöneticilerine "Kuyumcu Baş, Ekmekçi Baş", Bakkal esnafının yöneticilerine "Pazar Baş", Berber esnafının yöneticilerine "Kethüda" gibi unvanlar kullanılmaktaydı¹⁴³.

7. Defter Nazırı

Eyalet ve sancak merkezlerinde, nüfus işlerine bakmak için 'Defter Nazırlığı' oluşturuldu. 1831 yılından itibaren bütün Osmanlı eyalet ve sancaklarında yeni kurum çalışmaya başladı. Modern nüfus müdürlüklerinin gördükleri hizmetleri yapmanın Defter Nazırlığı'nda 'Defter Nazırı' bölgenin büyüklüğüne göre mukayyit ve katipler görevlendirirler. Bunların tümüne aylık ödeniyor, sancak giderlerine eklenerek vergi şeklinde halktan toplanıyordu ¹⁴⁴.

Defter Nazırlarının görevleri bulundukları bölgede doğanları, ölenleri, başka bir yerden başka bir yere gelip yerleşenleri günü gününe nüfus defterlerine işlemek, bu defterleri 6 ayda bir rakam vererek düzenleyip göndermekti¹⁴⁵.

8. Kadı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra yöneticileri, kendilerinden önceki Türk-İslam Devletlerinin müesseselerini örnek alarak bunları daha da geliştirmiştir. Kadılık da bir müessese olarak gelişmiş, Osmanlı siyasal ve sosyal hayatında

¹⁴³ Rifat Özdemir, *a.g.e.*, s.175-176.

¹⁴⁴ Musa Çadırcı *a.g.e.*, 45.

¹⁴⁵ E.Ş.S.; No:3, s. 4.

büyük bir öneme sahip olmuştur. Osmanlı Devletinde kadıları yetiştiren kurumlar medreselerdir. Medrese mezunlarıyla burada ders verenlerin oluşturduğu sınıfa da ulema deniliyordu. Osman Gazi döneminde fethedilen her yerleşim birimine adli işleri yürütmek üzere bir kadı tayin edilmekteydi. Osmanlı Devletinde ilk kadılığa kimin tayin olduğu bilinmemekle beraber kuvvetle muhtemel bu kişi Şeyh Edebalı'nın damadı Karamanlı Tursun Fakih'tir. Bu dönemde en yüksek adli makam Bursa kadılığı olmuş ve bütün kadıların tayin ve azli bu makamdan yürütülmüştür¹⁴⁶.

Bayezid döneminde görülen bir takım yolsuzluklar neticesinde kadıların alacakları harçları gösteren bir tarife ilan edilmiş ve böylece kadılık teşkilatının ilk nizamı ortaya çıkmıştır¹⁴⁷.

Özellikle Fatih döneminde kadıların daha iyi yetişmesini sağlayabilmek için birçok medrese kurulmuştur. Bu medreselerden büyük ilim adamlarını yanında devlet adamları da yetişmiştir. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul Kadısı ile kazaskerin görevleri birbirinden ayrılmış 1470 tarihinde İstanbul müftü ve kadısı da birbirinden bağımsız hale getirilmiştir¹⁴⁸.

1839'da Tanzimat'ın ilanı ile adli teşkilatta da bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bunları şer-i mahkemelerden başka ticaret mahkemeleri ve 1864 nizamı mahkemeleridir. Böylece şer-i mahkemelerde her türlü davayı görebilen kadıların da geniş yetkileri kısıtlanmış oldu. Ancak yeni kurulan mahkemelerin yetkilerinin net bir şekilde belirtilmemiş olması bir hayli karışıklığa neden olmuştur. Bu bakımdan önce 1868'de bir ferman

¹⁴⁶ Ahmet Aksın; *a.g.e.*, s.106.

¹⁴⁷ Ebu'l ula Mardin; "Kadı Maddesi", *İ.A.*, İstanbul 1977, c.6, s.42.

¹⁴⁸ Ahmet Aksın; *a.g.e.*, s.107.

yayınlanarak kadılar eski geniş yetkilerine tekrar kavuşturulmuştur. Fakat kısa bir süre sonra 1888'de tekrar kadıların yetkileri daraltılmıştır. Bu tarihten sonra şer-i mahkemeler sadece boşanma, nikah, nafaka, gaib, mefkud, miras, zarar ve ziyan v.b.gibi davalara bakabilmiştir¹⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nde geniş kapsamlı yetkileri bulunan ve şer-i mahkemelerinde davalara bakan şahıslara kadı denilmektedir. Kadı kelimesinin terim olarak manası insanlar arasında meydana gelen dava ve nizaları şer-i hükümlere uygun olarak karara bağlayan kişi demek olup, devletin en yüksek icra makamı tarafından tayin edilen bu görevli şahsa kadı ve hakimü's-şer'i adı verilir. Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olan kadılar bulundukları yerin hem adli hakimi ve belediye başkanı hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamıdır¹⁵⁰.

Kadı, kazada sultanı temsil eden, mutasarrıftan sonra en yetkili kişiydi. Bu sebeple padişah ferman ve beratlarının sicil-i mahfuza yazılması, halka ilan edilmesi kadının göreviydi. Savaş sırasında asker toplaması, mevcut yeniçeri serdarının görevden alınarak yenisinin atanması, sancak içindeki askeri sınıfın denetlenmesi, mevcut silah ve mühimmatın sayılması gerektiği vakit, kadıya hitaben ferman yazılarak hizmetin aksatılmadan bir an önce bitirilmesi istenmekteydi¹⁵¹.

Mali bakımdan da kadının önemli görevleri bulunmaktadır. Birçok mali işlerin yürütülmesi avarız ve nüzul vergilerinin toplanması, değişik tarihlerde toplanması gereken salyane türünden vergilerin toplanıp ilgili yerlere gönderilmesi, bazı

mukataa gelir ve giderlerinin kontrol edilmesi "Avarız Vakıfları" ile ilgili diğer vakıf kurumların yıllık gelir ve giderlerinin kontrol edilmesi gerek görüldükçe "avarız hanelerinin" yeniden yazılması, "hazeriyye" ve "seferiyye" türünden vergilerin toplanması, görevlendirilmesi halinde bazı gümrük resimlerin tahsil edilmesi v.b. gibi çok değişik mali konularla ilgili bütün problemleri de çözmekle görevliydi¹⁵².

Osmanlı Devletinde bugünkü anlamda belediye teşkilatı yoktu. Bu görevi kadılar, naibler, muhtesip ve ihtisap nazırları tarafından yürütülmekteydi. Şehrin alt yapı hizmetlerini görmek ve vakıf kurumlarının bakım ve onarımlarını yaptırmak, şehri temiz tutmak, şehrin iktisadi teşkilatını denetlemek, esnaf gruplarının başına şeyh atamak gibi çok değişik hizmetleri görürdü¹⁵³. Mahkemede yargının başı olan kadı ile diğer görevliler bulunmaktaydı. Duruşma sırasında şühudu'l-hal denilen mecliste hazır bulunmaktaydı. Özellikle 1838 yılında yürürlüğe giren ilmiyye ceza kanunnamesinde kadıların hayli zor konularda müftülere, müderrislere ve nakibu'l-eşraf kaymakamlarına danışmalarını, buna rağmen davayı çözümleyemezlerse İstanbul'a sormaları hükmü yer almaktaydı.

Kadılar medrese mezunları tarafından tayin ediliyordu. Medreseden mezun olan kişi kadı olmak isterse mülazım (stajer) olurdu. Kazasker divanında ve mahkemelerde celseleri dinler, zabıt tutar, öğrendiği bilgileri ne şekilde tatbik sahasına konulduğunu, hakimnin nasıl karar verdiğini görürdü. Bir süre burada mülazemet ettikten sonra en aşağı basamaktan bir nahiye veya küçük bir kazaya tayinini beklerdi¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Ahmet Aksın *a.g.e.*, s.107.

¹⁵⁰ Ahmet Aksın, *a.g.e.*, s.108.

¹⁵¹ Rifat Özdemir; *a.g.e.*, s.29

¹⁵² Rifat Özdemir; *a.g.e.*, s.201-202.

¹⁵³ Rifat Özdemir; *a.g.e.*, s. 202.

¹⁵⁴ Ahmet Aksın; *a.g.e.*, s. 110.

Kazaskerler bütün ilmiye sınıfına ait atamaları önceden planlayıp karara bağlarlar ve bu kararları evlerinde sakladıkları rûznâme denilen defterlerine yazarlardı. Sırası gelen kadının tayini için padişaha arzda bulunur, padişah onayladıktan sonra durum ilgiliye bir mektupla bildirerek berat alması istenilirdi. Beratın gelmesi ile atama işlemi tamamlanmış olurdu. Kadılık kurumu XVIII. yüzyılın ortalarına doğru bozulmaya başlamış, bir çok kazada kadı yerine naipler görev yapar olmuştu ¹⁵⁵.

İncelediğimiz dönemde Eğin kadılarının çoğu zaman bizzat Eğin'de oturmadıklarını ve görevlerini naibleri vasıtası ile yürütmüş olduklarını tespit etmiş bulunmaktayız. Nitekim 1840 yılında Eğin Kadısı olan Seyyid Mustafa Eğin'e gelmeyerek yerine Ömer Efendi isimli bir zat'ı Na'ib olarak tayin etmiştir¹⁵⁶. Yine aynı tarihte Naib Ömer Efendi azledilerek yerine Ergani Madenli Yusuf Efendi atanmıştır¹⁵⁷. Yusuf Efendi de Na'iblik görevini yaklaşık iki yıl sürdürmüş ve 8 Mart 1842 tarihinde görevini Mehmet Kamil Efendi'ye bırakmıştır¹⁵⁸.

9. Naib

Naib kadının çeşitli sebeplerle bulunmadığı hallerde ona vekalet eden yani onun vazifesini gören kimselere denmektedir. Bu konuda hiyerarşik yetki ve denetim üstünlüğünün bizzat kadıda bulunduğu muhakkaktır. Ancak kadı naiblerin sayısını kendi isteği doğrultusunda arttıramazdı. Yeni bir naib tayiniyle bölgesi dahilinde mahkeme kurması için bunun gereğini merkeze

¹⁵⁵ Rifat Özdemir; *a.g.e.*, s. 178.

¹⁵⁶ E.Ş.S.No: 5, s. 40.

¹⁵⁷ E.Ş.S.No: 5, s. 47.

¹⁵⁸ E.Ş.S.No: 5, s. 53.

arz etmesi ve gereken izni alması gerekirdi. Kadı naib tayin ederken genellikle o mahalin ulemasından olanları seçer ve bu kişide büyük ihtimalle o yörenin medreselerinden icazet almış olan kişiler olurlardır ¹⁵⁹.

II. 19. Yüzyılın Sonlarında Eğin'deki Kurumlar Ve Yöneticileri

1. 1883-84 YILLARI ¹⁶⁰

Kaymakam	: Mustafa Tevfik Efendi
Na'ib	: Mustafa Naim Efendi
Müftü	: Ömer Efendi
Mal Müdürü	: Karabet Efendi
Tahrirat Katibi	: Tevfik Efendi

MECLİS-İ İDARE

Re'is	: Kaymakam Beğ
Aza-yı Tabii	: Na'ib Efendi
Aza-yı Tabii	: Müftü Efendi
Aza-yı Tabii	: Mal Müdürü
Aza-yı Tabii	: Tahrirat Katibi
Aza-yı Müntahabe	: Hasan Ağa
Aza-yı Müntahabe	: İbrahim Ağa
Aza-yı Müntahabe	: Karabet Efendi

¹⁵⁹ Ahmet Aksın; *a.g.e.*, s. 111.

¹⁶⁰ 1301 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi, s.63-66.

MAHKEME-İ BİDAYET

Re'is	: Na'ib Efendi
Aza	: Mustafa Efendi
Aza	: Kırkor Efendi
Birinci Katib	: Hacı Bekir Efendi
Müstantık Mu'avini	: Bekir Efendi
Katib-i Sani	: Şükrü Efendi
Mukavelat Muharriri	: Kemal Efendi

BELEDİYE MECLİSİ

Re'is	: Hacı Osman Efendi
Aza	: Hacı Halil Efendi
Aza	: Hazine Darzade Mustafa Efendi
Aza	: Narlıyan İstefan Efendi
Aza	: Hanaryan Karabet Efendi
Aza	: Zamkuciyan Nakgoş Efendi
Katib	: Sadık Efendi
Sandık Emni	: İshak Efendi

AŞAR VE AĞNAM İDARESİ

Memur	: Salih Efendi
Başkatib	: Mahmud Efendi
Katib-i Sani	: Halil Efendi
Anbar Memuru	: Muhammed Efendi

NÜFUS İDARESİ

Memuru	: Bekir Fikri Efendi
--------	----------------------

Katib	: Sabit Efendi
-------	----------------

MEMURIN-İ SAİRE

Tapu Katibi	: Hasan Efendi
Sandık Emni	: Salih Efendi
Vergi Katibi	: Osman Efendi
Refiki	: Mustafa Efendi

TAHSİLDARAN

Ser Tahsildar	: Osman Efendi
Süvari	: 8 Nefer
Piyade	: 4 Nefer

TELGRAF VE POSTA MÜDÜRÜ

Müdür	: Hüseyin Sabri Efendi
-------	------------------------

RÜSUM-I SİTTE İDARESİ

Memuru	: Hasan Tahsin Efendi
Katibi	: Ali Hasib Efendi

MAARİF KOMİSYONU

Reis	: Eğinlizade Muhammed Efendi
Aza	: Alemdarzade Mustafa Efendi
Aza	: Abdulfettahzade İsmail Efendi
Aza	: Denizgiyan Serkis Efendi
Aza	: Canikyan Oseb efendi
Aza	: Ohannes Efendi

AĞIN NAHİYESİ

Müdürü	: Raşid Efendi
Vergi Katibi	: Abdî Efendi

2. 1894-1895 Yıllarında Şehir Yöneticileri¹⁶¹

Kaymakam	: Reşad Beğ
Na'ib	: Halid Ferid Efendi
Müftü	: Ömer Efendi
Mal Müdürü	: Feyzi Efendi
Tahrirat Katibi	: Ali Hasib Efendi

MECLİS-İ İDARE

Re'is	: Kaymakam Beğ
Aza-yı Tabii	: Na'ib Efendi
Aza-yı Tabii	: Müftü Efendi
Aza-yı Tabii	: Mal Müdürü
Aza-yı Tabii	: Tahrirat Katibi
Aza-yı Müntahabe	: Hafız Hasan Tahsin Efendi
Aza-yı Müntahabe	: Tahir Efendi
Aza-yı Müntahabe	: Yordan Efendi
Aza-yı Müntahabe	: İstefan Efendi

¹⁶¹ 1312 Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesi, s.165-166.

MAHKEME HEYETİ

Re'is	: Na'ib Efendi
Aza	: Salih Efendi
Aza	: Kirkor Efendi
Başkatib	: Şükrü Efendi
Müstantık Mu'avini	: Ahmed Efendi
Katib-i Sani	: Mehmet Ali Efendi
Mukavelat Muharriri	: Zabit Efendi
Mukayyid	: İbrahim Efendi

MEMURİN-İ SA'İRESİ

Tapu ve Yoklama Katibi	: İbrahim Ref'et Efendi
Nüfus Memuru	: Tevfik Efendi
Nüfus Memuru Katibi	: Ömer Fehmi Efendi
Reji Memuru	: Tevfik Efendi
Katibi	: Mıgırdıç Efendi
Zabıta Memuru	: Mülazım Mustafa Ağa
Polis	: Ömer Efendi
Sandık Emni	: Agob Efendi
Vergi Katibi	: Ahmed Efendi
Refiki	: Ahmet Efendi
Düyun-ı Umumiye Memuru	: Nikogos Efendi
Telgraf Memuru	: Hasan Sabri efendi

BELEDİYE DAİRESİ

Re'is	: Kara Beğ
Aza	: Edhem Ağa
Aza	: Mehmed Efendi
Aza	: Aleksandr Efendi
Aza	: Karabet Efendi
Aza	: Tabib Nuri Efendi
Katib ve Sandık Emni	: Sadık Efendi
Çavuş	: Salih Ağa
Çavuş	: Ahmed Ağa
Çavuş	: Kadir Ağa

MEKTEB-İ RÜŞDİYYE MU'ALLİMLERİ

Muallim-i Evveli	: Osman Azmi Efendi
Muallim-i Sani ve rik'a muallimi	: Ali Efendi
Bevvab	: Şakir Efendi

AĞIN NAHİYESİ

Müdürü	: Ahmed Nuri Efendi
Na'ib Vekili	: Mehmed Efendi
Tahrirat Katibi	: Mehmed Efendi
Vergi Katibi	: Şerif Efendi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA EĞİN'İN SOSYAL YAPISI

Osmanlı Devletinde, Müslümanlara ve azınlıklara yani bütün halka "tebaa" denilirdi. Osmanlı toplumu iki ana sınıfa ayrılıyordu "Askeri" denilen ilki, saltanat beratıyla padişahın dinsel yetkisi yada yürütme yetkisi tanıdığı kimseleri, yani saray memurları, mülki memurlar ve ulemayı içine alıyordu.

İkincisi "reâya" olup vergi veren, fakat hükümete katılmayan bütün Müslüman ve Müslüman olmayan köylü, zanaatkar ve tüccar bütün uyrukları içine alıyordu ¹⁶².

I. Askeri Sınıf

Osmanlı Devletinde idari sisteme bağlı olarak bugünkü manada hem askerlik hizmeti yapanlar hem de memur statüsünde bulunanlar bu sınıfı oluşturmaktadır. Bunlardan gerçek manada askerlik hizmeti yapanlar, bu hizmetleri karşılığı devletten yıllık olarak bir yerin veya köyün gelirini kendileri adına toplama yetkisi almışlardır. Bu türden ücret alanlara dirlik erbabı olarak bilinir ¹⁶³.

¹⁶² Özcan Tatar, 8 Numaralı Antakya şer'iyye Sicili 1764-1765 (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ, 1998 s. 319. Ayrıca geniş bilgi için bakınız Yücel Özkaya, "Genel Hatlarıyla XVIII. yy'da Osmanlı Sosyal Hayatı" *Askeri Tarih Bülteni*, S.34, Ankara 1993, s. 171.

¹⁶³ Yusuf Halaçoğlu, 14-17 yy'da Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1998 s.101.

Ümera denilen dirlik erbabı, ancak vazifede bulundukları süre içinde askeri sıfatını taşırlardı. İş hayatına girmeleriyle bu sınıfları kalkar ve raiyet sınıfına dahil olurlardı¹⁶⁴. Ayrıca askeri sınıfına mensup bir kişi herhangi bir hastalık geçirirse buna belli bir maaş bağlanırdı. Örneğin Eğinde birinci alayın ikinci taburun dördüncü bölümündeki bir onbaşı sâra hastalığına yakalanmış bu onbaşıya aylık 22 akçe bağlanmıştır¹⁶⁵.

II. Reâya ¹⁶⁶

Vergi veren şehir, kasaba ve köy ahalisi ile kenar-göçer tabir edilen göçebe aşiretleri bu gruba girerler. Reâya olarak sınıflandırılmalarına rağmen bu grupların iktisadi bakımdan birbirinden farklı yapı özelliklere sahip olmaları, her birine ayrı ayrı ele almayı gerektirmektedir¹⁶⁷.

1. Müslimler

Osmanlı Devleti'nde sosyal grupların en üstünde bulunan yönetici zümresine verilen genel isim ehl-i örftür. Bu kişiler padişah tarafından atanan ve görev yaptıkları yerlerde devleti temsil eden sınıfı oluşturmaktaydılar. Eğinde incelediğimiz

¹⁶⁴ Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu", *Belleten*, XXIII. S.92, Ankara 1959, s. 598.

¹⁶⁵ E.Ş.S.; No:5, s. 72.

¹⁶⁶ Osmanlı Devletinde İkinci Mahmut Dönemine kadar olan sürede Müslüman-Hristiyan farkı gözetilmeksizin bütün halka reâya denilmiş. Bu zamandan sonra ise reâya tabiri yalnızca azınlıklar için kullanılmıştır. Ayrıca bakınız Halil İnalcık "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilat" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s.978.

¹⁶⁷ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.* s. 102.

dönemde voyvoda, muhtar, nüfus memuru gibi devlet memurlukları bulunmaktaydı.

Ehl-i örf zümresinden başka ilmiye kökenlilerin oluşturduğu Ehl-i ilim veya Ehl-i şer grubu vardır. Bu grubun içerisine başta kadı olmak üzere bütün mahkeme görevlileri, medreselerdeki ilim adamları, müftü, imam gibi görevliler bulunmaktaydı. Ayrıca cami, mescid gibi kurumlarda görev yapanlarda bu grubun içerisinde bulunuyordu. Şehirlerde yaşayan halkın kültürüne ve diline hizmet etmek vazifesini üstlenen bu görevlilerin gelir düzeyleri şehir halkına göre yüksek sayılsa bile yönetici sınıfından daha azdır ¹⁶⁸.

2. Gayr-i Müslimler

Osmanlı Devleti Gayr-i Müslim tebaayı eğitim ve dini alanda serbest bırakmış, her cemaate kendi liderlerini seçme hakkı tanımıştır. Gayr-i Müslimler Dini bağla bir cemaatin üyesi idiler. Her cemaat bağımsız bir dini zümre yada millet olarak kabul edilmiştir¹⁶⁹.

Bu cemaatin liderleri yönetim ile Gayr-i Müslim Tebaa arasındaki ilişkilerde aracı görevini yapıyordu. Gayr-i Müslim ahali bu liderler aracılığıyla devlet yönetimiyle ilişki kurmakta bu liderlerde cemaat üyelerini davranışlarıyla ödemesi gereken vergileri yükümlülükleri açısından padişaha ve onun memurlarına karşı sorumluydular¹⁷⁰. Der-Sa'adet de Patrikler,

¹⁶⁸ Ahmet Aksın, *a.g.e.*, 180.

¹⁶⁹ Gayr-i Müslimleri Millet olarak isimlendirilmesini çeşitli belgelerde görmekteyiz. "Ermeni milletine mahsus Kudüs-ü şerife gitdikde bac alınmamak için gelen ferman kayıdır" diye E.Ş.S.; No:3, s. 15. belgesinde geçmektedir.

¹⁷⁰ Ahmet Aksın, *a.g.e.*, s.87.

taşralardan Piskopos ve Kocabaşılar bu görevleri yerine getirirlerdi¹⁷¹. Bu bakımdan merkezi yönetim Gayr-i Müslim tebaa ile olan münasebetlerini bu cemaat liderleri vasıtasıyla yürütmüş ve onları sorumlu tutmuştur.

Gayr-i Müslimlerin kendi dini liderleri dışında Müslümanların Ayan ve Muhtarlarına karşılık Kocabaşıları vardı. Kocabaşılar, seçimle bu göreve getiriliyorlardı. Mahalle ve köylere muhtarlık örgütü kurulunca onlarda aynen muhtarlık seçiminde uyulan kurallar doğrultusunda yeniden her mahalleye birer Kocabaş seçmişlerdi. Kocabaşaların görevleri muhtariarın görevleriyle aynıdır. Mahallelerinde doğan, ölen gelen ve gidenleri defterlerine kaydedip defter nazırına bildirmişlerdir¹⁷².

Ayrıca bunlar vergilerin toplanmasında vergi memurların yardımcı olmaktadır. Kocabaşaların taşrada yetenekleriyle vergilerin ve başkaca devlet gelirlerini toplayıp maliye memurlarına toptan verilmesine karar verilmiştir¹⁷³.

Gayr-ı Müslimler ibadetlerini tam bir serbestiyet içerisinde yapabiliyorlardı. Bu bakımdan devlet onlara büyük bir kolaylık gösteriyordu. Bu ibadet yerlerinin iç teşkilatına ve idaresine karışılmamış, buraların idaresi bütünüyle cemaat teşkilatlarına bırakılmıştır¹⁷⁴. Mesela ilgili fermana *"İstanbul ve tevâbi Ermeniyan Patrik Karbet nam rahibni takdim eylediği menhur arzu hali mefhumunda zabt ve tasarruflarında olan ziyaretgâh ve manastırlarına ayin-i kadimleri üzre mürur-u' ubür ider. Ermeni taifesi ve patrik mersum tarafından tasadduk ve tayin olunan rahibanların esna-ı rahte ehl-i arif ve zabitan ve gümrük eminleri ve iskele nazırları ve tarafı*

¹⁷¹ E.Ş.S.; No:5, s. 57.

¹⁷² Ahmet Aksın, a.g.e., s.189.

¹⁷³ E.Ş.S.; No:5, s. 57.

¹⁷⁴ Ahmet Aksın, a.g.e., s.190-191.

ahardan toprak bastı..." denilmektedir¹⁷⁵. Görüldüğü gibi merkezi yönetim patriğin arzını dikkat alarak rahibi öyle atamıştır.

III. Aile

Toplumların siyasi, sosyal, ahlaki ve hukuki yapılarını iyi anlayabilmek için aile yapılarına bakmak gerekmektedir. Aile fertleri arasında siyasi, sosyal, hukuki ve ahlaki açıdan dengeler iyi kurulmuş ise toplumda da bu kurumlar iyi çalışıyor demektir¹⁷⁶.

Orta Asya Türklerinde kan bağı evliliğe mani olduğu için evliliklerde egzogami usulü yaygındı. İslam Dini doğunca kan bağının evliliğe mani olduğunu Nisâ Suresinin 22. ve 23. Ayetlerinde kimlerin kimlerle evlenebileceğini karara bağlayarak üvey anne, kız, kızkardeş, hala, teyze, süt anne ve süt kardeşlerin birbirleriyle evlenemeyeceklerini kesin prensip haline getirmiştir¹⁷⁷. Evlenmelerde genelde tek kadınla evlilik yaygındı. Fakat çok nadir de olsa Osmanlıda Poligami (Çokevlilik) yapanlarda bulunmaktaydı.

Evlenmelerde, kız tarafına damat adayının "namzetlik akçesi" veya "mehr" adı altında bir para ödediğini görüyoruz. Mehr'i iki kısımda verildiğini görmekteyiz.

Nikahtan önce verilen Mehr'i Muaccel

¹⁷⁵ E.Ş.S.; No:3, s. 15.

¹⁷⁶ Rifat Özdemir, "Antakya, Antalya, Afyon ve Manisa şehirlerinde Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bazı Bilgiler (1500-1919)" *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, 1980, s.173.

¹⁷⁷ Rifat Özdemir, "Fokat'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Belleten*, C. LIV, s. 277, Ankara 1990 s. 1016.

Nikah hitamında veya vefat halinde terekenin taksiminden önce zevceye ödenen Mehr'i Müeccel.

Mehr'i Müeccelin verildiğine dair zevcenin tasdiki mahkeme-i şer'iyede kayıt olunmalıdır. Boşanma halinde Mehr'i Müeccelden Zevce kendi rızasıyla da vazgeçebilir. Zevci tarafından boş olduğu söylenen kadının yeniden evlenmek için şer'i Hukuka uygun olarak iki ay beklemesi genel bir uygulama gibi görülüyor. Nafaka sırf boşanma halinde değil, eşin evi terk etmesi veya masrafları karşılamaması halinde zevcenin mahkemeye müracaatı üzerine bağlanmaktaydı¹⁷⁸.

Geçim ve bakımını temin eden kişinin ölmesiyle bakıma muhtaç küçük çocuklara onları koruyup gözetecek, bakacak vâsi nasb edilerek "nafaka ve kisve bahâ" adında bir meblağ bağlanırdı. Bu meblağ baba veya annesinden kendisine düşen miras miktarından tahsil edilirdi¹⁷⁹. Buna örnek verecek olursak Eğin Kasabasında babası ölen kıza dedesi Boğos Nam Zimmi, oğlunun terekesinden kıza bakmak için pay istemekte Mahkeme de beher yevm kırkar pare nafaka ve kisve-i bahâ bağlanıp onlara nasb etmektedir¹⁸⁰. Mahkemeye kendisi gitmeyip yerine bir vekil gönderme hakkı da vardı. Yine Eğin Kazasında vefat eden El-Hac Ahmet İbni Mustafa ismine ait olan 1700 kuruş kıymetli bir adet bahçe ile merkumun Huzur-u şer'de aldığı eşyayı mevcudun cümlesini 1900 kuruşu Emine Binti el-Hac Salih ismindeki kişinin vekili olan Salih İbni Mehmet Emin'in makbuzunu almıştır¹⁸¹.

¹⁷⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Ankara, 2000, s. 77-78.

¹⁷⁹ İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. YY'da Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, C.I, İstanbul, 1980, s. 34-38.

¹⁸⁰ E.Ş.S.; No:5, s. 61.

¹⁸¹ E.Ş.S.; No:3, s. 2.

IV. Eşkıyalık Hareketleri

XVIII. yüzyıla gelindiği zaman Osmanlı Devletinin kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki askeri, siyasi ve iktisadi gücünden çok şey kaybettiği, hatta bir durgunluk ve bocalama devrine girdiği görülür. Fetihler durmuş devlet konumunu koruma endişesine düşmüştür. Bu yüzyılda Osmanlı Devletinin karşısındaki XIV veya XV. yüzyıldaki Rönesans ile Reform Hareketlerini yapan ve de coğrafi keşifler sayesinde Sömürge İmparatorlukları kuran bir Avrupa vardı¹⁸². Buna karşın Osmanlı Ekonomisi iyice bozulmaya yüz tutmuştu. Gayr-ı Müslim azınlıklar devlete başkaldırmaya başlamışlardı. Bütün bunlar ise, sosyal düzeni daha da bozmuş ve bir takım eşkıyalık faaliyetleri başlamıştı. Ayrıca halkın isteklerine tercüman olmak gayesiyle Ayan denilen kişilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹⁸³. Böylelikle toplum düzenini bozacak bir takım hareketlerin gelişmesine neden olmuştur. Bu mesele o derece ileriye gitti ki 1740'lardan itibaren etkileri ve meydana geldikleri alanlar itibariyle gittikçe yaygınlaşmaya başlayan bir dizi eşkıyalık hareketi Marmara'dan doğuya doğru bütün Anadolu'yu sarmaya başlamıştı¹⁸⁴.

Bu eşkıyalık olaylarının XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Yukarı Fırat Havzasını da etkilemiş olduğunu görmekteyiz. Öyle ki bölgedeki eşkıyalık olayları, bölge içinde çıkartılan madenleri ile bunlara bağlı madenlerden dolayı yürütülmekte olan madencilik faaliyetlerini etkilemiştir. Eşkıyalık olayları maden idaresine tabi olan bütün yerleşim birimlerinde

¹⁸² Mustafa Öztürk, "XVIII. YY'da Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten*, C.54, S.211, Ankara, 1990, s.963.

¹⁸³ Ayanlık için geniş bilgi için bakınız. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara, 1994.

¹⁸⁴ Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarında Köse Paşa Hanedanı*, Ankara 1984, s. 28-30.

etkili olmaya başlamıştır. Madenler değerli bir nesne olmaları açısından beraberinde bir çok eşkıyalık olayının yaşanmasının nedenlerinden biridir. Bölgede meydana gelen eşkıyalık olaylarının sebeplerinden birisi de, bölgede görev yapan Ehl-i Örf taifesinin halka karşı zaman zaman uygunsuz davranışlarda bulunması ve de halkı kandırmak veya tahrik etmeleridir. Nitekim 1811 yılında Eğin kazasında böyle bir kişi adı geçen kazayı maden idaresinden ayırmak ve kaza ahalisini rahata kavuşturmak bahanesiyle ortaya çıkar ve bu konuda halktan Der-Saadete bir arz gönderir¹⁸⁵. Verilen örnekten de anlaşılacağı gibi yörede bir takım fırsatçı kişiler şahsi emellerine ulaşabilmek için halkı istismara kalkışabilmekte ve dolayısıyla yönetime halkı kötü gösterebilmektedir. Sivas, Divriği ve Eğin üçgeninde 1800'li yılların başında başlayıp, yaklaşık 15 yıl süreyle devam edecek olan olay bu konunun anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır.

Yine 18 yüzyıl sonlarında Eğin'de cereyan eden diğer bir eşkıyalık faaliyeti ise Deli Halil oğulları Osman, Ali ve Ömer'in halkın mallarını gasp etmeleridir. Eğin'i uzun süre rahatsız eden bu şahısların şekavetleri Ekim 1797 tarihli belgeye göre son bulmuş ve adı geçen şahıslar tutuklanarak hapsedilmişlerdir¹⁸⁶.

19. yüzyıl başlarında Sivas ve bir aralık Trabzon ve Diyarbakır Valilikleri yapan Mustafa Paşa ve oğlu olan Veli, Eğin Voyvodalığını elde edebilmek için bölgeyi haraca bağlamış ve madenlere gönderilen kütükleri yakarak maden üretim faaliyetlerini sekteye uğratmışlardır. Gerek Mustafa Paşa ve

¹⁸⁵Fahrettin Tızlak; "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkıyalık Hareketleri" *Belleten*, C. LVII, S.220, Ankara 1994, s. 751-760.

¹⁸⁶BOA, Cevdet Zaptiye; 2881.(Ekim 1797)

gerekse oğlu Veli de, yörede yürüttükleri düzen dışı hareketlerinde bölge halkını kendi çıkarları için kullanmışlardır¹⁸⁷.

Yine 19. Yüzyılın ilk yarısında Şeyh Hasanlu, Disümlü ve Kurtlu isimleriyle bilinen aşiretler bölgeyi etkileyen çok geniş bir eşkıyalık hareketine girişmişlerdir. Söz konusu aşiret mensupları tarafından Kemah, Kuruçay, Gürcanis, Eğin, Çemişgezek, Erzincan ve Tercan kazalarında yaşayan ahaliye saldırılmış ve halkın gerekli olan hizmetler görülemez olmuştur. Böyle olunca da maden üretim durma noktasına gelmiştir. Halk, durumu çeşitli yerlere ileterek önlem alınmasını istemiştir. Merkezi yönetim Eğin, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Divriği, Harput ve Arabgir kazalarının, hakim ve Voyvodalarını da Diyarbakır Valisinin emrine vererek olayların bastırılması yoluna gitmiştir. Devlet bu olaylara katılanlara şefkatle yaklaşacak, onlar da ahaliye zulüm yapmayacaklarına dair söz vereceklerdir. Fakat eşkıya gruplarından bazıları verdikleri sözü tutmayarak, düzen dışı faaliyetlerine yeniden başlayacaklardır.

Bu hareketler yöre halkını öyle rahatsız etmiş ki ilgili yerlerin ileri gelenleri durumu mahkeme kanalıyla Der-Saadete iletmislerdir. Bölgede yaşayan halk Maden-i Hümayun Emanetine tabi kazalardan biri olan Eğin'in içinde ve civarında olan ulema, suleha ve hatipler ile bütün reaya mahkemeye gelerek durumlarını arz etmişlerdir. Buna göre Eğin kazasının yakınlarında olan Çemişgezek kazasında oturmakta olan Disümlü ve diğer eşkıya toplulukları gece ve gündüz rahatlıkla Eğin kazasından gelir geçer olmuşlardır. Bu sırada, yol kesme, adam öldürme ve mal gasbetme gibi faaliyetleri yaptıkları gibi, civarda yer alan köyleri de vergiye bağlayarak vergi vermeyen veya buna götüremeyenlerin mallarını almaya başlamışlardır. Bu durumu

¹⁸⁷ Fahrettin Tızlak, a.g.m., s.75.

Eğin kadısı bir ilâm ile Der-Saadete bildirmiş bunun üzerine Erzurum, Sivas ve Diyarbakır valileri ile civar kazalar ileri gelenlerine hitaben gerekenin yapılması istenmiştir¹⁸⁸. Mart 1843'te Eğin Voyvodası Ahmet Beğ'in, Dücek aşiretlerinin hareketlerinin önlenmesi hakkında bir buyruldu göndermesi¹⁸⁹, bölgede eşkıyalık faaliyetlerinin yine devam ettiğini göstermektedir.

Dersim üzerinden gelen eşkıya gruplarının saldırılarından korunabilmek için Eğin halkı kendi kendini korumanın da çarelerini aramaktaydı. Nitekim Ovacık ekradının Eğin'e bağlı Puşadi Nahiyesini yağmalamasının önüne geçebilmek için 1842 yılında Nahiye merkezinde 16 kişilik bir bekçi kadrosu oluşturulmuştu. Aylık 75 gurus maaş alan bu bekçilerin görevi Fırat nehri kenarında özellikle geceleyin nöbet tutmak ve eşkıya gruplarını engellemektir. Bu hususta kendilerine öldürme yetkisi bile verilmişti¹⁹⁰.

19. yüzyılın ikinci yarısında da Dersim Aşiretlerinin Eğin'e saldırıları durmaz devam eder. Nitekim 1866 yılında Topuzlu 1893 yılında da Koçuşığı ve Şamuşığı Aşiretlerinin aynı şekilde Eğin'de eşkıyalık hareketlerine devam ettikleri görülmektedir¹⁹¹.

V. Nüfus

Osmanlı Devlet yönetimi nüfusun muhafazası ve çoğalması hususunda büyük bir titizlik gösteriyordu. Nüfusun sürekli

¹⁸⁸ Fahrettin Tızlak, a.g.m, s.63.

¹⁸⁹ E.Ş.S.; No:5, s.56.

¹⁹⁰ E.Ş.S.No: 5, s. 57.

¹⁹¹ İbrahim Yılmazçelik; XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ, 1998, s.102.

atması için her türlü çabayı harcıyor ve bu husus da çeşitli kanunlar çıkarıyor fermanlar yayınlanıyordu. Mesela gençlerin evlenebilmesi bakımından en büyük engel olarak görülen başlık parasının kaldırılması için bir çok ferman eyalet ve sancaklara gönderilmiştir. Bu fermanlarda başlık parasının külliye kaldırıldığı vurgulanıp kız babalarının bir akçe dahi talep etmemesi istenmekteydi. Hatta evlenecek çağa gelmiş olup ta evlenemeyen kişilerin tespit edilip sebeplerinin araştırılmasını istenmekteydi. Diğer taraftan nüfus azalmasının sebeplerinden biri olarak görülen ıskat-ı ceninin yasakladığı ve ceza-i müeyyideler getirildiği görülmekteydi ¹⁹².

İkinci Mahmut döneminde 1830 yılında bütün devleti kapsayacak bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştı. Bu sayımda askerlik hizmetine alınmalarından olsa gerek sadece erkek nüfus sayılacaktı. Gereken talimatnameler çıkarılıp sayım hazırlıklarına başlandı. İlk olarak sayım sonuçlarının değerlendirilmesi için. Ceride nezareti kuruldu. Sancak merkezlerinde ise bu nezarete bağlı olarak çalışacak olan defter nazırlıkları kurumu oluşturuldu¹⁹³. Defter nazırlarının görevleri sancakta doğan, ölen, göç eden, veya sancağa gelip yerleşenleri kayıtlarını günü gününe tutmaktı ve bunları altı ayda bir defa gönderilecek yoklanma defterini rakamlar vererek düzenleyecekti. Vilayet tarafından bunlara belli miktarda maaş bağlanırdı¹⁹⁴. Bunlardan başka mürur tezkeresi verme görevi de defter nazırına aitti. Mürur Tezkeresi yabancı bir memleketten

¹⁹² Mustafa Öztürk, "Osmanlı Döneminde İskat-ı Ceninin yeri ve Hükümü" ,*Fırat Üniv. Dergisi, Sosyal Bilimler*, C.1, Sayı 1, Elazığ 1987, s.199-208.

¹⁹³ Musa Çadırcı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma," *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.1, Ankara, 1980, s.110-111.

¹⁹⁴ E.Ş.S.; No:3, s. 4.

getirilip dahilde sarf olunmayarak diğer bir yabancı memlekete emtiyadan alınan resim hakkında kullanılır. Buna bac da denilmiştir ki şimdiki tabirle transit denilmektedir.¹⁹⁵ Örneğin Eğin kazasının sakinlerinden Bogos isimli Gayr-i Müslim'in anası Meryem vekilini Nazlı ve Anna ve oğlu Karabet isimlerindeki Hristiyanlar Kudüs-ü şerife gitmek için Vecih Paşadan Mürur tezkeresi alıyorlar¹⁹⁶.

Eğin'in saptanabilen ilk nüfus verileri 1518 ve 1523 yıllarına ait tahrir defterinde yer alır. 1518'de Arabgir'e bağlı bir köy olan Eğinde 12 hane olduğu yazılıyken bu sayı 1523 tarihli tahrir defterinde 200 hane olarak görülmektedir¹⁹⁷. Elbetteki bu rakamlar arasında büyük bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Bu hızlı artışın nedenlerini bugün izah etmek oldukça güçtür. Bize mantıklı gelen rakam 1523 tahririndeki 200 rakamıdır ki bu sayıyı her haneyi 5 kişi kabul edip bu rakamla çarptığımız taktirde yaklaşık nüfusun 1000 civarında olduğunu tespit edebiliriz.

17. yüzyıl ortalarında Eğine gelen Evliya Çelebi Kalenin aşağısındaki mahallelerde 1000 civarında evin olduğunu söylemektedir. Bu hane sayısını 5 ile çarptığımızda toplam nüfusun bu dönemlerde 5000 civarında olduğu söylenebilir.

1835 yılında J. Brant şehirde mevcut 2700 evin 2000'inde Türklerin 700'ün de ise Ermenilerin oturduğunu söyler. Texier de bu rakamı aynen kabul eder. Buradan da Eğin'in toplam nüfusunun 13.500 olduğunu anlayabiliriz. V. Cuinet, 1890 yılında

¹⁹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, İstanbul, 1993, s. 583.

¹⁹⁶ E.Ş.S.; No:5, s. 76.

¹⁹⁷ Reyhan Özcan; 1518 ve 1522-23 Tarihli Arabgir Sancağı Tahrir Defterleri, (Transkripsiyon ve Değerlendirme, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2000, s.19.

19.000 olan nüfusun 11.439'unu Müslüman 7561'ini Gregoryan Ermeni olarak gösterir

1298(1881) Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde ise Eğin'in nüfusu ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır¹⁹⁸.

Toplam Mahalle	8
Toplam Köy	46
Merkez Hane	2087
Köyler Hane	2895
Rum Nüfus Merkez	277
Ermeni Nüfus Merkez	2636
Ermeni Nüfus Köyler	1213
Müslüman Nüfus Merkez	2143
Müslüman Nüfus Köyler	4668

Yukarıdaki nüfus sayıları sadece erkek nüfusu içermekte olup, kadın nüfus bu sayıya dahil değildir. 4779'u merkezde 6178'i de köylerde yaşayan erkek nüfusun toplamı 10937 etmektedir. Kadın nüfusu da erkek nüfus ile eşit sayarsak kadın-erkek toplam nüfus yaklaşık olarak 22000 çıkmaktadır. 1890 yılına ait bilgiler veren Quinet'in gayr-i Müslim nüfusa dair rakamları da dikkat edilirse salnamedeki rakamlarla uyuşmaktadır. Zira toplam 7561 kişi olarak verdiği Ermeni nüfus salnamede $3839 \times 2 = 7678$ kişi ile hemen hemen aynıdır.

10937 toplam nüfusun 6811'ini Müslümanlar %62 oranla teşkil etmekte Gayr-i Müslimler ise 4126 nüfuslarıyla toplam nüfusun %38'ini oluşturmaktadır. Gayr-i Müslimler şehir

¹⁹⁸ 1298 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1298, s. 80.

merkezinde toplam 5056 nüfusun 2913 kişiyle %57'sini oluşturarak çoğunluğu teşkil ettirmektedirler.

1310 tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesinde ise Eğin'e bağlı olan köylerin nüfusları ve hane sayıları verilmektedir. Konuya açıklık getireceğinden dolayı bu listeyi aşağıdaki tabloda vermek istiyoruz

Tablo 11: 1892 Tarihinde Eğin Köylerinde Toplam Nüfus ve Hane Sayıları

	Köy Adı	Nüfus	Hane
1	Abçağa	2199	472
2	Acuzi	69	17
3	Adi Uşağı	167	34
4	Ağdanud	111	25
5	Ağıl	41	8
6	Ağın	1549	370
7	Ağrik	118	30
8	Andırı	562	114
9	Atma	156	26
10	Ayuşma	94	19
11	Bademli	208	41
12	Bağastaş	222	51
13	Bağceçik	61	15
14	Bahâdin	25	7
15	Balluca	55	14

16	Beğköy	82	13
17	Bekir Karyesi	588	152
18	Ber-Yağan	218	43
19	Bezmiş	151	26
20	Cucikan	555	82
21	Çaltu Çayı	74	16
22	Çanakçı	94	24
23	Çir	114	29
24	Dilli	41	7
25	Dingidar	474	86
26	Doydum	212	40
27	Ekrek	238	41
28	Ençiti	889	136
29	Erdosı	152	30
30	Ergü	599	140
31	Eski Arabgir	693	115
32	Evarik	96	25
33	Gemici	184	57
34	Gemürkâb	1148	244
35	Geruşla	390	85
36	Geşo	407	99
37	Gicegü	526	97
38	Gürani	196	48

39	Güşna	274	52
40	Haskeni	130	35
41	Hasudek	161	43
42	Havik	266	40
43	Hefdar	370	70
44	Hensik	196	41
45	Hevni	73	15
46	Holçin	58	10
47	Horuç	185	32
48	Hozakpur	539	89
49	Hörenek	297	68
50	Huka	266	48
51	Hûn	64	16
52	İliç	664	152
53	İn	428	86
54	İranik	356	64
55	Karapınar	103	14
56	Kefran	117	27
57	Kendir	208	45
58	Kohpenk	116	29
59	Kömikan	125	18
60	Küci	30	9
61	Levzane	249	51

62	Maşkır	521	98
63	Menayik	148	28
64	Mendirgi	236	48
65	Miçingah	155	38
66	Modanlı	349	74
67	Muşaga	277	57
68	Navril	290	17
69	Orta Yabanlı	125	26
70	Otar	662	115
71	Örik	243	94
72	Pağnik	230	57
73	Pame	337	49
74	Paşağı	97	18
75	Paşiklü	440	99
76	Pul	405	83
77	Puşadi	247	34
78	Puşani	120	28
79	Rabat	95	23
80	Salahlı	197	36
81	Samuka	256	36
82	Sanduk	138	32
83	Saracık	641	122
84	Selamlı	262	51

85	Senahsi	48	15
86	Serkavil	511	104
87	Sing	362	73
88	Sorak	141	35
89	Şihlar	298	75
90	Şırzı	242	63
91	Şırzı Ekreği	131	29
92	Tafti	198	39
93	Tavuk	181	33
94	Vahşin	692	123
95	Vanegah	104	22
96	Venk	258	54
97	Venk	139	30
98	Yakublu	256	49
99	Yenice	16	5
100	Yukarı Yabanlı	180	36
101	Zabunbar	189	47
	TOPLAM	29.450	6.027

Bu dönem içinde Eğin'in fazla nüfus barındırmasının nedenini yerleşmelerin ticaret yolları üzerinde bulunuyor olmasında aramak gerekir. Çünkü Anadolu'da doğu-batı istikametinde uzanan kervan yollarının en önemlisi Antalya ve Alanya limanlarından Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas üzerinden Erzincan ve İran'a gitmekteydi ki, bunlardan Malatya ile Harput'a

giden yolun Divriği ve Arabgir üzerinden geçmesi nedeniyle XV. yüzyıldan itibaren Divriği- Arabgir- Harput ve Harput- Arabgir- Eğin- Kemah- Erzincan arasındaki ticaret yollarının gelişmesi tarımsal potansiyelleri oldukça zayıf olan Arabgir ve Eğin yerleşmelerinin bu transit kervan yoluna bağlı olarak ticari açıdan gelişmelerine ve o dönem şartları içinde oldukça büyük nüfus miktarını bünyelerinde barındırabilmelerine imkan tanımıştır¹⁹⁹.

Harput Eyaletine tabi kazaların hane sayılarını belirten bir Ceride Odası tasnifindeki arşiv belgesinde XIX yüzyılın ortalarında Eğin kazasında 4343 hane olduğu yazılmaktadır²⁰⁰. Her haneyi ortalama beş kişi olarak alırsak 21715 rakamıyla yaklaşık bir nüfus tahmini yapabiliriz. Eğin'de nüfus özelliğine baktığımızda, Gayr-i Müslim nüfusun da göçlerden dolayı belirli bir azalma görülmüştür. Bu yargıya toplanan cizye miktarlarındaki önemli düşüşlerden varmaktayız²⁰¹.

Tarihi dönemler içerisinde, merkezlere ait nüfus verilerinin farklılığının nedenlerini, belirli dönemlerde ortaya çıkan asayiş bozuklukları ve konar göçerlerin faaliyetlerinde aramak gerekir. Nitekim 16. yüzyılda Halep Türkmenlerinin Arabgir, Amasya ve Sivas Sancaklarında yaylayıp, kışı Antalya ile Şam arasındaki bölgede geçirmeleri²⁰² nedeniyle bunların ticari faaliyetlerini merkezlerde yapmaları, merkezlerin ticari faaliyetlerini

¹⁹⁹ Erdal Karakaş; *Ağın- Arapkir ve Kemaliye* s.34-35.

²⁰⁰ B.O.A, D.CRD. Genel 40719, Özel 843. Tarihsiz olan bu belgede Harput Eyaletinin havi olduğu kazalar yazılmıştır. Harput'un Eyalet haline getirildiği 1846 yılı göz önünde tutulursa belgenin bu tarih ile 1854 yılları arasında bir tarih olduğu söylenebilir.

²⁰¹ 1848 yılında 43785 kuruş cizye toplanmışken 1850'de bu miktar 39225'e düşmüştür, B.O.A, Cevdet Dahiliye, 14542

²⁰² Yusuf Halaçoğlu; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmeleri*, Ankara 1988, s.25.

geliştirmeye yardımcı olduğu gibi, bir kısmının da buralarda ikamet etmiş olmaları, merkezlerin nüfuslarının belirli dönemlerde artış veya eksilişine sebep olabilir. Merkezlerin nüfus olarak gerilemelerinde bu konar göçerlerin doğurduğu huzursuzlukların büyük oranda etkili olduğunu söylememiz mümkündür²⁰³.

Mesela 17. Yüzyılda bu bölgelerde ikamet eden Japovalı, Yarçekanlı ve Mürdlü gibi aşiretlerin buralarda yaptıkları asayişsizlikler nedeniyle Rakka'ya sürülmesi ve orada iskanlarının sağlanması için Arabgir'e ferman gönderilmesi de²⁰⁴ bu görüşü destekler niteliktedir.

²⁰³ Erdal Karakaş; *Ağın- Arapkir ve Kemaliye*, s.37.

²⁰⁴ Yusuf Halaçoğlu; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmeleri*, Ankara 1988, s.113.

Tablo 12: 1312 (1894-95) Tarihli Mamuratü'l Aziz Salnamesine göre Eğin merkez ve Köylerinin nüfusu.

	MAHALLE	İcmal	YEKÜN		İSLAM YEKÜN		ERMENİ YEKÜN		DİĞER Gayri Müslim		Hane
			E ²⁰⁵	K ²⁰⁶	E	K	E	K	E	K	
1	Dört yolağzı	212	123	89	92	89			31*		31
2	İshak Paşa	149	77	72	77	72					30
3	Halil Ağa	128	70	58	70	58					12
4	Terkan	49	27	22	27	22					12
5	Cizyedar	71	33	38	33	38					28
6	Sofizade	124	68	56	68	56					27
7	Şahsuvar	107	49	58	49	58					13
8	Genç Ağa	65	33	32	33	32					42
9	Kemerci	215	114	101	114	101					76
10	Arapoğlu	399	216	183	31	34	185	149			60
11	Mehdi	35	21	14	21	14					15
12	Hacı Yusuf	68	34	34	34	34					19
13	Orta Cami	10	7	3	7	3					2
14	Bakur dere	193	98	95	98	95					77
15	Naib	366	185	181	185	181					30
16	Konak	148	74	74	74	74					31

²⁰⁵ Erkek

²⁰⁶ Kadın

* Rum

17	Kara Ali	148	74	74	74	74					13
18	Canik	309	144	165	144	165					17
19	Memiş Efn.	87	44	43	44	43					79
20	Taşdibi	377	190	187	190	187					17
21	Bulut	101	62	39	62	39					21
22	Seyid Ali	139	81	58	81	58					29
23	Çulluk	114	56	58	56	58					118
24	Arik-i Süfla	579	305	274	91	81	214	193			90
25	Arik-i ulya	429	211	218	211	218					52
26	Koçan	247	118	129	118	129					82
27	Enbiya	333	167	166	167	166					52
28	Bağçe	292	146	146	146	146					38
29	Esnafl	183	112	71			112	71			72
30	Süfla	389	218	171			144	107	64*	74	47
31	Tutum	259	137	122			137	122			85
32	Kasaboğlu	434	238	196			238	196			67
33	Misakoğlu	369	210	159			210	159			61
34	Emçodor	354	172	182			172	182			61
35	Kavas	486	269	217			269	217			103
36	Kazgancı altı	307	163	144			163	144			62
37	Tapur	481	250	231			250	231			91
38	Kazgancı üst	1556	851	705			851	705			301
	ŞehirToplam	10312	5447	4865	2397	2325	2945	2476	95	74	2063

* Protestan

	KÖYLER	İcmal	YEKÜN		İSLAM YEKÜN		ERMENİ YEKÜN		DİĞER G.Müslim		Hane
			E	K	E	K	E	K	E	K	
1	Bekir	600	302	298	302	298					152
2	Abçağa	2200	1080	1115	529	506	541	602	10*	7	471
3	Geruşla	387	181	206	74	76	105	127	2**	3	85
4	Gemürkab	1158	594	564	118	95	476	469			244
5	Ergü	595	301	294	301	294					130
6	Hapanos	785	361	424	361	424					169
7	Hapanos Ekreği	853	371	482	371	482					178
8	Kendir	207	89	118	89	118					45
9	Şırzi	268	128	140	62	63			66**	77	65
10	Şırzi Ekreği	130	65	65	65	65					29
11	Miçingah	163	83	80	83	80					40
12	Vangah	102	51	51	51	51					22
13	Salıhlü	197	94	103	94	103					36
14	Ağrik	130	69	61	69	61					31
15	Vank	271	133	138	21	15			112**	123	55
16	Sorak	121	68	53	28	30	5	3	35**	20	36
17	Geşo	409	194	215	194	215					99
18	Muşağa	272	138	134	66	56	5	5	67**	73	57
19	Pedigan	220	108	112	108	112					43

* Katolik

** Latin

	KÖYLER	İcmal	YEKÜN		İSLAM YEKÜN		ERMENİ YEKÜN		DİĞER G.Müslim		Hane
			E	K	E	K	E	K	E	K	
20	Gicegü	542	276	266	276	266					100
21	Örik	463	218	245	218	245					99
22	Yakublu	273	129	144	129	144					52
23	Evarik	99	48	51	48	51					26
24	Tavuk	195	99	96	99	96					37
25	Serkavil	522	245	277	245	277					104
26	Komuskan	127	69	58	69	58					18
27	Hefdar	379	184	195	184	195					68
28	Paşağı	99	57	42	57	42					108
29	Erdos	155	77	78	77	78					31
30	Hasti	269	131	138	131	138					48
31	Rabat	107	52	55	54	55					25
32	Kefran	124	57	67	57	67					29
33	Atma	153	87	66	87	66					56
34	Senahsi	64	30	34	30	34					18
35	İliç	791	393	398	146	155	247	243			157
36	Çiller	122	59	63	59	63					30
37	Bahçecik	72	37	35	37	35					18
38	Bağıştaş	215	105	110	105	110					54
39	Buşayi	124	66	58	66	58					29
40	Bezmiş	189	86	103	86	103					32
41	Ağıl	50	26	24	26	24					10

	KÖYLER	İcmal	YEKÜN		İSLAM YEKÜN		ERMENİ YEKÜN		DİĞER G.Müslim		Hane
			E	K	E	K	E	K	E	K	
42	Dilli	58	30	28	30	28					10
43	Navril	303	163	140	61	50	102	90			57
44	Çaltu çayı	82	37	45	37	45					18
45	Abranik	380	205	175	205	175					61
46	Sanduk	140	60	80	60	80					33
47	Çanakçı	133	59	74	59	74					30
48	Ağın Nahiyesi	1535	770	765	642	634	53	59	75***	72	370
49	Andırı	564	289	275	289	275					114
50	Ayuşma	95	54	41	54	41					18
51	Pağnik	226	103	123	103	123					57
52	Kohpenk	110	55	55	55	55					29
53	Bahadin	32	16	16	16	16					7
54	Hörenek	297	146	151	146	151					68
55	Menayik	146	66	80	66	80					29
56	Saraycık	696	323	373	323	373					122
57	Adıuşağı	165	87	78	87	78					34
58	Muşadi	215	120	95	120	95					34
59	Doydum	212	105	107	105	107					60
60	Eski Arabgir	686	335	351	335	351					115
61	Dingidar	458	220	238	220	238					86
62	Ağdanud	294	155	139	155	139					72

*** Protestan

	KÖYLER	İcmal	YEKÜN		İSLAM YEKÜN		ERMENİ YEKÜN		DİĞER G.Müslim		Hane
			E	K	E	K	E	K	E	K	
63	Başaklı	438	224	214	224	214					89
64	Gemulu	184	84	100	84	100					47
65	Şehtir	299	155	144	155	144					75
66	Modanlı	337	151	186	151	186					32
67	Selamlı	262	133	129	133	129					59
68	Aşağı Yabancı	107	50	57	50	57					25
69	Orta yabancı	136	66	70	66	70					29
70	Yukarı Yabancı	180	90	90	90	90					36
71	Onar	668	339	329	339	329					115
72	Küzne	248	128	120	128	120					51
73	Acuzi	67	33	34	33	34					17
74	Vank	140	74	66	25	27	13	16	36***	23	30
75	Hasudek	159	84	75	84	75					43
76	Ekrek	238	115	123	115	123					41
77	Hozahbur	537	259	278	259	278					88
78	Vahşin	696	359	337	213	202	122	117	24***	18	123
79	Zabunbar	194	97	97	81	89	16	8			47
80	Hûn	78	38	40	38	40					16
81	Girani	193	105	88	64	52	41	36			48
82	Haskeni	136	68	68	28	22	40	46			35
83	Payamlı	207	109	98	109	96					41
84	Havna	64	30	34	30	34					16

	KÖYLER	İcmal	YEKÜN		İSLAM YEKÜN		ERMENİ YEKÜN		DİĞER G.Müslim		Hane
			E	K	E	K	E	K	E	K	
85	Puļ	401	201	200	201	200					83
86	Yenice	16	4	12	4	12					5
87	Balluca	55	31	24	31	24					14
88	Peküsu	69	32	37	32	37					13
89	Cucikan	570	283	287	283	287					92
90	Tafti	199	117	82	117	82					39
91	Sing	371	191	180	191	180					73
92	Mendirgi	234	119	115	119	115					48
93	Horuç	180	84	101	30	40	49	61			32
94	Küci	30	21	9	21	9					9
95	Hansik	176	99	77	14	9	39	36	36***	32	41
96	Holmiye	66	27	39	27	39					10
97	Karapınar	102	47	55	47	55					14
98	Maşkir	501	246	255	24	33	192	191	30***	31	98
99	Ençiti	950	499	451	199	181	300	270			136
100	Sosik	266	125	141	125	141					40
101	Pad	337	176	161	176	161					49
102	Güşna	279	138	141			128	141			52
103	İn	556	272	284			247	267	25***	17	86
104	Samuka	259	139	120			139	120			36
	TOPLAM²⁰⁷	32214	15981	16233	12585	12723	2860	2907	518	496	6633

207 Salnamedeki bu tabloda toplamalar verilmemiştir. Ancak biz bu tablodaki rakamları topladığımızda bazı toplamaların önemli olmasa bile yanlış olduğunu gördük. Şöyle ki Müslim Gayr-i Müslim kadın erkek toplamaları 32089 etmesine

1312 (1894-95) Tarihli Salnamede bulunan bu bilgiler Eğin'in demografik yapısını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bilgiler ışığında Eğin'in etnik yapısı da aynı zamanda net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki rakamlara göre:

Eğin merkezindeki 38 mahallede yaşayan toplam nüfus sayısı 10312 olup bu nüfusun 4722'si İslam ve 5590'ı ise Gayr-i Müslim'dir. Bu nüfusların biri birine oranı ise Müslüman nüfus %46 Gayr-i Müslim nüfus ise %54'dür. Eğin köylerindeki nüfusa baktığımızda ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Toplam 32207 olan nüfusun 25311'i İslam 6896'sı ise Gayr-i Müslim'dir. Bu rakamların oranları ise Müslüman nüfus %79 Gayr-i Müslim nüfus %21 olarak çıkmaktadır. Burada şu husus açıkça görülmektedir ki Eğin merkezinde Gayr-i Müslimler az farkla da olsa fazla olmalarına karşın köylerde durum, çok belirgin bir şekilde, Müslüman nüfus lehinedir.

Eğin merkez ve köylerindeki nüfusu topladığımızda ise yaklaşık 42500 kişiden oluşan nüfusun 30200'ü Müslüman 12300'i ise Gayr-i Müslim'dir. Bu rakamların oranlarına baktığımızda Müslüman nüfusun %71 Gayr-i Müslim nüfusunda %29 olduğu görülmektedir. Şehir nüfusunundaki Müslüman nüfusun oranının düşük olma sebebi İstanbul'a olan göçlerde aranabilir. Ancak bu hususta kesin bir sonuca varmak mümkün görünmemektedir.

1312 tarihli salnamenin nüfusla ilgili zeylinin ilk sayfasında Harput Vilayeti ve havi olduğu kazaların nüfusları bir tablo ile verilmiştir. Bu kısmın 8. sayfasında Eğin kazası nüfusu da cemaatlerine göre verilmiştir. Topamlardaki farkların anlaşılabilmesi için bu rakamları da vermek istiyoruz.

rağmen toplam nüfusların yazıldığı sütunun toplamı 32214 kişi etmektedir. Bu hesap yanlış kadın erkek Müslim-Gayr-i Müslim toplamlarında da vardır.

Tablo 13: 1894-95 Tarihinde Eğin Merkez ve Köylerindeki Nüfus grupları ve Topamları

CEMAAT	Erkek	Kadın	Yabancı Erkek	Yabancı Kadın	TOPLAM
İSLAM	14702	14989	231	154	30076
RUM	282	296	31	-	609
ERMENİ	5958	5450	-	-	11408
PROTESTAN	217	250	-	-	467
TOPLAM	21159	20985	262	154	42560

Bu tablodaki Rakamlara göre Eğindeki yabancılar dahil Toplam nüfus tam olarak 42560'dır. Bizim tablo toplamlarında çıkarttığımız rakam ise 42526 olup aradaki fark 34'dür ki pek önemli bir fark değildir. Erkek ve kadın nüfus toplamlarında ise aynı şekilde çok küçük farklarla toplama yanlışları vardır. Eğindeki kadın erkek nüfus oranlarına bakıldığında ise (Yabancı nüfus hariç) erkek nüfus % 50 kadın nüfus %50'olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki sonuçlara dayalı olarak Eğin ve çevresindeki diğer yerleşim birimlerinin 15.yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar oldukça fazla miktarda nüfus barındırdıklarını ve önemli birer ticaret merkezi niteliğini taşıdıklarını söyleyebiliriz. Eğin ve civarındaki yerleşmelerin Cumhuriyet dönemi başlarından itibaren eski nüfuslarını koruyamadıkları görülür. Bunun nedenini, Osmanlı Devletinin katıldığı I. Dünya savaşı esnasında ve öncesinde ülkede bulunan azınlıkların yaptığı katliamda ve

nihayet işgallere karşı verdiğimiz milli mücadelede aramamız gerekir²⁰⁸.

²⁰⁸ Erdal Karakaş; *Ağrı- Arapkir ve Kemaliye*, s.38.

BEŞİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA EĞİN'İN İKTİSADİ YAPISI

Osmanlı Devletine mali yapısının temelini toprak gelirleri teşkil etmekteydi. Has, zeamet ve tımar adı verilen dirlik dilimlerinin vergi hasılatları merkez hazineye intikal etmez, bu gelirler mahallinde tahsil edilmek ve kullanmak üzere taşradaki askeri ve idari görevlilere bırakılırdı. Yani bu dirliklerdeki sipahiler topladıkları öşürü alıp kendileri için harcıyorlardı. Diğer taraftan ise sefer esnasında belirli sayıda süvariye ordu için hazır bulunduracaklarını vaat ediyorlardı. Toprağın mülkiyeti ise devlete aitti²⁰⁹.

Hazine-i Amire denilen merkez devlet hazinesi ülkenin arazi ve nüfus vergisi gibi vergi gelirlerdi. Bu hazineye aktarılabilirdi. Hazine-i Amire'nin gelirleri esas itibarıyla kapıkulu ocakları denilen merkezdeki ordunun maaşlarının ödenmesi, iâşesi, barınması ve donanımında kullanılırdı. Bu giderler gelirlerin yaklaşık %70'i dolayında bir düzeyde görülürdü. Gelirlerin geri kalanı ise sarayın masraflarına giderdi²¹⁰.

Üçüncü Selim döneminde yeni kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun masrafları yanında harp masraflarını da karşılayacak özel bir hazine kuruldu. Daha sonra zahire hazinesinin kuruluşu da Üçüncü Selim'in saltanatına rastlar. Önce İstanbul'un iâşesinde önemli rolü olan zahire teminini daha düzenli bir hale getirilmesini sağlamak amacıyla 1793 Zahire Nezareti'nin

²⁰⁹ Ahmet Aksın. a.g.e., s.223.

²¹⁰ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul, 1986, s. 28.

kurulmasıyla işe başlanmıştır bu esnada hesaplarının görülmesi ve paranın işletilmesi Hazine-i Amire'ye ait olmak üzere zahire alımları üzerine Darphaneden Zahire sermayesi adıyla bir fon ayrılmış. 1795 yılında zahire sermayesinin hazine haline getirilmesiyle Zahire Hazinesi kurulmuştur. Tersane personeli maaş ve taynatıyla gemi yapımı tamir ve donanım masraflarını 1805 yılında kurulan Tersane Hazinesinin kurulmasıyla buradan karşılanacaktı²¹¹. Böylece Osmanlı Maliyesindeki tek hazine sistemi sona ermiş birden fazla hazinenin bulunduğu bir döneme girilmiştir. III. Selim'in tahttan indirilmesiyle İrade-i Cedid Hazinesi de son bulmuş. Diğer iki hazine ise varlıklarını devam ettirmişler. İrade-i Cedid Hazinesinin gelirleri ise Darphaneye aktarılmıştır.

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun ihtiyaçlarının karşılanması için Asakir-i Mansure hazinesi kuruldu ve devletin önemli gelir kaynakları buraya aktarıldı. 1838 yılına Maliye Nezareti kurularak devletin maliyeyle alakalı işleri buradan yürütülmeye başlandı. Hazine ve Asakir-i Mansure Hazinesinin yönetimi Maliye Nezaretine verildi²¹². Tanzimat'ın ilanıyla Tımar sisteminden tamamiyle vazgeçiliyordu. Zaten tımar sistemin de artık tutulacak bir tarafı kalmamıştı²¹³.

²¹¹Mübahat Küçükoglu, "Osmanlı İktisadi Yapısı" *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul, 1999, s. 527-528.

²¹² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 1997, s.93. Ayrıca geniş bilgi için bakınız Abdurrahman Vefik, *Tekalif Kavaidi*, C.2 Dersaadet, 1330; Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, 2000.

²¹³Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul, 1985, s. 64.

17. yüzyıla kadar Eğin ekonomisi hakkında bilgi veren kaynaklara pek rastlanmaz halkın göçebe unsurları daha çok hayvancılıkla uğraşmışlar. Yerleşik kesim ise el sanatlarına ve ticarete yönelmiştir.

18 ve 19 y.y.'da ise Eğin ekonomik merkez niteliğini kazanmıştır. Asya, Afrika ve Akdeniz kıyıları için konumuyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu yüzyılda kuru dut, ipek ve halı başlıca ihraç ürünleri arasında sayılıyordu²¹⁴.

19. yy'da kazadan hayvanlara yüklenen sarı sahtiyan, ipek, manussa, halı, boya, deri dış pazarlara götürülür dışardan ise altın ve gümüş gelirdi. Sanat ve ticaret genellikle Ermenilerin elindeydi. Halep kenti de bu alışverişin hem alıcısı hem de satıcısı merkezini yapıyordu ²¹⁵. 19. yy'ın ilk yarısında İstanbul da kasaplık, hamallık, bakkallık, kömürcülük Eğinlilerin geçim kaynağı olurken. Ermeniler sarraflık ve ticari işlerde sosyal ve ekonomik yaşamını yönlendirmişlerdir²¹⁶. Eğinde kervancılığın etkisiyle halıcılık ve Sarıçiçek yaylasındaki hayvancılık faaliyetlerinin etkisiyle dericilik oldukça gelişmişti. Ticaret ve sanayideki ilerleme Eğin'in ekonomik gelişimini etkilediği gibi, fiziki gelişimini de etkileyecektir. Nitekim önceden bağ alanları olarak kullanılan alanlar yavaş yavaş yerleşme alanları haline gelecek ve yeni mahalleler kurulacaktır. İsimlerinden anlaşılacağı gibi Sandıkbağ, Bahçe mahalleleri buna örnektir²¹⁷.

²¹⁴ 1307 Tarihli Mamuratü'l-Aziz *Salnamesi*, s. 84.

²¹⁵Mehmet Şimşek, Fazlı Akkaya, "Tarih" *Her Yönüyle Kemaliye (Eğin)*, İstanbul, 1996, s. 43.

²¹⁶ Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, İstanbul, 1998, s. 298-301.

²¹⁷ Erdal Karakaş Ağın- *Arapkir ve Kemaliye*, s. 124.

İncelediğimiz dönemde Eğin'in sanayisinin de ileri seviyede olduğunu görmekteyiz. Zira Vital Quinet 1891 yılında Eğinde Pamuklu kumaş, havlu ve yazma adı verilen ürünlerin elle ve makine ile üretildiğini, kasabada bunları üreten, 11 manusa, 7 yazma imalathanesi, 7 tabakhane, 9 kürkçü, 8 kumaş boyacısının ayrıca küçük sanatlarla ilgili olarak 8 çilingir, 4nalbant, 4 demirci, 5 silahçı, 5 saatçi, 8 fırın, 15 kundura imalatçısının bulunduğunu belirtmektedir²¹⁸.

Öte taraftan Eğinde ipek dokumacılığı ürünleri oldukça yüksek kalitede olup aranan mamullerdendi. Aynı şekilde marangozluk sanatı da oldukça ileri seviyedeydi. Özellikle çekmeceler, masalar, kanepeler ve sandalyeler çok zarifti ve ince işçilikleri dikkat çekmekteydi²¹⁹.

İncelediğimiz dönemde Eğin şehrinde yaşayan ticaret erbabının önemli bir kısmı ticari ilişkilerini İstanbul ile kurmuş ve buna büyük önem göstermişlerdir. Özellikle başkentin et ve kömür kethudalığını ellerinde tutan eğin kökenli insanlar hemşehrilerini de bu şehre getirerek onlara iş imkanları yaratmışlardır. Eğinliler İstanbul'da sadece iş bulmakla kalmamış bu şehirde eğitim görme fırsatını da kendilerine yaratmışlardır. Bu konuyla ilgili Başbakanlık Arşivinde temin ettiğimiz bazı belgeler bu hususu destekler mahiyettedir. Örnek olması açısından bu belgelerdeki bilgileri kısaca aktarmamızda fayda görüyoruz.

18 Aralık 1848 tarihli bir belgede İstanbul'da yaşayan Eğinli zımmilerden Dikran'ın Eğinde bulunan ailesini İstanbul'a getirebilmek için çaba sarfettiği görülmektedir²²⁰. Yine aynı amaçla 18 Nisan 1855 tarihli bir diğer belgede Kale-i Sultaniye

²¹⁸ Vital Cuinet; *Turquie D'aste*, Paris, 1892, s.363.

²¹⁹ 1310 Tarihli Mamuratü'l-Aziz *Salnamesi*, Vilayet Matbaası 1310, s.71.

²²⁰ BOA; A.MKT. ;Dosya, 164, Sıra 64.

Karantina hanesi hademelerinden Eğinli Mehmed'in de bir takım girişimlerde bulunduğu göze çarpmaktadır²²¹.

Eğinden sadece erkeklerin değil kadınların da izin alarak İstanbul'a gitmek istedikleri belgelere yansımaktadır. Nitekim 13 Eylül 1848 tarihinde İliç karyesinden Hatice Hatun'a İstanbul'a gitmesi için ruhsat verildiğine dair Harput Valisine şukka gönderilmiştir²²². Yine benzeri bir şekilde Eğin'li Alime Hatun'un bana bakacak kimsem yok gerekçesiyle İstanbul'daki akrabalarının yanına gitmesine ruhsat verilmiştir²²³.

İstanbul'a ruhsatlı girişlerin yanında kaçak olarak ruhsatsız girişlerin de olduğu muhakkaktır. Eğin'den İstanbul'a bu şekilde ruhsatsız giderek , 15 yıl çalıştıktan sonra geri dönen Kırkor'a 15 yıllık tekalif tahmil edilmesi de buna örnektir²²⁴.

I. Esnaf Teşkilatı

Esnaf teşkilatı denilince, şehirler ve kasabalar akla geldiğine göre hammaddeyi, üreticiden veya toptancıdan alıp işledikten sonra satmak, şehre çevresinden veya uzaklardan gelen gıda, giyecek ve diğer maddeleri toptancıdan alarak kadının narh verme suretinde tespit edeceği bir kar ile dükkanında satmak işleri olduğuna göre esnafın alış veriştaki rolü, üretici ve toptancı ile kendi ihtiyacı için mala istekli olan alıcı arasında aracı durumunda bulunmaktan ibarettir. Ancak bu aracılık, esnafın kendisine gelen hammaddeleri işledikten sonra, pazara dökme suretinde olduğu takdirde işe endüstri çalışmaları da giriyor

²²¹ BOA; A.DVN; Dosya, 103, Sıra3963, Gömlek 43.

²²² BOA; A.MKT.; Dosya,147, Sıra,77.

²²³ BOA; A.MKT.; Dosya,6, Sıra,66.

²²⁴ BOA; Cevdet Maliye; 14058 (25 Kasım 1828)

demektedir.Şehirde demirci esnafı, atölyelerinde, balta, kazma, kürek, nal, gibi daha ziyade çiftçileri ilgilendiren bıçak, kama, benzeri kesici aletleri ve silah olarak kullanılan şeyleri yapmaktaydılar. Bakırcılar esnafı çoğunlukla kap-kaçak yapımı ile uğraşıyordu. Günümüzün şehirlerinde 'Bakırcılar' ya da 'Demirciler' çarşısı adlarındaki semtler bu esnafa ait ilişkilerin toplandığı yerleri ifade ederler.Deri işleriyle uğraşan esnafı da ayakkabı çeşitlerini yapanlar ve hayvan mutabiyenin ya da ayakkabıların türlerine göre gruplara ayrılıyordu. Deri eşyanın narhu tespit olunurken bu esnafın çıkardığı malların da fiyatları belirli şekilde kadı defterine geçirilmekte böylece malın kalitesi ve verilen emeklere göre hem alıcı ve hem malı işleyen satıcı için aldanma önlenmeye çalışılmaktaydı²²⁵.

Tablo 14: Eğinde faaliyet gösteren esnaflar²²⁶ ;

Ahengiran ²²⁷	Hızarcılar
Attaran ²²⁸	Katırcılar
Bakkalan	Kuyumcu
Berberhan	Kahveciler
Boyacıyan	Kalaycı
Çulhacıyan	Çilingiran
Debbağhan ²²⁹	Hamallar

²²⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Ve İctimai Tarihi*, C.2, İstanbul 1995, s.145-148.

²²⁶ Bu listeler E.Ş.S.; 6 – 7. no' lu defterlerden derlenmiştir.

²²⁷ Ahengiran: Demirciler

²²⁸ Attaran: Kokulu maddeler satanlar

²²⁹ Debbağhan: Derici

Dellalan	Duvarcılar
Duhancıyan ²³⁰	Tenekeci
Hallaçyan	Dülgerler
Hekimhan	Tüfekçiyan
Kefeşgiran ²³¹	Kelekçiler ²³²
Kürkçüyan	Hancıyan
Mutafyan ²³³	Saatçiyan
Nalbandan	Çorbacı
Sarraçyan	Barıgiran ²³⁴
Sarra	Değirmenci
Terziyan	
Tüccarlar	

Hicri 1262 yılına ait (M. 1845-1846) ve 124 sayfadan oluşan 7 numaralı Eğin Şer'iyye Sicili Eğinde faaliyet gösteren esnafların ve çalışanlarının isimlerinin adreslerinin yazılı olduğu bir sicildir. Bu sicildeki bilgilere göre Eğin ve köylerinde de faaliyet gösteren bazı esnafların ve dükkanlarının sayıları şu şekildedir²³⁵.

²³⁰ Duhancıyan: Tütüncüler

²³¹ Kefeşgiran: Ayakkabıcılar

²³² Kelekçiler: Su üzerinde taşıma yapanlar

²³³ Mutafyan: Keçi kılından torba yapan esnaf

²³⁴ Barıgiran: Beygirciler

²³⁵ E.Ş.S. No 7. (Bu sicilde bazı esnaf gruplarının kaydedilmediği dikkat çekmektedir. Bunlar, Debbağ, Hallaç, Sarraf, Kuyumcu, Kahveci gibi esnaflardır.)

Tablo 15 1845-46 yıllarında Eğinde Faaliyet Gösteren Bazı Esnaflar ve Dükkan Sayıları

Sıra	Esnaf Grubu	Adet
1	Ahengiran	13
2	Attar	12
3	Çömlekci	5
4	Ekmekçi	10
5	Kasab	22
6	Bakkal	52
7	Berber	19
8	Boyacı	5
9	Çulhacı	125
10	Dellal	68
11	Duhancı	29
12	Kefeşgiran	113
13	Kürkçü	16
14	Mutafyan	3
15	Nalband	11
16	Sarraç	8
17	Terzi	53
18	Hızarcı	11
19	Katırcı	75
20	Kalaycı	30
21	Hammal	16

22	Duvarcı	92
25	Dülger	27
26	Tüfenkçi	21
27	Kelekçi	45
28	Hancı	15
29	Hamal Bargirli	13
30	Değirmenci	31
31	Faraşhayan	71
32	Poliçeci	22

II. Cizye

İslâm devletlerinde zimmi statüsündeki Müslüman olmayan azınlıkların faal erkek nüfusundan alınan cizye Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti feth ettiği yerlerde yaşayan yerleşik zimmi nüfusa cizye tarh ederlerdi. Paranın değeri düştükçe çıkarılan fetvalarla para değer kaybı oranında vergi miktarı yükseltildi²³⁶. Muharrem ayı gelince cizye kağıtları maliye hazinesinde mühürlendikten sonra mahkemelerde açılır bir-iki ay içinde mükelleflere dağıtılıp paraların toplanması işlemine başlanılırdı. Kadınlar, çocuklar hastalar ve köleler bu vergiden muaf tutulmuşlardır. Devlet hizmetinde bulunmuş bazı aileler ve yaşlı kişiler padişah beratları ile veya vezir buyruklarıyla bu verginin dışında bulunduruluyorlardı²³⁷.

²³⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 136.

²³⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l - Vuku'at*, Ankara, 1980, s. 131 - 135.

Cizye tahsilatını Tanzimat'a kadar devletin memurları olan cizye tahsildarları yürütüyordu. Tanzimat'tan sonra taşralarda ise valilerin cizye toplama işine nezaret etmeleri istenmiştir ²³⁸. Bu verginin miktarı her yerde aynı değildir. Her bir eyaletin cizye emvalinin miktarı mukayyetini ve reayasının adet ve nüfusuna göre değişmektedir ²³⁹. 1834 senesinde cizye oranları A'la ²⁴⁰: 48, Evsat ²⁴¹: 24, Edna ²⁴²: 12 kuruş olup bu tarihten sonra 60 – 30 – 15 kuruş olmuştur ²⁴³. A'la cizyeyi veren reaya cizyeleri akçesi Muharrem Recebinden ve Evsad cizyesi veren reaya cizyeleri dahi Gurre-i Muharreminden itibaren Saferi Gayetine kadar iki ay zarfında ve Edne cizyesine layık olan Reaya cizyeleri dahi Gurre-i Muharremden Rebiü'l – ahire kadar üç ay süresince tahsil edilecektir ²⁴⁴.

Eğin'de 1835 senesinde cizye kağıtlarında A'lası 200, Efsad 750, Edna 150 dir. Toplam miktar 100 evrak Arabgir kazasından voyvadası Ali Bey hazretlerine tevcih olunmuştur ²⁴⁵.

Eğin kazasının cizye miktarlarını belirten belgeler maalesef gerek sicillerin eksikleri ve gerekse Başbakanlık arşivindeki belgelerin tamamıyla tasnif edilememiş olmasından dolayı tam olarak tespit edilememiştir. Ancak yine elimizde bulunan bazı

²³⁸ Ahmet Aksın, *a.g.e.*, s. 247

²³⁹ E.Ş.S.; No:5, s. 87.

²⁴⁰ A'la: En yüksek cizye oranı üzerinden vergi veren kişilerdir.

²⁴¹ Evsat: Orta gelir seviyesi üzerinden vergi veren kişilerdir.

²⁴² Edna: En düşük cizye oranı üzerinden vergi veren kişilerdir.

²⁴³ E.Ş.S.; No:5, s. 57.

²⁴⁴ E.Ş.S.; No:5, s. 57.

²⁴⁵ E.Ş.S.; No:3, s. 15.

belgelerin yardımıyla bir takım sonuçlara gideceğiz ²⁴⁶.

1848

43785 Kuruş

1849

39675 Kuruş

1850

39225 Kuruş

Zımmilerin genellikle büyük şehir diyeceğimiz yerleşim bölgelerine göç ettiklerinden dolayı cizye miktarlarında düşme görülecektir.

III. Fiyatlar

Osmanlı fiyat politikasını devletin genel olarak siyasi hukuki ve iktisadi anlayışı ve teşkilatlanması içerisinde bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Osmanlı devleti hüküm sürdüğü coğrafyasının tabii, tarihi ve etnik özelliklerine göre farklılıklar gösterirken idaresi altında yaşayan topluluklar arasında hiçbir fark gözetilmezdi. Osmanlının fiyat politikasını da bu bakımdan değerlendirecek olursak devletin halkı koruyup gözetirken diğer yandan da esnafında hak ve menfaatlerini koruduğunu söyleye biliriz ²⁴⁷.

Üretici, satıcı ve tüketicilerin mağdur edilmemesi ve hiç birinin hakkının diğerine geçmemesini temin etmek devletin her zamanki görevi olarak sürmüştür. Bu bakımdan fiyatlarda bu hukuku gözetebilmek amacıyla tüketim mallarına narh uygulaması yapılmaktaydı, narh bir kazada kadının başkanlığında esnaf temsilcileri ayan ve vücut-ı memleketten oluşan bir meclis tarafından tüketim mallarına verilen fiyatlardır. Bu fiyatlar genelde iki defa verilmekteydi. Bu fiyatlar devletin

²⁴⁶ Ahmet Aksın, *a.g.e.*, s.249 - 251

²⁴⁷ Mustafa. Öztürk, " Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili, *Belleken*, C. LB, S. 212, Ankara, 1991, s. 91

resmi fiyatları olup gerçek değerlerini göstermesi ile beraber devlet adına yapılan satın almalarda bu fiyatlar geçerli olmaktaydı²⁴⁸.

1. Buğday ve Arpa Fiyatı

1831 tarihli bir tereke kaydından anlaşıldığı üzere²⁴⁹ Eğin'de buğdayın kıyyesi 15 kuruş, Arpanın ise 8 kuruştur. Bu fiyatlar Anadolu'nun çoğu şehirleriyle hemen hemen aynıdır²⁵⁰.

2. Gayrimenkul Fiyatları

Gayrimenkul fiyatları elbette belli bir standarda tabi değildir. Ev mevkisine, genişliğine ve işçiliğine, arazi ise verimine göre değişmektedir. Terekelerden anlaşıldığına göre Eğin'de ev kirası 770 akçedir²⁵¹. Terekelerden anladığımıza göre Eğin'e tabi Gemurkap köyünde bir evin fiyatı 4500 akçedir²⁵². Eğin'de bulunan çeşitli meslek gruplarına ait hanlar ve çarşılar vardır. Bu çarşılarda yer alan dükkanların fiyatları bulundukları mevkie

²⁴⁸ Ahmet Aksın, a.g.e., s. 260, Ayrıca narh için bakınız; Yaşar Yücel, 1640 Tarihli E'sar Defteri, Ankar, 1982, Davut Akyüz, İslâm İktisadında Narh ve Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulanması, İzmir 1994.

²⁴⁹ E.Ş.S.; No:3, s. 6.

²⁵⁰ Osmanlı dönemi Anadolu'da fiyatlar ve fiyat hareketleri ile ilgili olarak bkz. Mustafa Öztürk; 'XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar', F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.2, Elazığ 1989.

Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası Ve Fiyatların Tahlili', Belleten, C.LI, S. 212, Ankara 1991.; XIX. Yüzyılda Harput'ta Fiyatlar, Belleten, C.LIII, Sayı, 207-208, Ankara 1989, s.797-828.

²⁵¹ E.Ş.S.; No:5, s. 70.

²⁵² E.Ş.S.; No:5, s. 76.

göre değişmektedir. Eğinde bir dükkan kirası ortalama 105 kuruştur²⁵³.

Tablo 16: 1840-43 yıllarında bazı gıda maddelerinin fiyatları²⁵⁴

CİNSİ	BİRİMİ	KURUŞ	PARE
Kahve	Kıyye	12	
Sabun	Kıyye	9	
Mum	Kıyye	6,25	
Pirinç	Kıyye	3,25	
Zivan	Kıyye		90
Batlıcan	Kıyye		2
Frenkbatlıcan	Kıyye		16
Fasülye	Kıyye		14
Kabak	Kıyye		40
Kavun	Kıyye		12
Karpuz	Kıyye		12
Üzüm	Kıyye		12
Hıyar	Kıyye		2
Emruta'la	Kıyye		16
Evsad Emrut	Kıyye		12
Elma	Kıyye		16
Soğan	Kıyye		12

²⁵³ E.Ş.S.; No:3, s. 45.

²⁵⁴ E.Ş.S.; No:5, s.87 - 88.

Tohum	Kıyye		46
Revgan-ı sade	Kıyye	8,5	

SONUÇ

XVI. yüzyıla kadar küçük bir yerleşim merkezi olarak dikkat çeken Eğin XVI.yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti açısından stratejik bir bölge olarak nitelendirilmiş, bu dağlık bölgede yaşayan insanlara imtiyazlar tanıyarak yardım edilmiş bölgeden olabilecek göçlere mani olmaya çalışmıştır. Çaldıran Zaferinden sonra Yavuz, Şiiliği Fırat'ın batısına geçirmemek için sosyal ve kültürel tedbirlere de baş vurmuştur. Bu anlamda Kafkasya'dan göçeden aileleri Eğin'e yerleştirmiştir. Eğinlilere geçimlerini sağlamak için İstanbul et kethüdalığını vermiştir. Bu kethüdalığı tahsis eden fermanında aynen 'Eğin ve on dokuz pare köyüne' tabiri vardır.Daha sonra IV. Murad döneminde, et kethüdalığının göçü önlemediği görülünce, ayrıca odun ve kömür kethüdalığı verilmiştir.

Eğin, uzun zaman Sivas eyaletinin Arabgir sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak idare edilmiştir.1846 yılında Harput Eyaletinin kurulmasıyla buraya bağlı bir sancak halini almıştır.1878 yılında Mâmuratül'aziz vilayetinin kurulmasıyla birlikte de yine buraya bağlı olarak idari statüsünü devam ettirmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu 18.yüzyılda çetebaşı kimliğindeki derebeyi ailelerin denetimindeydi. Merkezi denetim zayıflamıştı. Bu dönemde Eğin Voyvodalığı, Kemah Beyleri adıyla anılan Sağırzadeler'in elindeydi. Bu dönemin güvensizlik ortamından Eğin'de payını almıştır. Yaylak ve kışlak bulmak amacıyla Rışvan aşireti ve Dersim eşkiyası Eğin için tehlike unsuru oldular. Bunlardan korunmak için kolluk kuvvetleri

kurdular.Eğin'de bu kolluk kuvvetleri yeterli olmayınca civar köylerden yardıma geleceklerdi.Eğin'in ticari hayatı parlaktı. Bu durumdan faydalanmak için Sivas Eyaleti'ni yöneten Köse Paşa Hanedanı ile, Kemah Beyleri Sağırzadeler arasında voyvodalık mücadelesine konu olmuştur.

1801 yılında fermansız ve şartnamesiz voyvodalığa getirilen Veli Bey, adamlarıyla birlikte Eğin'e baskınlar düzenledi.Bu baskınlar 1812 yılına kadar devam etmiştir.Eğin, 1815 yılına kadar, Veli Bey ve Kemah Beylerinin meydana getirdiği güvensiz ortamla yaşadı.Veli Bey'in Sırp isyanıyla başlayan ayaklanması Divriği, Eğin, Arabgir, Keban, Darende, Akçadağ, Hekimhan çevresinde huzursuzluk oluşturmıştır.

Tanzimatla beraber getirilen yeniliklerin hem olumlu hem de olumsuz yönleri olmuştur.Tanzimat'la beraber Müslüman ve zimmilerin hakları eşit tutulmuştur.Bu haklar Batılı devletlerin kışkırtmasıyla bölgede huzursuzlukların başlamasına neden olmuştur.

Tanzimatla birlikte olumlu gelişmelerde olmuştur. Vergilerin düzenli toplanması için memurlar görevlendirilmiş. Kocabaşlar ve Muhtarlar bu memurlara yardım ederek vergilerin düzenli toplanmasında yardımcı olmuşlardır.Askere alma kanunda yapılan değişikliklerle askerlik düzenli bir hale gelmiştir.Kolluk güçleri ile devlet asker toplama işi Tanzimatla birlikte Kurrâ-yı şer'iyye usulüyle bu alanda da adalet gözetmeye çalışmıştır.

19.yüzyılda Eğin'in ekonomik yaşamda altın yıllarını yaşıyordu. Burada ekonomik hayatın ne kadar canlı olduğunu burdaki kişilere verilen mürur tezkerelerin çokluğundan da anlayabiliriz Moltke'nin verdiği bilgilere göre, 19.yüzyılın ilk

yanısında Ermeniler sarraflık ve ticari işlerde ilçenin sosyal ve ekonomik yaşamını yönlendirmişlerdir.

Türk-İslam şehircilik anlayışının bütün özelliklerini mahalleleri vasıtasıyla yansıtan tipik bir Türk şehri olan Eğin'in mahalleleri üç ayrı gelişim seyri içinde incelenmeye çalıştık. Fakat bu konuya değinirken mahalleleri iki ana kısımda topladık.Müslüman ve Gayr-i Müslim mahalleler olarak ayırdık.Ayrıca Aşağı mahalle ismindeki mahallenin kendi bünyesinde bugünkü anlamda semt dediğimiz mahallelere ayrılmıştır.Bu mahallelerin bazılarında Müslüman ve Gayri-Müslim halk olarak yaşarken, bazılarında ise karışık olarak bir arada yaşamışlardır.

Eğin'in saptanabilen ilk nüfus verileri 1518 yılına ait tahrir defterinde yer alır. Eğin'in 16. yy başlarındaki nüfusunun 700 civarında iken bu rakam sonraki dönemlerde sürekli yükselmiştir. 19. yy'da bu rakam 19000 civarında idi.

Eğin kazasında incelediğimiz dönemde cami ve mescidleri bakımından oldukça zengin bir kazadır. Kazada bulunan cami, mescid, gibi İslami yapılar Eğin'in bu dönemde oldukça önemli bir kültür merkezi olduğunun da açık bir göstergesidir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Arşiv Kaynakları

1. Başbakanlık Arşivi

A.DVN; Dosya, 103, Sıra3963, Gömlek 43.
A.MKT. ;Dosya, 164, Sıra 64.
A.MKT.; Dosya,147, Sıra,77.
A.MKT.; Dosya,6, Sıra,66.
Cevdet Dahiliye, 14542
Cevdet Dahiliye; 14542 ; BOA. , ML.VRD. , 2335.
Cevdet Darphane ve Meskukat, No:2553.
Cevdet Darphane ve Meskukat, No:5241
Cevdet Evkaf; 1325
Cevdet Evkaf; 13386
Cevdet Evkaf; 22198
Cevdet Evkaf; 26316
Cevdet Evkaf; 29681
Cevdet Evkaf; 32551.
Cevdet Evkaf; 9578
Cevdet Evkaf; No:14939
Cevdet Maliye; 14058
Cevdet Zaptiye; 2881
D.CRD. Genel 40719, Özel 843.
ML.VRD. , 2335.

2. Vakıflar Genel Müd. Arşivi

Ana. As. Evvel, No. 557, E.K 200, S.K 583.
As. Sivas Evvel, No 399, E.K 200, S.K 1000.

Cennet mekan, No 37, E.K 200, S.K 920.
Defter. 742, shf., 851
E.K 200, S.K 2340.
E.K 200, S.K 3393.
Mazbut 937/ 2961, E.K 200, S.K 2344.
Müceddet Sani As., No 1920, E.K 200, S.K 1733.
Müceddet, E.K 200, S.K 545.
No. 595, s. 49 / 48, E.K 200, S.K 1253.
Rabi Sani As., No. 1491, E.K 200, S.K 1807.
Sabias. No. 717, E.K, 200, S.K 2228.
Sani Salis As., No 1738, E.K 200, S.K 950.
Sivas As., No 717, E.K, 200, S.K. 2176.
Sivas As. No 1041, E.K 200, S.K 2269.
Sivas As. No 998, E.K 200, S.K, 1609.;
Sivas Evvel As, No, 851, E.K 200, S.K 671
Sivas Evvel As., No 115, E.K 200, S.K 1649.
Sivas Evvel No 168, E.K 200, S.K, 1649.
Sivas Sani., No 144, E.K 200, S.K 927.
Umum Anadolu Sani, No 398, E.K 17, S.K 636.
Vakfın Nev'i Z.K: 102 / 10, E.K 200, S.K 2182.
Z.K: 731 / 580, E.K 200, S.K 3407

3. Milli Kütüphane Şer'iyye Sicilleri Arşivi

2 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili
3 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili
5 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili
6 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili
7 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili

4. Salnameler

1298 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1298.
1301 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1301.

- 1305 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1305.
1307 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1307.
1310 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1310.
1312 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, Vilayet Matbaası 1312.

II. Tetkik Eserler

- Abdurrahman Vefik, Tekalif Kavaidi, C.2 Dersaadet, 1330;
Akdağ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadi Ve İctimai Tarihi*, C.2, İstanbul 1995.
Akgündüz, Ahmet; *Şer'iyye Sicillerinin Toplu Katoluğu*, İstanbul 1988.
Aksın, Ahmet "218 numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.1, Elazığ 1999.
Aksın, Ahmet; 19. Yüzyılda Harput, Elazığ, 1999.
Aksın, Ahmet; Karakaş, Erdal; "19. Yüzyılda Arapgir", *OTAM dergisi* 12. sayısında yayınlanacak makale..
Akyüz, Davut; *İslâm İktisadında Narh ve Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulaması*, İzmir 1994.
Alper, Berrin; "Kemaliye Evleri", *Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu*, Elazığ, 1992.
Cezar, Yavuz; *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul, 1986.
Cin, Halil; *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul, 1985.
Çadırcı, Musa; "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma," *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.1, Ankara, 1980.
Çadırcı, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997.
Darkot, Besim; "Eğın Maddesi", *İ.A.*, C. 4, İstanbul, 1964.

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Neşriyat, C III-4, İstanbul 1986.
Halaçoğlu, Yusuf; 14-17 yy'da Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1998.
Halaçoğlu, Yusuf; XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmeleri, Ankara 1988.
Helmuth Von Moltke; *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, İstanbul, 1998.
İnalcık, Halil; "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilat" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976.
İnalcık, Halil; "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", *Belleten*, XXIII. S.92, Ankara 1959.
Karakaş, Erdal; *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın- Arapgir ve Kemaliye İlçeleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 1996.
Kaşkarlı Mahmud, *Divan - ı Lügat - it Türk*, (Derleyen: Besim Atalay), C. I, Ankara, 1986.
Kayıran, Mustafa; "Şer'iyye Sicillerinin Askeri Tarih Bakımından Önemi", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1983.
Kozakoğlu, Sahir; *Tarihte Eğın*, Ankara, 1968.
Kütükoğlu, Mübahat; "Osmanlı İktisadi Yapısı" *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul, 1999.
Mardin, Ebu'l Ula; "Kadı Maddesi", *İ.A.*, C.6, İstanbul 1977.
Muştafa Nuri Paşa, *Netayicü'l - Vukuat*, Ankara, 1980.
Ortaylı, İlber; "Anadolu'da XVI. YY'da Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, C.I, İstanbul, 1980.
Ortaylı, İlber; *Osmanlı Toplumunda Aile*, Ankara, 2000..
Ortaylı, İlber; *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840 - 1880)*, Ankara, 1999.
Özaydın, Faik, *Kemaliye (Eğın)*, Ankara, 1970.

Özcan, Reyhan; *1518 ve 1522-23 Tarihli Arabgir Sancağı Tahrir Defterleri, (Transkripsiyon ve Değerlendirme, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2000.*

Özdemir, Rifat; "Antakya, Antalya, Afyon ve Manisa şehirlerinde Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bazı Bilgiler (1500-1919)" *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 1989.*

Özdemir, Rifat; "Tokat'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Belleten, C. LIV, S.211, Ankara, 1990.*

Özdemir, Rifat; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1998.

Özkaya, Yücel; "Genel Hatlarıyla XVIII. yy'da Osmanlı Sosyal Hayatı" *Askeri Tarih Bülteni, S.34, Ankara 1993.*

Özkaya, Yücel; *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara, 1994.

Öztürk, Mustafa; "Osmanlı Döneminde Iskat-ı Ceninin yeri ve Hükümü" *Fırat Üniv. Dergisi, Sosyal Bilimler, C.1, Sayı 1, Elazığ 1987.*

Öztürk, Mustafa; "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili", *Belleten, C. LB, S. 212, Ankara, 1991.*

Öztürk, Mustafa; "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası Ve Fiyatların Tahlili", *Belleten, C.LI, S. 212, Ankara 1991.*

Öztürk, Mustafa; "XIX. Yüzyılda Harput'ta Fiyatlar", *Belleten, C.LIII, Sayı, 207-208, Ankara 1989.*

Öztürk, Mustafa; "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.2, Elazığ 1989.*

Öztürk, Mustafa; "XVIII. YY'da Antakya ve Çevresinde Eşkiyalık Olayları", *Belleten, C.54, S.211, Ankara, 1990.*

Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, İstanbul, 1993.*

Parmaksızoğlu, İsmet; "Eğin", *Türk Ansiklopedisi, C.14, Ankara, 1966.*

Pasin, Hidayet; *Erzincan Tarihi, Erzincan, 1962.*

Sakaoğlu, Necdet; *Anadolu Derebeyi Ocaklarında Köse Paşa Hanedanı, Ankara 1984.*

Sayar, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin çağdaşlaşması, İstanbul, 2000.*

Surayıya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşamı (Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla)*, İstanbul, 1998.

Şarl Teksle, *Küçük Asya, C. 3, İstanbul, 1923.*

Şemsettin Sami; *Kamûsu'l-Alam, C.2, İst.1306.*

Şimşek, Mehmet; "Doğu Anadolu Coğrafyasında Kemaliye (Eğin)", *Her Yönüyle Kemaliye (Eğin), İstanbul, 1996.*

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, İstanbul 1985.*

Tatar, Özcan; *8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili 1764-1765 (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ, 1998.*

Tızlak, Fahrettin; "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı İle XIX: Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkiyalık Hareketleri" *Belleten, C. LVII, S.220, Ankara 1994.*

Tızlak, Fahrettin; *Keban ve Ergani Yöresinde Madencilik 1780-1850, TTK.yayınları, Ankara, 1997.*

Turan, Osman; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1997.*

Türkay, Cevdet; *Başbakanlık Arşiv belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda. Oymak ve Cemaatler, İstanbul 1979.*

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Şer'i Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Mecmuası, Ankara 1935.*

Ülken, Hilmi Ziya; "Vakıf Sistemi ve Türk şehirciliği", *Vakıflar Dergisi, S. 9, Ankara, 1971.*

Ünal, Mehmet Ali; *Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1997*

Vital Cuinet; *Turquie D'aste, Paris, 1892.*

Yediyıldız, Bahattin; "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinden XVIII. Asır Türk Toplum ve Vakıf Müessesesi ", *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Ankara, 1982.

Yılmazçelik, İbrahim; "Mali ve İdari Bir Birim Olarak Diyarbakır Voyvodası" *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara*, 4-8 Ekim 1999, *Kongreye sunulan bildiriler*, C.III, Ankara 2002.

Yılmazçelik, İbrahim; *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1998.

Yılmazçelik, İbrahim; *XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, (1790-1840)*, Ankara 1995.

Yücel, Yaşar; "Osmanlı Döneminde Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 152, Ankara, 1974.

Yücel, Yaşar; *1640 Tarihli E'sar Defteri*, Ankara, 1982,

Yüksel, Hasan; *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri*, Sivas 1997.

DİZİN

A

Abâdı, 36, 37
Abçağa, 29, 31, 50, 100, 109
Abçağa Camii, 50
Abdurrahman Bey
voyvoda, 71, 72
Abranik, 29, 111
Acuzi, 31, 100, 112
Adi Uşağı, 31, 100
Adik Ağazade Hanı, 57
Adiüşağı, 111
Ağdanud, 31, 64, 100, 111
Ağıl, 29, 31, 100, 110
Ağın, 15, 17, 18, 19, 20, 31, 35, 43, 47,
59, 64, 100, 105, 106, 111, 116,
121, 141
Ağrik, 29, 31, 100, 109
Ahengiran Esnafı, 124, 126
Akçadağ, 27, 135
Akkoyunlular, 22
Alemdarzade Hanı, 57
Alparslan, 21
Anadolu Selçukluları, 22
Andırı, 31, 63, 100, 111
Apçağa Camii şerif Vakfı, 55
Arapgir, 15, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 35,
36, 43, 47, 63, 70, 71, 96, 105, 106,
111, 116 121, 129, 140, 141
Arapoğlu, 42, 44, 107
Ariki, 41, 52, 54
Arik-i Süfla, 44, 45, 62, 108
Arik-i ulya, 45, 108
Arnabud Hanı, 57
Asakir-i Mansure, 118
Aşağı Çeşme, 60
Aşağı Hamam, 56

B

Aşağı Mahallesi, 41
Aşutke, 36
Atma, 29, 31, 100, 110
Attar Esnafı, 124, 126
Aybus Nikolas Kilisesi, 58
Aybus Yorgos Kilisesi, 58
Ayuşma, 29, 31, 100, 111
Bademli, 31, 100
Bağıştaş, 29, 31, 63, 100, 110
Bağçeçik, 31, 100
Bahâdin, 32, 100, 111
Bahçe29, 45,, 41, 48, 62, 108, 121
Bahçecik, 110
Bakırcılar, 124
Bakkal Esnafı, 75, 76, , 124, 126
Bakurdere, 44, 107
Balluca, 32, 100, 113
Başvartınik, 29, 52
Beğköy, 32, 101
Behisni, 27
Bekir, 29, 32, 61, 62, 82, 83, 101, 109
Berber Esnafı, 76, 126
Ber-Yağan, 32, 101
Bezmiş, 32, 101, 110
Bezmişen, 29, 63
Boyacı Esnafı, 124, 126
Boyacıoğlu, 41

C

Cancik, 29
Canik, 44, 108
Cizyedar, 44, 107
Cucikan, 32, 63, 100, 113

Ç

Çağıl Kalesi, 47
Çaltı Çayı, 32
Çanakçı, 29, 32, 101, 111
Çarsancak, 26, 27, 96
Çarşı Çeşmesi, 60
Çavuşoğlu, 41
Çemişgezek, 26, 96
Çermik, 26, 27
Çilingiran, 124
Çiller, 110
Çir, 32, 101
Çit, 29, 36
Çorbacı, 125
Çömlekçi, 126
Çulhacı, 124, 126
Çulluk, 44, 45, 108
Çüngüş, 26, 27

D

Danışmentliler, 21
Debbağ, 41, 75, 76, 124, 125, 126
Debbağhane, 42
Değirmenci, 125, 127
Dellal, 125, 126
Dersim, 27, 96, 134, 144
Derviş Ahmet Efendi bin Süleyman Camii, 50
Derviş Ahmet Efendi bin Süleyman Camii şerifi Vakfı, 54
Dıralor, 30
Dilli, 32, 101, 111
Dillu, 30
Dingidar, 32, 101, 111
Disümlü, 96
Divriği, 95, 96, 105, 135
Diyarbakır, 12, 26, 25, 27, 29, 39, 55, 67, 70, 71, 95, 96, 96, 144
Doydum, 32, 101, 111
Dört yolağı, 41, 43, 44, 61, 107
Duhancı, 126
Duhancıyan, 125

Duvarcı, 125, 127
Dülger, 125, 127

E

Ebutahir, 26, 27
Edhem Ağa Hanı, 57
Eğil, 27
Ekmekçi, 76, 126
Ekrek, 30, 32, 101, 112
Emçodor, 45, 108
Enbiya, 45, 62, 108
Ençiti, 32, 36, 59, 63, 64, 101, 113
Erbaudzade Hanı, 57
Erdos, 30, 32, 37, 49, 101, 110
Ergani, 25, 26, 27, 80, 143, 144
Ergü, 30, 32, 51, 61, 62, 101, 109
Ergü Camii, 51
Ermeniler, 90, 92, 100, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 121, 13
Erzincan, 17, 35, 43, 96, 105, 143
Eski Arabgir, 32, 101
Eskici, 41
Eskicioğlu, 42
Esnaf Mah, 45, 75, 108, 123, 126
Evarik, 30, 32, 62, 101, 110
Evliyazade Hanı, 56

F

Faraşaran Esnafı, 127
Fırat, 15, 18, 19, 20, 46, 66, 88, 94, 95, 96, 98, 99, 134, 140, 141, 142, 143

G

Gemuhu, 32, 112
Gemürgb Vakfı, 55
Gemürgb, 30, 32, 49, 58, 62, 64, 101, 109
Gemürgb Köyü Camii, 49
Genç Ağa, 44, 107
Gerger, 27

Geruşla, 30, 32, 49, 51, 58, 62, 64, 101, 109
Geruşla Köyü Camii, 49, 51
Geşo, 30, 32, 51, 55, 62, 101, 109
Geşo Camii (İbrahim Ağa Camii), 51
Gicegü, 30, 33, 62, 101, 110
Girani, 59, 112
Gül Ağazade Hanı, 57
Gümüş Tigin, 21
Gürani, 33, 101
Gürcanis, 26, 27, 96
Güşna, 33, 59, 65, 101, 113

H

Hacı Abbas Camii, 37, 50
Hacı Abbas Camii şerifi Vakfı, 54
Hacı Bakioğlu Hanı, 57
Hacı Emin Vakfı, 54
Hacı Emin Mescidi, 52
Hacı Hüseyin Efendi Vakfı, 53
Hacı Mehmet Ağa ibni İbrahim Çeşmesi, 60
Hacı Osman Camii, 48
Hacı Ömer Efendi (Dört yol ağzı) Camii, 48
Halep, 105, 121
Hallacıyan, 125
Halmüğe, 30
Hancıyan, 125, 127
Hapanos, 30, 37, 50, 60, 62, 109
Hapanos Ekreği, 62, 109
Hapanos Köyü Camii, 50
Harput, 11, 14, 15, 25, 26, 27, 68, 96, 105, 114, 123, 130, 134, 140, 142
Hasdek, 33
Haskeni, 33, 59, 63, 102, 112
Hasudek, 102, 112
Hatipoğlu Hanı, 57
Havik, 33, 102
Havna, 112
Hefdar, 33, 62, 102, 110
Hekimhan, 27, 125, 135
Hekimoğluzade Hanı, 57

Hensik, 33, 102
Hevni, 33, 102
Hısnımansur, 27
Hızarcı, 127
Hızarcılar, 124
Hızır İlyas Kilisesi, 58, 59
Hinge, 30, 36
Hisakoğlu İstefan Mah, 42
Holçin, 33, 102
Holmiye, 36, 113
Hozahbur, 33, 112
Huka, 33, 102
Huku, 36
Hûn, 33, 102, 112

I

İbrahim Ağa Camii Vakfı, 55
İliç, 30, 33, 35, 58, 62, 63, 102, 123
İn, 33, 59, 65, 102, 113
İranik, 33, 63, 102
İrlud, 58
İryud, 59
İshak Paşa Mah., 44, 107
İsmail Ağa Camii, 50

K

Kadı, 19, 24, 43, 48, 67, 77, 78, 81, 141
Kadı Gölü, 18, 19, 48, 43
Kafkasya, 20, 134
Kahveciler, 124
Kalaycı, 124, 127
Kalenderoğlu, 42
Kara Ali Mah., 44, 61, 108
Karapınar, 33, 36, 102, 113
Karasu, 18, 20
Kasaboğlu Mah., 45, 108
Kassapoğlu Bedros Mah., 42
Kassapoğlu Hukas Mah., 42
Katırcılar, 124, 127
Kavas, 45, 108

Kaymakam, 73, 81, 84
 Kazgancı altı Mah., 45, 108
 Kazgancı üstü Mah., 45, 108
 Keban, 25, 27, 135, 143, 144
 Kefesgiran, 125, 126
 Kefran, 33, 102, 110
 Kelekçi, 125, 127
 Kelekçiler
 Kemah, 21, 26, 27, 96, 105, 134, 135
 Kemaliye, 15, 17, 18, 19, 20, 36, 43,
 47, 50, 51, 52, 60, 66, 105, 106,
 116, 121, 140, 141, 143
 Kendir, 30, 33, 62, 102, 109
 Kesişoğlu Mah., 42
 Kocabaşlar, 91
 Koçan, 45, 62, 108
 Koçgiri, 27
 Kohpenk, 33, 102, 111
 Komuskan, 30, 54, 110
 Komuskan Vakfı, 54
 Konak, 44, 107
 Kozican, 27
 Kömikan, 33, 102
 Kurgancı Mah., 41
 Kuruçay, 26, 27, 96
 Kuyumcu, 75, 76, 124, 126
 Kürekçioglu Mağdili Mah., 42
 Kürkcüyan, 125, 126
 Küzne, 112

L

Levzane, 34, 103
 Lusavet Kirkor Kilisesi, 58
 Lusvriç Kilisesi, 59

M

Maden-i Hümayun, 25, 26, 28, 70, 96
 Mahallat Mah., 41
 Malatya, 21, 26, 35, 105
 Maliye Nezareti, 118
 Malkoç Çeşmesi, 60

Maşkı, 34, 36, 59, 64, 65, 103, 113
 Mazgird, 27
 Mehdi Mah., 44, 107
 Mehmet Arif Vakfı, 55
 Mehmet Ağa Camii, 49
 Mehmet Ağa Camii şerifi Vakfı, 54
 Memiş Efendi Mah., 44
 Menayik, 34, 64, 103, 111
 Mendirgi, 30, 34, 36, 63, 103, 113
 Meryem Ana Kilisesi, 57, 58, 59
 Metçikgi Camii, 49
 Miçingah, 30, 34, 62, 103, 109
 Miran Çayı, 20
 Misakoğlu Mah., 45, 108
 Modanlı, 34, 103, 112
 Munzur, 18, 20
 Muşaga, 34, 49, 58, 62, 103
 Muşaga Camii, 49
 Mutaftyan Esnafı, 125, 126
 Mütesellim, 72, 73

N

Naib, 44, 61, 80, 81, 107
 Nalband, 125, 126
 Navril, 30, 34, 58, 63, 103, 111

O

Ocak, 36
 Onar, 112
 Orta Cami, 44, 48, 49, 107
 Orta Camii şerifi Vakfı, 54
 Orta Tepe, 41
 Orta Yabanlı, 34, 103, 112
 Osman Efendi kaymakam, 73
 Otur, 34, 103
 Ovacık, 27, 96

Ö

Örik, 30, 34, 103, 110
 Öşnedan, 36

P

Pağnik, 34, 63, 103, 111
 Palu, 26, 27, 96
 Pame, 34, 103
 Paşağı, 30, 34, 103, 110
 Paşıklı, 34, 103
 Pat, 36, 49
 Pat Köyü Camii, 49
 Patrikler, 91
 Payamlı, 112
 Peçik, 41
 Pedigan, 30, 50, 55, 109
 Pedigan Köyü Camii, 50
 Pedigan Camii şerifi Vakfı, 55
 Peğir, 30
 Piskopos, 91
 Poliçeci Esnafı, 127
 Pul, 34, 63, 103, 113
 Puşadi, 34, 36, 49, 50, 53, 54, 96, 103
 Puşadi Camii, 52
 Puşani, 34, 103

R

Rabat, 30, 34, 103, 110

S

Saatçıyan, 125
 Sadullah Paşa Vali, 74
 Salahlı, 34, 103
 Salihli, 30, 37
 Salihli Camii, 51
 Salihli Köyü Çeşmesi, 60
 Samsad, 27
 Samuka, 34, 59, 65, 103, 113
 Sandık, 30, 34, 82, 83, 86, 103, 111
 Saracık, 35, 103
 Saraycık, 64, 111
 Sarıçipek, 18, 20, 121
 Sarıçipek dağları, 18
 Sarraç Esnafı, 125, 126

Sarraç, 125, 126
 Selamlı, 35, 64, 104, 112
 Selim Ağa Camii, 52
 Semercioglu, 42
 Senahsi, 30, 35, 104, 110
 Ser Urub Kilisesi, 59
 Sergevi, 37
 Serkavil, 31, 35, 62, 104, 110
 Sertan Çeşmesi, 60
 Seyid Ali Mah., 44, 108
 Seyyid Hasan Camii, 50, 37
 Sırakonak, 19
 Sing, 31, 35, 63, 104, 113
 Sivas, 24, 48, 49, 50, 54, 55, 95, 96,
 105, 134, 135, 138, 139, 144
 Siverek, 26, 27
 Sofizade Hanı, 44, 56, 107
 Sofuoğlu Vakfı, 54
 Sorak, 31, 35, 58, 64, 104, 109
 Sosik, 36, 63, 113
 Sultan Mahmut Han-ı Sani vakfı, 37, 58
 Sunışan Kilisesi, 53
 Surp Kirkor Kilisesi, 59
 Surp Nişan Kilisesi, 59
 Surp Serkis Kilisesi, 59
 Suserkis Kilisesi, 58
 Süfla, 45, 50, 58, 64, 108
 Surp Serkis Kilisesi, 59

Ş

Şahinler, 31
 Şahîzade Hanı, 57
 Şahsuvar, 44, 107
 Şehir Kethüdası, 73, 74
 Şehtir, 64, 112
 Şeyh Hasanlu, 96
 Şihlar, 35, 104
 Şırzı, 31, 35, 58, 62, 64, 104, 109
 Şırzı Ekregi, 109
 Şiro, 26
 Şişmanoğlu Mah., 41

T

Tafti, 35, 36, 63, 104, 113
 Tahta Camii, 49
 Tamyanus, 58
 Tapur, 45, 108
 Tarhanik, 36
 Tarik, 31
 Taş Dibi Camii, 43, 49
 Taşdibi Mah., 19, 41, 43, 44, 48, 56, 61, 108
 Tavitoğlu, 41
 Tavuk, 31, 35, 104, 110
 Tenekeci Esnafı, 125
 Tercan, 96
 Terziyan, 75, 127, 125
 Trabzon, 95
 Tutum, 45, 108
 Tüfekçiyan, 125, 127

U

Urbek, 31
 Usib Kirkor Kilisesi, 58

V

Vahşin, 35, 59, 63, 65, 104, 112

Vanegah, 35, 104
 Vangah, 109
 Vank, 64, 109, 112
 Vanlızade Mescidi, 52
 Vengük Camii, 51
 Venk, 35, 58, 104
 Voyvoda, 69, 70, 72

Y

Yakublu, 31, 35, 62, 104, 110
 Yusuf Ağa Mescidi, 52
 Yenice, 35, 104, 113
 Yeniçeri Ocağı, 118
 Yenikomşu Nikğos, 42
 Yovani Hristimus Kilisesi, 58
 Yukarı Hamam, 56
 Yukarı Yabancı, 35, 104
 Yukarı. Yabancı, 112

Z

Zabunbar, 35, 104, 112
 Zeb Fekazmur Kilisesi, 59
 Zülfikar Ağa Camii, 48

V

Vahşin, 35, 59, 63, 65, 105, 114
 Vanegah, 35, 105
 Vangah, 111
 Vank, 64, 111, 114
 Vanlızade Mescidi, 52
 Vengük Camii, 51
 Venk, 35, 58, 105
 Voyvoda, 69, 70, 72

Y

Yakublu, 31, 35, 62, 105, 112
 Yusuf Ağa Mescidi, 52
 Yenice, 35, 105, 115
 Yeniçeri Ocağı, 120
 Yenikomşu Nikğos, 42
 Yovani Hristimus Kilisesi, 58
 Yukarı Hamam, 56
 Yukarı Yabancı, 35, 105
 Yukarı. Yabancı, 114

Z

Zabunbar, 35, 105, 114
 Zeb Fekazmur Kilisesi, 59
 Zülfikar Ağa Camii, 48

T

Şirzi Ekreği, 111
 Şiro, 26
 Şişmanoğlu Mah., 41

Tafti, 35, 36, 63, 105, 115
 Tahta Camii, 49
 Tamyanus, 58
 Tapur, 45, 109
 Tarhanik, 36
 Tarik, 31
 Taş Dibi Camii, 43, 49
 Taşdibi Mah., 19, 41, 43, 44, 48, 56, 61, 109
 Tavitoğlu, 41
 Tavuk, 31, 35, 105, 112
 Tenekeci Esnafı, 125
 Tercan, 96
 Terziyan, 75, 127, 125
 Trabzon, 95
 Tutum, 45, 109
 Tüfekçiyan, 125, 127

U

Urbek, 31
 Usib Kirkor Kilisesi, 58

*** Harita 2: 19. Yüzyılda Eğin Şehri**

Bu Harita Erdal Karakaş'ın Ağın-Arapgir, Kemaliye isimli eserindeki şehir haritası esas alınarak yapılmıştır.